

T. C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LETOPİS SİBİRSKAYA (SİBİR VEKAYİNAMESİ)'NİN
ÇEVİRİ VE İNCELEMESİ

HAZIRLAYAN

HARUN ARSLANTÜRK

AKADEMİK DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. FUAT HACİSALİHOĞLU

ORDU-2017

TEZ JÜRİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün **12530300025** numaralı Yüksek Lisans öğrencisi Harun ARSLANTÜRK ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "**Letopis Sibirskaya (Sibir Vekayinamesi) Çeviri ve İncelemesi**" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur. Bu çalışma **Tarih** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

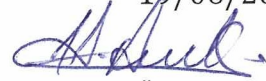
	<u>Ad-Soyad-Üniversite</u>	<u>İmza</u>
Başkan	: Doç. Dr. Fatih ÜNAL Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Yrd. Doç. Fuat HACISALİHOĞLU Ordu Üniversitesi	
	: Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza YAĞLI Giresun Üniversitesi	

Savunma Tarihi: 19. 06. 2017

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ*

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Letopis Sibirskaya (Sibir Vekayinamesi)’nin Çeviri ve İncelemesi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/06/2017

Harun ARSLANTÜRK 12530300025

*Form gerekli düzenlemeler yapılarak bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

Adres : Ordu Üniversitesi Cumhuriyet Yerleşkesi PK 52200 Merkez / ORDU
Tel : (0452) 226 52 67
Fax : (0452) 226 52 31

Web : <http://sbe.odu.edu.tr/>
e-mail : sbe@odu.edu.tr

ODÜ-SBE-F-48

ÖZET

LETOPİS SİBİRSKAYA (SİBİR VEKAYİNAMESİ)'NİN

ÇEVİRİ ve İNCELEMESİ

Arslantürk, Harun

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fuat HACISALİHOĞLU

Haziran-2017

Sayfa: 77

XVI. asırda Rusların eline geçen Sibiryâ Türk Tarihi açısından önemli bir coğrafyadır. Eskiçağlardan beri insanoğlunun var olduğu bu coğrafya belirli aralıklarla Türklerin temas ettiği bir yer haline geldi. Türklerin Orta Asya'dan batıya doğru yapmış oldukları göç hareketlerinden nasibini alan yerler arasında Sibiryâ da vardır. Günümüzde Rusya sınırları içerisinde kalan bu engin coğrafya en eski devirlerde İskit, Hun, Moğol ve Tatar hâkimiyetinde kalmıştır. Bölgede bulunan kültür izleri burada Türklerin var olduğunun bir kanıtıdır. Buradan hareketle Sibiryâ coğrafyasını, tarihini ve kültürel mirasını bilmek Türk tarihi açısından oldukça önemlidir.

Ruslar Sibir Hanlığı'nı ele geçirdikten sonra Sibir tarihini ve coğrafyasını ortaya koymak amacıyla çeşitli kronikler yazmaya başlamıştır. Bu kronikler Sibir Hanlığı'nın işgalini ve daha önce Ruslar tarafından mukavemete uğratılmış Yermak'ın Sibiryâ fatihi olma serüvenini destansı bir şekilde anlatmaktadır. Biz de bu kroniklerden biri olan Sibirskie Letopis'in çeviri ve incelemesini yaparak Sibiryâ tarihi araştırmalarına küçük de olsa bir katkı sağlamak istedik.

Anahtar Kelimeler: Sibir Hanlığı, Yermak, Ruslar, Letopis

ABSTRACT

THE TRANSLATION and ANALYSIS OF THE LETOPIS SIBIRSKAYA (SIBERIAN CRONICLE)

Arslantürk, Harun

Master Thesis, Department of History

Advisor: Yrd. Doç. Dr. Fuat HACISALİHOĞLU

June-2017

Page: 77

XVI. It is an important geography in terms of Siberian Turkic history which has been passed down by the Russians in the century. This geography where human beings have existed since ancient times has become a place where Turks come into contact with certain intervals. Siberia is also among the places where the Turks have taken their migration from Central Asia to the west. Today, this vast geography within the borders of Russia has remained under the domination of Scythians, Huns, Mongols and Tatars in the earliest times. The cultural traces in the region are proof that there are Turks here. From here, knowing Siberian geography, history and cultural heritage is very important in terms of Turkish history.

After the Russians captured the Siberian Khanate, they began to write various chronicles in order to reveal Siberian history and geography. These chronicles portray the epic occupation of the Siberian Khanate and the adventure of former Siberian conqueror Yermak, which had been dominated by the Russians. We also wanted to make a small contribution to the Siberian historical researches by conducting a translation and examination of one of these chronicles, Sibirske Letopis.

Key Words: *Sibir Khanate, Yermak, Russians, Chronic.*

ÖNSÖZ

Tarih, geçmişte yaşanmış olaylara ait bilgilerin gün yüzüne çıkarılması, toplanması ve elde edilen verilerin işlenmesi neticesinde belli bir varlık olarak ortaya çıkmasıdır. Zeki Velidi Togan tarih yazım oluşumunu dört temel bölüme ayırır ve şu şekilde sıralar: öğretici tarih yazımı, neden nasılcı tarih yazımı, içtimai tarih yazımı ve rivayetçi tarih yazımı. Rivayetçi tarih yazımını da felsefi ve sistematiklikten uzak tamamen hikaye tarzında vücuda getirildiğini söyler.

Milletler tarihleri boyunca kendilerini olumlu veya olumsuz manada topyekûn etkilemiş olayları, tarih ilminin gerekliliklerinden de faydalanarak sıralı bir şekilde kaleme almıştır. Bizim de üzerinde çalıştığımız ve Rusların Sibir Hanlığı'nı işgali sırasında yazıya aktarılan Letopis Sibirskaya olarak adlandırılan bu kronik olayları hikayeci bir yaklaşımla ele almaktadır.

Letopis Sibirskaya Rus tarihi açısından kıymete haiz bir eserdir. XVII. asırda el yazma şeklinde olan bu eser 1821 yılında Petersburg halk eğitimi departmanı basımevi tarafından basılmıştır. Sibir Kroniği dönemin din adamlarından Tobolsk baş piskoposu Kiprian tarafından kaleme alınmıştır. Kroniğin yazıya aktarıldığı devrin şartları, din adamı tarafından kutsal materyallere dayalı olarak yazılması ve tamamen vakıalara bağlı kalınması hasebiyle kültür hayatına dair bilgilere rastlamak neredeyse imkansızdır.

Çeviri ve incelemesini yaptığımız Sibir kroniği tamamen Rus bakış açısıyla yazılmış ve Sibir Hanlığı'nın işgalinde önemli bir yere sahip Stroganov ailesiyle Don-Volga Kosakları lideri Ermak'tan övgüyle bahsedilerek esere destansı bir hüviyet kazandırılmıştır. Eser Grigoriy İvanoviç Spasskiy tarafından notlandırılmıştır. Spasskiy notlandırma yaparken Sibir tarihi muhtevalı kıymetli eserleri olan G. F. Müller ve J. E. Fişer'in Sibir'in işgaliyle ilgili görüşlerinin aksi yönünde beyanatlar verirken Rus tarihçi N. M. Karamzin'in konu hakkında görüşlerini destekler nitelikte açıklamalar yapmıştır.

Letopis Sibirskaya adlı kroniği değerlendirirken biz de eksik gördüğümüz yerlere dipnotlarda notlandırmalarla ilaveler yaptık. Sibir'in işgalinde Rus birlikleri arasında bulunan Don-Volga Kazaklarını, Kazakistan Kazakları ile karıştırılmaması için Don-Volga Kazaklarını batılı tabir olan Kosak adlandırmasıyla ifade ettik. Rusça yazılmış olan eserin sayfa numaralarını metin içerisinde ayraçla [] gösterdik.

Müellifin notlandırmalarıyla kendi notlandırmamızın karışmaması için müellifin notlandırmalarını yıldız (*) işaretiyle, kendi notlandırmamızı da rakamla dipnotlarda belirttik. Türk tarihi ve kültürü açısından önemli bir yere sahip olan Sibiryaya hakkında yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olması hasebiyle biz de naçizane alana katkı sunması bakımından böyle bir çalışma meydana getirdik.

Bu çalışmada fikir sahibi olmamıza sebep olan ve kıymetli katkılarıyla desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Fatih ÜNAL'a, çalışmamızı büyük bir titizlikle tenkit eden ve yol göstericimiz olan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Fuat HACİSALİHOĞLU'na, Arş. Gör. Mesut KARAKULAK ve Murat ÖZKAN'a, kıymetli kardeşim Zafer SEVER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Harun ARSLANTÜRK
Ordu 2017

İçindekiler

Sayfa

Özet	III
Abstract	IV
Önsöz	V
İçindekiler	VII
Kısaltmalar	X
Giriş.....	1
1. Sibiryaya Adı, Coğrafyası ve Sibir Hanlığı Tarihi	1
Birinci Bölüm.....	16
1. Sibiryaya Vakayinamesi	21
1.1. Sibiryaya Ülkesinin Ele Geçirilmesi Hakkında	21
1.2. Bağışlayıcı Spas'ın, Pıskor Adlı Manastırının Bulunduğu Pıskor Burnu'nda Kankor Şehrinin Kurulması	21
1.3. Orlovsk Volokunda Kergedan, Şimdilerde ise Orlov Olarak Adlandırılan Yeni Bir Şehrinin Kurulması	22
1.4. Çusovsk Kasabalarının Kurulması.....	22
1.5. Sibirli ve Nogaylıların Yollarının Üzerine Kurulan Silvyanskiy ve Yayvinskiy Ostroklarının İnşa Edilmesi.....	23
1.6. Çeremiş ve Başkurtların Rus Tüccar ve Liderleri Öldürmesi Hakkında	23
1.7. Sibiryaya Han'ı, Küçüm oğlu Mametkul'un Çusovaya Nehrine Gelmesi ve Rusların Esir Edilmesi Hakkında	25
1.8. Volga Atamanları ve Arkadaşlarıyla Birlikte Yermak Timofeyeviç'in, Büyük Volga Nehrinden Çusovskiy Kasabalarına, Busurmanlara Karşı Yardım için Çağrılması	27
1.9. Volga Ataman ve Kossaklarının, Yermak Timofeyeviç ve Yoldaşlarının Çusovskiy Kasabalarına Gelişi	28
1.10. Vogulların Savaşmak Üzere Çusovskiy Kasabalarının Önlerine Gelişi ve Silvyanskoy Ostrogları	28
1.11. Volga atamanları ve Kossakları, Yermak Timofeyeviç ve Yoldaşları ile Stroganovların Askerlerinin Sibiryaya'ya, Sibiryaya Sultanına Karşı Gönderilmesi	29
1.12. Pelım Knezine tabi Sibiryalılarının Perm Şehirleri, Kankor, Kergedan ve Çusovskiy Kasabaları ile Silvyanskoy ve Yayvinskoy Ostroklarının Önlerine Gelişi	30
1.13. Yermak'ın Yoldaşlarıyla, Volga Atamanları ve Kossakların Sibiryaya Ülkesindeki Tavda Nehrine Gelişi	33
1.14. Sibir Ülkesi Hanları ve Prenslерinin, Nasıl ve Nereden Geldikleri Hakkında..	35
1.15. Küçüm'ün, oğlu Mametkul'u Rus Askerine Karşı Ordu ile Göndermesi.....	36
1.16. Rus Ordusunun, Hükümdarın Danışmanı Karaça 'nın Ulusuna Gelişi Hakkında	37
1.17. Atik Mirza'nın Kasabasının Alınması Hakkında.....	37
1.18. Kossakların Yabolak Yakınında Balık Avında Öldürülmesi Hakkında	40
1.19. Küçüm'ün oğlu Prens Mametkul'u, Nasıl Canlı Ele Geçirdiler	40
1.20. Bekbulatov'un oğlu Prens Seydak'ın Küçüm'e Doğru Gelmesi Hakkında.....	41
1.21. Yermak'ın Taşkınlığı ve Cesareti, Nazım Şehrinin Alınması ve Volga Atamanı Nikita Pan'ın Birliği ile Birlikte Öldürülmesi Hakkında	41

1.22. Kossakların Moskova'ya, Hükümdara Gönderilmesi, Raporlar ile Hükümdarın Huzuruna Çıkmaları ve Hizmetlerini Sunmaları Hakkında	42
1.23. Moskova'dan Hükümdar Komutanları Knez Semen Bolhovskiy ve İvan Gluhov'un Sibirya'ya gönderilmesi.....	43
1.24. Sibir'de İnsanlar Nasıl Aç Kaldı.....	43
1.25. Prens Mametkul'un Moskova'ya Gönderilmesi Hakkında	44
1.26. Atamanlar İvan Kol'tso ve Yakov Mihaylov'un Birliğiyle Birlikte Öldürülmesi Hakkında	44
1.27. Karaça'nın Şehrin Önlerine Gelmesi, Mağlup Edilmesi ve Oğullarının Öldürülmesi Hakkında	45
1.28. Kahraman Ataman Yermak'ın Rus Savaşçılarla Birlikte Öldürülmesi Hakkında	46
1.29. Kossakların Rusya'ya Yola Çıkışı Hakkında.....	47
1.30. Prens Alli Küçümov'un Şehre Gelişi Hakkında	47
1.31. Seydak'ın Gelişi Hakkında	47
1.32. Kumandan İvan Mansurov ve Volga Kossaklarının Moskova'dan İkinci Defa Gelmesi, Matfey Meşeryak'ın Birlikleri ve Geriye Kalan Birlikler ile Daha Önce Sibirya'da Savaşmak Üzere Bulunmuş Diğer Birliklerin Geri Dönmesi Hakkında ..	47
1.33. Ostyakların Kale Önlerine Gelmesi Hakkında.....	48
1.34. Moskova'dan Komutan Danila Çulkov'un Üçüncü Defa Gelişi Hakkında.....	48
1.35. Bekbulatov'un Oğlu Prens Seydak'ın Sibirli Birlikleriyle, Savaşmak İçin Tobolesk Şehrinin Önlerine Gelmesi Hakkında	49
1.36. Sibir Ülkesinde Şehir ve Kalelerin İnşa Edilmesi Hakkında	50
1.37. Yasak Vergisi Hakkında	50
1.38. Gizli Danışman ve Şövalye Aleksey Nikolayeviç Olenin'in Sibirya Vakayinamesi Yayımcısına Mektubu	51
İkinci Bölüm	54
2. Sibir'in İşgaliyle İlgili Çar Tüzük ve Mektupları	54
2.1. Çar İvan Vasilyeviç Tarafından Grigoriy Stragonov'a Kama Nehri boyunca ekonomik, Hukuksal ve Ticari Ayrıcalıklar Verilmesi Hakkındaki Gramota 4 Nisan 1558.....	54
2.2. 25 Mart 1568 Yılı Çar İvan Vasilyeviç'in Yakov Stroganov'a, Chusovaya Nehri Üzerindeki Tuz Çalışmalarıyla İlgili Mali, Hukuki ve Ticari Ayrıcalıklar Konusunda Verdiği Gramota.....	56
2.3. 6 Ağustos 1572 Yılında, İvan Vasilyeviç'in Kama Nehri'nde Yağma Yapan Çeremişler ve Diğerlerinin Bastırılması İçin Kama Yerleşimine, Yakov ve Grigoriy Stroganovlara Birlik Göndermesi Hususunda Kaleme Aldığı Gramota.....	59
2.4. Çar İvan Vasilyeviç'in Yakov ve Grigoriy Stroganovlara Tagçey ve Toboldaki Yerler İçin Çeşitli Harçlar ve Vergilerden 20 Yıl Boyunca Verdiği Muafiyet Karara Hakkında. 30 Mayıs 1574	60
2.5. Çar İvan Vasilyeviç'in Pelm Prensi ve Vogullara Karşı Nikita Stroganov'un Yardım İçin Semen ve Maksim Stroganov'a Adamlarını Göndermesi Hakkındaki Mektubu 6 Kasım 1581	63
2.6. Çar İvan Vasilyeviç'in Çusovayadaki Maksim ve Nikita Stroganovlara, Volga Kossakları Yermak Timofeyeviç ve Emrindekilerinin Çerdin'e Gönderilmesi Hakkında Yazdığı Gramota. 16 Kasım 1582	64
2.7. Çar İvan Vasilyeviç'in Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlara Erzak ve Adamları İçin İlkbahara Kadar 15 Adet Kayık Hazırlamaları Hakkında Göndermiş Olduğu Gramota. 7 Ocak 1584	65

Değerlendirme ve Sonuç	67
Kaynaklar	73
Özgeçmiş.....	77

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Edt.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
MEB.	: Milli Eğitim Basımevi
M.Ö.	: Milattan önce
N. J. "	: New Jersey
O. R.	: Oregon
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
S.	: Sayfa numarası
Ss	: Sayfa sayısı
S.	: Sayı
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

1. Sibirya Adı, Coğrafyası ve Sibir Hanlığı Tarihi

Sibirya adı, ilk defa 1206 yılına ait Çin yıllığı olan *Yuan Chao Mi Shi*¹de geçtiği bilinmektedir. Çinli tarihçi ve seyyahlar bu yüzden Sibirya adının Çin kökenli olduğunu ileri sürmektedirler. Çinli tarihçi ve seyyahların aksine Sibirya kelimesinin anlamını Rus etnograf V.N. Vasilyev ise farklı bir yaklaşımla değerlendirmektedir ve Sibirya ismini Batı Sınırı manasında yorumlamaktadır².

Sibir adı İslam kaynaklarında, XII. yüzyılda Reşidüddin Fazlullah'da, XIII. yüzyılın ilk yarısında İbn-i Fazlullah el Ömeri'nin *El-Mesalik Ve'l Memalik*'de ve XIV. yüzyılda İbn-i Arapşah'ın Acaibü'l-Maktur eserinde Bilad-ı Sibir, el-Sibir ve İbir-Sibir şeklinde adlandırılmıştır³. Tarih- i Reşidi'de de Sibir ismine Ubar-Subar olarak farklı yorumlarına rastlamak mümkündür⁴.

Batı Avrupa kaynaklarında *Sibir* adına ilk defa 1375 yılında Volga Nehrinin doğusunda gösteren Sebur adlandırmasıyla Katalan Dünyası Haritası'nda rast gelinmektedir⁵. Fra Mauro'nun 1439 tarihli Dünya Haritası'nda ise Volga'nın kuzeydoğusunda önemli miktarda yer kaplayan bölgenin adı *Province of Sibir* (Sibir Eyaleti) olarak belirtilmiştir⁶.

Kuzey Batı Asya'ya ait bilinen ilk el yazması, yaklaşık otuz yıldır (1396-1427) Türk sultanlarının ve Moğol hanlarının kölesi olan, merkezi Asya ve Yakınoğu'da birçok ülkeyi ziyaret eden, Bavyera maceraperest ve gezgin Johann Schiltberger'in eseridir. XV. yüzyılda büyük beğeni kazanan ve özgün Almanca'dan birçok Avrupa diline tercüme edilen Reiscbuch adlı eserinde Schiltberger, Tatar prensi Zegre'nin hizmetinde İbis-Sibur veya Wissibur dediği

¹ Çinliler Yüan hanedanında I-bi-rh Shi-bi-rh şeklinde kullanmışlardır. Bkz. H. H. Howorth "Two Early Sources for Mongol History" *The Journal of the Royal Asiatic Society*, C. XV., S. 4, Ocak 1883, s.s. 346-356.

² E. Breitschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, Londra 1888, s. 37.

³ Akdes Nimet Kurat, Ahmet Temir, "Sibir (Sibirya) Hanlığı, *Türk Dünyası El Kitabı (Coğrafya-Tarih)*, C. I., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2001, s. 587.

⁴ Bu isim Türkçe metinde yazıldığı ve gayet açıkça gösterildiği gibi alınmıştır. Genellikle İbir-Sibir biçiminde geçer lakin Abar, Sebur şeklinde de yazıldığı görülür. XVI. yüzyılda İrtiş nehri civarında Sibir kasabası olarak geçen bir de yer adı vardır. Burası Tatar Han'ı Küçüm'ün başkenti idi ve 1581 yılında Yermak komutasındaki Ruslarca alınmıştır. Bkz. Mirza Muhammed Haydar, *Tarikh-ı Rashidi*, İngilizce'ye çev: E. Denison Ross, London 1895, s. 282, İngilizce'den Türkçe'ye çev: Osman Karatay, İstanbul 2006, s. 456.

⁵ Serkan Acar "Sibir Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 389.

⁶ Piero Falchetta, *Fra Mauro's World Map*, Brepols Yayınevi, Venice 2006, s. 624-690.

bir ülkeye gittiğini belirtir⁷. Schiltberger tarafından sağlanan coğrafi ve etnografik ayrıntılardan *İbis-Sibur* olarak adlandırılan mıntıkanın İrtiş nehri yakınında bulunduğu söylenebilir⁸.

Rus vakayinamelerinde *Sibir* ismi 1407 yılında bahsedilmiştir. Tartar Han'ı Toktamış cinayetini anlatan vakayiname, bu cinayetin Çinki –Tura kasabasında (şimdiki Tümen şehri) yakınlarındaki *Sibir* topraklarında gerçekleştiğini söylemiştir⁹.

Sibir adının Rusça kuzey manasına gelen “sever”den bozulma bir ad olduğu ileri sürülmektedir¹⁰. Fakat bu sav da Sibir isminin kökenine dair bir takım belirsizlikleri açıklamada yeterli değildir. Çünkü o dönemde Sibir'in güneyinde yaşayan halklar, örneğin Kırgız ve Kalmuklar tarafından bu sözcüğün kullanılması gerekirdi ve o dönemde Sibir Rusya'nın kuzeyinde değil, doğusunda yer aldığından Rusların “sever” olarak burayı nitelendirmeleri ihtimali zayıf kalmaktadır¹¹.

G.N. Potanin Sibir adını, Sibirli türk boylarının efsane ve folklorlerinde “Sumbur” ya da “Subur” olarak geçen mitolojik bir dağın isminden türediğini varsayar. Potanin'e göre bu dağ, genel olarak kuzey ülkelerinin ve özellikle Kutup yıldızının bir sembolü olarak gösterilir. Bundan dolayı, Kuzey Asya'nın tamamı bu dağın adıyla Sibiryaya olarak adlandırılmıştır¹². S. Patkanov, Sibir isminin kökeninin IV. yüzyılda Güney Rusya steplerini işgal eden ve Bizanslı tarihçi Jordanes'in aktardığı üzere eski Türk boylarından olan “Suvar” ve “Sabir” adından alındığını düşünmektedir¹³.

⁷ Karl Friedrich Neumann, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger A Native of Bavaria in Europe, Asia and Africa 1396-1427*, The Hakluyt Society, London 1859, s. 35.

⁸ Rusların Sibir diye adlandırdığı yer, Tobolsk'a 10 mil uzaklıkta bulunan İrtiş nehri yakınlarında yer alan İsker kasabasıdır. Bkz. Karl Friedrich Neumann, *a.g.e.*, s. 175.

⁹ Baymirza Hayit, *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 27, Serkan Acar, *a.g.m.*, s. 390, Peter Golden, “Sibir”, çev. Serkan Acar, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. XI., S., I, 2011, s. 182.

¹⁰ M. A. Czaplicka, *Aborjinal Siberia A Study in Social Anthropology*, Haz. R. R. Marett, At The Clerandon Press, Oxford 1914, s. 13-23.

¹¹ Hadi Atlasi, *Sibir Tarihi*, Çev: Eser Havare, T.T.K. yay., Ankara 2016, s. 6.

¹² Anatole V. Baikoff, “Notes On The Orijin Of The Name Siberia” *The Modern Humanities Research Association and University College London, School of Slavonic and East European Studies*, C. XXIX., S. 72, Aralık 1950, s.s. 287-289.

¹³ Tarihi kaynaklarda XII. asırdan itibaren karşılaşılan Sibir (sonraları Sibiryaya) sözü, I. Ve II. asırda Asya ve Doğu Avrupa tarihinde mühüm rol oynamış olan Sabir Türklerinden kalan bir isim olmalıdır. Bu kavim sonraları Kama ve İdil sahasına gelmiş olup, “suvar” şehrinin adı da bu kavimle ilişkilidir. Bkz. Akdes Nimet Kurat, Ahmet Temir, *a.g.m.*, s. 586. Vogul-Ostyak kahramanlık destanları ile Altaylı Türk oymaklarının destanlarında da Sabir kavminin izleri görülmektedir. Patkanov'un tespitlerine göre; Vogullar ve Ostyaklar'ın çok sonralar tabiiyetine girdikleri Rusları da Saper ismi ile adlandırmaları, halk nazarında eski Sabirlerin üstünlüklerini

Ob, Tura ve İrtiş boylarında, Sabar, Saber (Taper), Saper, Savri, Sabrei, Sıbir(Sıvir), gibi yer ve kale adları yaygındır. Ay-Sabar, Kün-Sabar gibi şahıs adlarına da rastlanır. Tobolsk ahalisi buranın en eski sakinlerini Sybyr, Syvyr diye adlandırmaktadır. Ayrıca bu bölgedeki masal ve efsanelerde Sabar adı geniş yer tutmaktadır. Aynı coğrafyada XVI. yüzyılda kurulan Sibir Hanlığı'nın başkenti de Sibir adını taşımaktadır. Rusların doğuya doğru yayılmaları sırasında İsker'i ele geçirmeleri, buraya Sibir adını vermeleri ve günümüzde de bu geniş coğrafyanın Sibir adını taşımasına sebep olmuştur. Netice olarak günümüzde Sibiryaya olarak adlandırılan bu geniş coğrafya Sabarlardan geriye kalan tarihi bir hatıradır. XIX. asırda batı Sibiryada yapılan araştırmalar, bölgede yaşayan Vogul, Ostyak ve İrtiş Tatarlarının kültür izlerinde Sabar etkisinin görüldüğü bilinmektedir¹⁴.

Sonuç olarak, Kuzey Asya'nın hangi kısmına Sibiryaya ismi verildiği tam olarak belirlenebilmiş değildir. Sibiryaya isminin XIII. asırda Moğol hâkimiyetinden sonra çeşitli milletlerden olan müelliflerin eserlerinde ortaya çıkmasının sebebi de o dönemde Moğolların geniş bir coğrafyada hüküm sürmesi ve diğer milletleri de yaptıklarıyla yakından ilgilenmeye mecbur bırakmasından kaynaklanmaktadır. Arap ve Avrupalı gezginlerin yanı sıra Çinli ve Rus tarihçilerin Sibiryaya adının kökenine dair farklı tespit ve yorumlarda bulunmalarının temel sebebi olarak da milletlerin kendi dillerinin fonetik özelliklerine göre bu ismin etimolojisini yapması ve ismin bozularak yeniden meydana gelmesine dayandırabiliriz.

Sibiryaya, batıda Ural dağları, doğuda Pasifik okyanusu, kuzeyde Kars Laptev'den Çukçi¹⁵ topraklarına kadar (Rusya Çukotka Eyaleti), güneyde Kuzey

ortaya koymaktadır. Sabirlerin bölgede yaptıkları bu etkiler bugünkü "Sibiryaya" coğrafi isminin doğmasına sebep olmuştur. Ermeni kaynakları ve Arap kaynakları da Suvar adıyla Sabirlerden bahsetmektedir. Arap kaynakları da Sabir ismi ile bağlantılı olduğu düşünülen Suvar adında bir şehir geçmektedir. Arap coğrafyacıları bu şehrin İtil Irmağı kıyısına 50 km uzaklıkta olduğunu belirtir. Suvar şehri, aynı isimde bir kavim adında bulunabileceğini akla getirmektedir. Nitekim Kaşgari'de Suvar adında hem bir Türk boyuna hem de şehir adına rastlamaktayız. Kaşgari eserinde bu boyun yer yer dil özelliklerinden de bahsetmektedir. Bkz. Şerif Baştav, "Sabir Türkleri" *Bellekten*, C. V., S. 17- 18, Ankara 1995, s. 88-89.

¹⁴ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 273.

¹⁵ Çukçiler, Sibiryaya'nın kuzeydoğu ucunda, Rusya Federasyonu'na bağlı Çukotka Özerk Birimi'nde yaşayan halktır. 1979 sayımında nüfusları 14,000 olarak tespit edilmiştir. Bu topluluk Çukçi Yarımadası, Kuzey Buz Denizi ile Bering Boğazı kıyılarında yaşarlar. Ruslar, XVII. yüzyılın ortalarına doğru Sibiryaya'nın doğusuna doğru ilerlemeye başladıkları için Çukçilerle ilk temasını bu zamanda kurmuşlardır. 1646'da Kolima Nehri keşfedildikten kısa süre sonra Rus avcıları Kuzey Buz Denizine doğru yola çıkmışlardır. Burada ticaret yaptıkları Çukçilerle bir araya gelerek ticaret mallarını ve kürklerini teslim etmişlerdir. Takip eden yıllarda Ruslar sahil boyunca kısmen Kolima ağzından ve mevcut Markovo bölgesi yakınlarındaki Anadyrskiy'e doğru yolculuklarını sürdürmüşlerdir. Çukçilerle tekrar bir araya geldi, ancak Çukçilerin savaşçı tutumundan dolayı Ruslar Çukçiler üzerine bir baskın düzenlemiştir. Çukçilerin silahlı

Türkistan (bugünkü Kazakistan), Moğolistan, güney doğuda Çin Halk Cumhuriyeti arasında kalan bölgelerdir ki, bu bölgenin yüzölçümü yaklaşık 13 milyon km²lik bir alanı ihtiva eder¹⁶.

Sibirya'nın zengin toprakları batıdan doğuya üç bölüme ayrılmaktadır. Ural dağlarından gelen arazi, batı tarafında büyük sahillerin olduğu ovaya iner. Burada Obi nehri büyüklüğünü ve aynı derecede görkemli İrtiş kolunu oluşturmaktadır. Bu nehirler Altay dağlarının bol sularını alçak düzlük boyunca, zeminin sürekli donduğu alt kutup bölgelerine taşımış ve sonuçta Kuzey Kutup Okyanusu'nun yüzeyi yıllarca buzullarla kaplı bir şekilde kalmıştır. İrtiş ve Obi'nin seyrinin çoğunda nispeten hafif bir çözünme vardır, böylece yavaşça akarlar. Bu nehirlerin birçok kolundan çıkan havzaların rakımı düşüktür ve denize çıkışları kuzey buzu tarafından bloke edildiğinden, karın erimeye başlamasıyla ovanın geniş alanları ilkbaharda sular altında kalır. Bu yüzden Batı Sibirya'da çok sayıda göl ve bataklık meydana gelir. Kuzey Kutup dairesinin güneyinde, bitki örtüsü, yosun ve likenlerin turba bataklıklarıyla birbirine karışmış, çam, sedir, kereste ve ladinden oluşan oldukça seyrek ormanlarla kaplıdır. Bu iğne yapraklı ormanlar kahverengi ayı, kurt, elk, geyik gibi hayvanların yanında vaşak, sincap, sansar ve samur gibi çok daha küçük kürklü hayvanlara ev sahipliği yapmaktadır. Güneye doğru, Tomsk'un enlemi çevresinde, arazi daha kuru hale gelir ve iğne yapraklı ormanlar yerini otluk alanların daha sık olduğu bir coğrafyaya bırakır. Orman ve bozkır arasındaki bu geçiş aşaması Batı Sibirya'nın güneydeki tek doğal sınırır¹⁷.

Batı Sibirya ovasının doğusunda, Orta Sibirya'nın yükselti alanları, Yenisey nehri batı kenarı boyunca kuzeye doğru ilerleyerek, yaklaşık ortalama 2000 fit¹⁸ yüksekliğe çıkmaktadır. Yenisey, Obi-İrtiş nehirleriyle bu bakımdan aynı değildir: Aşağı Tunguska, Dağ Tunguska ve Angara gibi ana kollarının tamamı doğudan akar ve 1.300 fitin üzerinde hızla kaynaklardan dökülür.

mukavemeti sonucu bu baskın başarısız olmuştur. Bundan dolayı Ruslar Çukçilerle ticaret yapma ve düzenli vergi alma konusunda bir ilerleme kat edememiştir. 1770 yılında Ruslar bu bölgeden geri çekildi ancak 1817 yılında doğu Valisi Treskin ile bir antlaşma yaparak buradaki sahil bölgesinde ticaret güvenliği sağlayabilmişlerdir. Bkz. Herald U. Sverdrup, *Among the Tundra People*, University of Colifornia Press, Colifornia 1939, s. 13-15.

¹⁶Baymirza Hayit, *a.g.e.*, s.27, M. A. Czaplicka, *Aborjinal Siberia a Study in Anthropology*, At the Clarendon Press, Oxford 1914, s. 5.

¹⁷Anatole V. Baikalov, "The Conquest and Colonisation of Siberia", *Modern Humanities Research Association and University College London, School of Slavonic and East European Studies*, S.10, April 1932, s.s. 557-571.

¹⁸Fit, İngiliz ölçü birimidir. Yaklaşık olarak 1 fit, 30.48 cm'ye denk gelmektedir.

Yenisey'in doğusunda kalıcı olarak dondurulmuş alt toprak (permafrost) bölgesi hemen hemen bütün Orta ve Doğu Sibirya'yı kucaklamak için daha güneyde uzanır. Bununla birlikte, kırılmanın daha kolay ve drenajın daha iyi olması nedeniyle, Sibirya'nın bu orta kesimindeki tayga, karaçama göre daha yoğundur. Güneydoğudaki Orta Sibirya yükselimleri, 400 mil¹⁹ uzunluğunda, 30 mil genişliğinde ve dünyanın en derin gölü olan Baykal Gölü kıyılarında sona erimektedir. 300'den fazla nehir tarafından beslenen Baykal'ın tek çıkış bölgesi Yenisey Nehrin'nin kollarından biri olan Angara Nehridir. Yenisey, 9.800 metreye kadar karla kaplı zirvelerin ortasında Sayan dağlarında yükselir. Bu dağlar Altay ile birlikte Orta Sibirya'nın doğu güney sınırını oluşturur ve burayı Moğolistan platosundan ayırır²⁰.

Baykal ve Lena'nın doğusunda, karaçamla kaplı dağlar ve Uzak Doğu'nun platoları bulunmaktadır. Baykal Gölü'nden Yablanovo ve Stanovoy dağları Ohotsk Denizi'ne doğru uzanır ve bu bölgede 10.000 feet yüksekliğe kadar zirveler bulunur. Bunların güneyinde egemen martı, sedir ve çam ormanları, Selenga, Onon (Şilka nehrinin bir kolu) ve Argun nehirlerinin havzasında, Moğolistan'da veya Mançurya'da yükselen çimenlik bozkır alanlarına yol açmaktadır. Şilka ve Argun, Güneydoğu Sibirya'nın en büyük nehri olan Amur'da, Sakalin adasının tam karşısındaki denize ulaşabilmek için 1.790 mil büyüklüğünde bir kıvrım oluşturacak şekilde bir araya gelirler. Bu bölgenin çoğu Orta Sibirya ile aynı tür iklim ve bitki örtüsüne sahiptir. Bununla birlikte, Amur'un orta noktalarının ötesinde, günümüzdeki Habarovsk şehri yakınlarındaki Ussuri nehri ile birleştiği noktadan itibaren çok farklı bir bölge başlar. Bu deniz bölgesinin iklimi (Rusça'daki Primorye) daha sıcak yaz aylarıyla birlikte Pasifik'teki muson rüzgârlarından da etkilenerek yağmurlu bir mevsim yaşar. Sonuç olarak bitki örtüsü, Sibirya'nınki ile farklıdır, dağların iğne yapraklı ormanları, meşe, akçağaç, ceviz, kül ve lila gibi yaprak döken ağaçlar daha düşük seviyelerdedir²¹. Sibirya'nın hemen kuzeyinde yer alan, Kuzey Kutup Okyanusu kıyılarında yaklaşık 200 mil genişliğindeki Yenisey ile Lena ağzı arasındaki Taymur yarımadası, Tundra ile kaplıyken, Putorana platosunda ve

¹⁹ 1 mil = 1.6 km.

²⁰ James Forsyth, *A History of the Peoples of Siberia Russia's Nort Asia Colony 1581-1990*, Cambridge University Press, Newyork 1992, s. 8.

²¹ Conrad Malte Brun, *Universal Geography All the Part of World*, XXXVIII. Book, Palala Press, London 1882, s. 574-576.

Doğu Sibirya'da geniş dağ tundra bölgesi Kuzey Kutup Dairesi'ne kadar ulaşır. Tundrada, ortalama gündüz sıcaklığı, yılın yarısından fazlasını aşmamak kaydıyla -10 °C'nin üzerine çok nadir yükselir ve bu bölge yılın 240 günü karlar altında kalır. Bu koşullarda büyüeyebilen tek bitki, yaz aylarında küçük otsu bitkilerin kısa bir çiçeklenme ile yosunlar, likenler ve bodur ormanlık çalılardır. Tundradaki hayvan hayatı, küçük kemirgenler, tilki, ren geyiği, karlı baykuşlar ve diğer av avcıları ile yaz aylarında kıyı boyunca bir araya gelen su kuşlarının barınaklarıyla sınırlıdır. Kutup kıyıları, adaları ve kıyı buzulları, fok balıkları, kurtlar ve kutup ayları için iyi bir barınma yerini teşkil eder²².

Taş Devri boyunca Sibirya'da yerleşimin en eski bulguları, daha güneydeki bölgelerde ve üst Lena Vadisinde ortaya çıkmaktadır. Bu topraklarda M.Ö. 3500 yıllarına kadar birkaç farklı Neolitik kültür var olmuş, Kuzey Buz Denizi kıyıları da dâhil olmak üzere tüm Kuzey Asya'yı kapsayan nüfus, seyrek dağılmıştır. İkliminin şiddetine rağmen, Sibirya'nın her kesiminde, XVII. asra kadar olan sürede çeşitli halklar burada yaşamını sürdürüyordu²³. Bu halkların yüzyıllar boyunca geliştirmiş oldukları etnik ve dilsel oluşum, maddi kültüre ait kalıntılardan, konuştukları yerel dillerin özelliklerinden tahmin edilebilmektedir. Sibirya'nın yerli halklarının çoğunun kayıt tarihinin XVII. asırdan itibaren başlamış olması burada var olmadıkları anlamına gelmiyordu. Etnik tabaka o zamana kadar zaten karmaşıktı ve Sibirya, kesinlikle boş, ıssız bir ülke değildi²⁴.

Sibirya, iklimi tarih öncesi devirlerde çok şiddetli geçtiği ve o dönemde insanlığın yaşamı çevresel faktörlere bağlı olduğu için burası insanlığın kök saldığı bir yer olmamıştır. İnsanlığın en eski tarihi doğal küresel değişimlere rağmen devam etmiştir. Buzul çağında Sibirya'da buzullaşma Avrupa ve Kuzey Amerika'dan daha küçük bir ölçekte gerçekleşmiştir. Sibirya'da insanlığın ortaya çıkması ve burada yerleşimi elverişsiz olması insanları yaşanabilir yeni yerler

²² Peter P. Schweitzer, *Siberia and Anthropology: National Tradition and Transnational Moments in the History of Research*, Eingereicht an der Human-und Sozialwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien 2001, s.23.

²³ Sibirya'da yaşayan yerel halklar; Hantiler (Vogullar), Mansiler (Ostyaklar), Tundra Samoyedleri, Selkup ve Ketler'dir. Bununla beraber Türk soylu topluluklar da bu bölgede yaşamını sürdürmektedirler. Başkurtlar, Tümen ve Tobol Tatarları, Hakas, Altay ve Tuva Türkleri Sibirya'da müteşekkil haklar arasında yer almaktadır. Bkz. İlyas Topsakal, "Türk Tarihi Açısından Sibirya'nın Kısa Tarihi", *Turkish Studies*, C. VI., S. I, 2011, s. 1808-1812.

²⁴ Valeriy Nikolayevich Chernetsov, *Prehistory of Western Siberia*, ed. Henry N. Michael, Mc. Gill-Queen's University Press, London 1974, s. 7.

bulma mecburiyetinde bırakmıştır. Sibirya'nın güneyi bu yaşanabilir yerlerden biri haline gelmiştir.²⁵.

İnsanlığın Sibirya'ya olan göçü Taş Çağı süresince uzun soluklu bir aşama kat etmiştir. Doğu Avrupa ve Orta Asya'dan Sibirya'ya doğru sürekli bir göç hareketi gerçekleşmiştir. Bu dönemde Sibirya'da insanlar yarı göçebe bir şekilde hayat sürmüşlerdir. Küçük yerleşim yerlerinde yaşamış, hayvan deri ve kemiklerini yapı malzemesi olarak kullanmışlardır. Meskenlerini mamut kaburgalarını yere demirleyip üzerine derilerini monte ederek inşa etmişlerdir²⁶.

Bu dönemde insanlar güvenli ve istikrarlı bir süreç için kendilerine uygun koşullar yaratmışlardır. Sibirya'da Paleolitik ve Mezolitik dönem geçip Neolitik dönem başladığında insanlar ekonomik birlikteliği aşamalı olarak bırakmış, kendilerine en iyi geçim kaynağı sağlayacak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sibirya'nın farklı bölgelerinde topluluklar doğal koşullara bağlı olarak avcılık ve balıkçılık gibi yaşamı destekleyen meslek gruplarıyla uğraşmışlardır. Bunun yanında bu bölgedeki ağır kış şartları bu dönemde insanların hayvan yetiştirme ve araziyi işleme faaliyetlerini engellemiştir²⁷.

İnsanların metalden eşya meydana getirdikleri Bronz Çağı, Sibirya'da, M.Ö. 3000'li yılların ikinci yarısında başlamıştır. Bronz Çağı Sibirya'da yaklaşık 2000 yıl sürmüştür. Bu süreçte Sibirya'daki Bronz çağı homojen bir yapıda gelişme göstermemiştir.

Sibirya'da bilinen ilk Bronz çağı kültürü günümüzdeki Afanesyevo olarak adlandırılan kültürüdür. Altay ve Sayan dağları arasında bulunan bu kültürde, avcılık, hayvancılık faaliyetlerinin yanında taştan ve bakırdan malzeme yapımının mevcudiyeti ortaya çıkmıştır. Afanesyevo halkı Sibirya'da metalden eşya yapan ve kullanan ilk insanlardır. Doğal oluşumlu yumuşak metalleri elde ettikten sonra soğuk dövme ile işleyip dekorasyon ve kolye haline getirmişlerdir. O dönemde metal döküm teolojisi çok bilinmediğinden Afanesyevo halkı metalden daha çok taş kullanmıştır. Taştan baltalar, çapalar, mızraklar, ok uçları ve bıçaklar yapmışlardır. Afanesyevo halkını diğer Sibiryalı halklardan ayıran en önemli başarılarından biri de hayvancılık ve tarıma elverişli çiftçiliğe geçişleri olmuştur. Koyun, inek ve at gibi hayvanları yetiştirmişlerdir. Çiftçilik bilgileri kazma ve

²⁵İgor V. Naumov, *The History of Siberia*, ed. David N. Collins, British Library Cataloguing in Publication Data, Abingdon 2006, s. 7.

²⁶ Bahaeddin Ögel, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, T.T.K. yay., Ankara 2014, s.5.

²⁷ İgor V. Naumov, *a.g.e.*, s. 16.

çapaya dayalı kullanımla sınırlı kalmıştır. Küçük yerleşim yerleri ve küçük ailelerle yaşayan Afanesyevo halkı yarı göçebe bir hayat sürmüştür. Baskın mesken tipleri küçük bir çatı altına sabitledikleri yarı açık kulübelerdir²⁸.

Sibirya'da M.Ö. 2000'li yılların ortalarında Afanesyevo kültürü yerini Andronova kültürüne bırakmıştır. Andronova kültürü Sayan ve Ural dağları arasında geniş bir coğrafyada yaşanmıştır. Andronova halkı metali eritme konusunda kendini geliştirmiştir. Taş aletlerle sığ çukurlar kazıp kıymetli metalleri buraya koyarak zeminde hazırladıkları fırınlarda erittikten sonra yapmış oldukları taş kalıpların içine dökmüşlerdir. Kalıptan çıkardıkları metalleri dövme işleminin ardından bu metallerden çeşitli araçlar, silahlar ve süs eşyaları yapmışlardır. Metalin gelişimi kademeli bir şekilde taşın kullanımının terk edilmesine neden olmuştur²⁹.

Bu dönemde hayvancılık daha da gelişerek mahsulü verimli olan büyük baş hayvan yetiştiriciliği artmış koyun ise ikinci planda kalmıştır. Andronova insanı koyun derilerinden giysiler yapmış ve yünü eğirerek iplik haline getirmiştir. Yaylak ve kışlak şeklinde sürülerini dolaştırmış, bu hayvanları kışlatmak için yem ve otlak biriktirmişlerdir. Bu sayede temel yaşam şartlarını hayvancılıkla tedarik eden Andronova insanı avcılık faaliyetlerini de en aza indirgemmiştir³⁰.

Andronova insanı yaklaşık 150 m²'lik meskenler yaparak yerleşim birimleri oluşturdular. Bu meskenler toprak duvarların dışı taş levhalarla kapatılıp üzerine küçük bir çatı yapılarak oluşturulmuştur. Bu yapıların ortasında ısınma amaçlı bir ocak ve duvar kenarlarında tahta yataklar mevcuttur. Bu kültürde fiziksel ve güce dayalı faaliyetlerin mevcudiyeti erkeğin toplumdaki rolünü ön plana çıkarmış, kadın ise ev temizliği ve çocuk yetiştirme ile sınırlı kalmıştır³¹.

Avrasya step halklarının M.Ö. 1000'li yılları İskitler dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemde Tuna'dan Trans Baykal ve Mançurya'ya kadar geniş bir coğrafyada yaşayan halklar maddi ve sanatsal kültürlerinin yanında sosyal sistemleriyle de ortak özellikler sergilemiştir. İskit döneminde Sibirya sakinleri kademeli olarak demir işleme sanatına hâkim olmuşlardır. Bu döneme ait demir madeninden yapılan ürünler Sibirya'nın birçok bölgesinde bulunmuştur. İskit

²⁸J. P. Mallory, D. Q. Adams, *Encyclopedia of Indo-European Culture*, Fitzroy Dearborn Publishers, London 1997, s. 4.

²⁹ Denis Sinor, *Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 81.

³⁰ Esther Jacobson, *The Deer Goddess of Ancient Siberia*, E.J. Brill, Leiden 1997, s. 114-115.

³¹ Denis Sinor, a.g.e., s. 89-90.

döneminde Sibiry'a'nın yaşam tarzı ve yerel iktisadî faaliyetlerinde büyük değişiklikler olmuş, yapılan arkeolojik incelemelerde önemli kültürler keşfedilmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanları Tagar ve Pazırık kültürleridir³².

Tagar kültürü (M.Ö. 7 ila 2. yy. arasında gelişen) Yenisey nehrinin üst kısımlarında Minusinsk havzasını kapsamaktadır. Konargöçer yaşayan bu kültürün temel geçim kaynağı hayvancılık olmuştur. Bu kültürde atların evcil hale getirilmesi, besi hayvanlarını geniş coğrafyalarda yer değiştirerek otlatılmasını sağlamıştır. Tagar bölgesinde tarım daha da geliştirilmiş, Minusinsk havzasında tarım alanları için sulama sistemleri kurulmuş ve bunlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu kültürde metal kullanımı giderek ayrı bir işletmeciliğe dönüşmüş, bronz dökümü istisnaî bir mükemmellikte geliştirilmiştir. Tagar kültürü ustalarının yapmış olduğu eserler Sibiry'a'nın dışında Orta Asya ve Doğu Avrupa'ya kadar ulaşmıştır³³.

Yerleşik ve konargöçer hayvan yetiştiriciliği demir üretimiyle birleşince bu durum konutların da iyileştirilmesine yol açmıştır. Tagar kültüründe açılıp kapanabilen ve sert malzemeden yapılmış sabit iki tip konut geliştirilmiştir. Açık ocakların olduğu yer altı sığınaklarının yerine kütüklerden yeni konutlar yapılmaya başlanmıştır³⁴.

Pazırık kültürü (M.Ö. 5 ila 3. yy.) Altay dağları bölgesinde bulunmuştur. Tagar halkı gibi Pazırık halkı da hayvan yetiştiriciliği faaliyetlerinde bulunmuştur. Pazırık halkı mahsulünden yararlandığı her türlü hayvanı beslemiş, deriden ev eşyaları, palto ve elbise dikmiş, yünden ise keçe ve kumaş yapmıştır. Pazırık halkı at yetiştiriciliğinde de gelişim göstererek daha uzun mesafeleri kat etmek için eyer ve koşum takımları üretmeye başladı. Bu kültürde yaylak ve kışlak olarak yapılan hayvancılık hareketli bir yaşam tarzını da beraberinde getirerek bu bağlamda nakliye için arabalar üretme ihtiyacını doğurmuştur. Tekerlek kullanımını bilen Pazırık halkı yük taşıma amaçlı kare şeklinde öküzlerin çektiği

³² I. Hadjas, "Chronogy of Pazyryk and Ulandryk kurgans based on high resolution radiocarbon dating and dendrochronology a step towards more precidise dating of Scythian burials", *Impact of Environment on Human Migration in Eurasia*, ed. E. Marian Scott, Kluwer Academic Publishers, London 2005, s. 114.

³³ Jean Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı yay., İstanbul 2001, s. 37.

³⁴ N.P. Makarov, M.S. Batashev, "Cultural Orijins of the Taiga-Dwelling Peoples of the Middle Yenisei", *Languages and Prehistory of Central Siberia*, Ed. Edward J. Vajda, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia 2004, s. 239-240.

ve ulaşım amaçlı kullanılan atlar tarafından çekilen ışıklı iki tür ulaşım aracı üretmiştir³⁵.

Pazırık halkı Tagarlar gibi metal üretimini daha da geliştirerek bronz dökümünde ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Ev eşyası ve silah ürettikleri demirden sanatsal olarak da maharetli ürünler meydana getirmişlerdir. Pazırık halkının *İskit Sibiryaya Hayvan Figürü* stili figürü uygulamalı sanatla çok yüksek bir seviyeye ulaşmıştır³⁶.

Pazırık kültüründe hayvancılığın gelişmesi yeni otlak bulma arayışına ve bu duruma bağlı olarak savaşların meydana gelmesine neden olmuştur. Savaşların başlaması da silah üretiminin gelişmesini sağlamıştır. Pazırık halkı savaşlar için geliştirdiği okları yaygın olarak kullanmış, düşmana karşı müdafaa amaçlı tahta kalkanlar da geliştirmiştir.

Mo-tun³⁷ M.Ö. 209 yılında dağınık halde bulunan yirmi dört Hun boyunu bir çatı altında toplayarak Hun İmparatorluğu adında güçlü bir devlet teşkil etti. Mo-tun döneminde Hunlar, güçlü bir siyasi teşekkül oluşturarak Orta Asya'da kısa zamanda geniş bir coğrafi alanda hâkimiyet sahası kurdu. Harp usullerini de bir hayli geliştiren Hunlar, bu minvalde çeşitli askeri teçhizatlar geliştirdi. Önceden kullandıkları oklardan daha etkili ve uzun mesafelere atış yapabilen 1,5 metreye kadar gerilen yeni oklar icat ettiler. Vücuttan çıkarıldıktan sonra daha fazla yaralanmaya neden olan üç başlıklı oklar kullandılar. Hunların bu şekilde üstün silah geliştirmeleri ve bunları kullanmaları askeri alanda başarılı olmalarına neden oldu. Harp, Hunların varlık gayesi haline geldi. Bu dönemde sınırlarını doğuda Mançurya, batıda Tanrı Dağları, güneyde Çin Seddi ve kuzeyde Baykal gölüne kadar genişleten Hunlar, Sibirya'nın güney bölgeleri, Yukarı Yenisey (günümüzde Tuva, Hakas bölgesi) ve Altay bölgelerini de hâkimiyeti altına alacak kadar geniş bir alana hükmetti. Son dönemlerde yapılan arkeolojik buluntular da Hunların bu bölgedeki siyasi ve kültürel varlığının bir kanıtı durumundadır³⁸.

Sibirya'da hüküm sürmüş en eski kavimlerden birisi de Kırgızlardır. 840 yılında Uygurları yıkan Kırgızlar, Yenisey Nerhri'nin yukarı ve orta kısımları ile Altay dağlarının doğusundaki topraklarda Yenisey Kırgız Kağanlığını kurdular.

³⁵Jean Paul Roux, *a.g.e.*, s.53.

³⁶Igor V. Naumov, *a.g.e.*, s. 26.

³⁷Mo-tun ismi hakkında Türkçe karşılığı olarak Börü Tanga ismi kullanılmaktadır. Bkz. Saadettin Gömeç, *Türk Hun Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2012, s. 53.

³⁸Igor V. Naumov, *a.g.e.*, s. 29-33, Baymirza Hayit, *a.g.e.*, s. 29.

XII. asra kadar varlığını sürdüren Yenisey Kırgızları, Moğol fetihleriyle birlikte son buldu³⁹.

Cengiz Han 1206 yılında dağınık haldeki Moğol boylarını bir bayrak altında toplayarak Moğol İmparatorluğunu meydana getirmiştir. Bu tarihten itibaren dünya tarihine damga vuran Moğol fetihleri dönemi başlamıştır. Moğolların fetih harekâtlarından nasibi alan ilk bölge Sibiryaya olmuştur. Cengiz Han Sibiryadaki halkları egemenliği altına almak için birliklerini büyük oğlu Cuci komutasında Sibiryaya göndermiştir. Bu sefer sonucunda Sibiryanın kuzeydeki kabilelerin haricinde bölgenin tamamına yakını Moğol İmparatorluğunun bir parçası haline gelmiştir. Sibir halkları çok direnmeden doğrudan Moğollara hâkimiyeti altına girmiştir. Bununla beraber Moğollar bölgede bulunan Yenisey Kırgızları tarafından güçlü bir mukavemetle karşılaşmıştır. 1207-1209 yılları arasında Moğollar ve Kırgızlar arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve neticede Kırgızlar Moğollar tarafından mağlubiyete uğratılmıştır. Bu bölgedeki Kırgızlar ancak 1270 yılında tamamen itaat altına alınabilmiştir. 1293 yılında Moğol hanı Kubilay gelecekte olası bir direnişine karşı onları Orta Asya steplerine yerleştirmiştir. Moğollar, Sibir halklarını hâkimiyet altına aldıktan sonra bu bölgede hayvancılık ve kürk ticareti üzerinden Sibirlileri vergiye tabi tutmuştur. Ayrıca bölgede halkları Moğol ordusunda savaşmaları için silahaltına alınmıştır⁴⁰.

Moğol hâkimiyeti bir yandan ekonomik olarak Sibir kürklerinin uluslararası anlamda tanınıp değer kazanmasını sağlarken diğer yandan da başta dil olmak üzere kültürel olarak Moğollaşmasına yol açmıştır. XV. yüzyıla gelindiğinde Altın Orda Hanlığı dağıldıktan sonra, Kazak Hanlığı, Nogay Hanlığı ve Orta Asya'daki diğer hanlıklar arasında Sibiryaya için bir mücadele patlak vermiştir. Bu durum XV. yüzyılın sonlarına doğru Sibir Hanlığı'nın kurulmasına neden olmuştur. Başlangıçta kurulan bu hanlığın merkezi Tümen bölgesindeki Çinki-Tura şehri olmuş daha sonra merkez İrtiş nehri üzerindeki Sibir şehrine taşınmıştır. Sibir Hanlığı birçok ulusu içinde barındıran bir hanlık olmasına karşın yönetim Sibirliler Tatarların elindeydi. Devletin resmi dini olmasa da yönetimde bulunan Tatarlar İslam dinine mensup bir şekilde yaşamışlardır⁴¹.

³⁹ R. Rahmeti Arat, "Kırgızistan", C. VI., *İ.A.*, M.E.B. Yay., İstanbul 1977, s. 738-739.

⁴⁰ A. J. Haywood, *Siberia A Cultural History*, Signal Books Limited, Oxford 2010, s. 27-28.

⁴¹ İgor V. Naumov, *a.g.e.*, s. 45.

Sibir Hanlığı Şeybani ve Taybuga adlı iki boy tarafından yönetilmiştir. Şeybaniler kendilerini Timurlu soyuna dayandırırken, Taybugalılar ise kendilerini Altınorda soyuna dayandırıyordu. Bu iki boy arasında yönetimi ele geçirmek adına çok sayıda taht kavgaları meydana gelmiştir. Sibir Hanlığı ilk olarak Taybuga soyu tarafından 1563 yılına kadar yönetilirken bu tarihten itibaren yönetim Şeybanilerin eline geçmiş ve Küçüm Han Sibir Hanlığı'nın son Han'ı olmuştur⁴².

Sibir Hanlığı Ruslar tarafından işgal edilinceye kadar bölgede Tatar hanları hüküm sürmüştü. Sibir Hanlığının ilk hükümdarlığını Taybuga Han yapmıştır. Cengiz Han Buharayı aldığıında İşim, İrtiş, Tobol, Tura nehirleri boyunca olan bölgeyi Taybuga Han Cengiz Handan istemiştir. Taybuga Han'ın isteğini kabul eden Cengiz Han o bölgedeki yerleri kendisine bağışlamıştır. Sırasıyla Sibir Hanlığına Hoca Han, Mar Han, Muhammet Han, Angış Han, Kasım Han ve Yedigâr Han hükümdarlık etmiştir. Rusların Hanlıkları birer birer işgal etmesi neticesinde Yedigâr Han döneminde Sibir Hanlığı Moskova yönetimine vergi vererek Çar'a bağlılığını bildirmiştir. 1563 yılında Şeybaniler soyundan olan Küçüm Han Yedigâr Han'ı mağlup ederek Hanlığı ele geçirmiştir. Küçüm Han'ın Sibir Hanlığını hâkimiyeti altına alıp Moskova'ya vergi vermeyi kabul etmemesi Moskova yönetiminin Küçüm Han'a karşı mukavemet göstermesine neden olmuştur⁴³.

Küçüm Han'ın ülkesinin temeli, Kazak halkının oluşmasında önemli rol oynayan Kıpçak, Argın, Celayir, Kerey, Nayman, Tabın, Kanglı, Karluk ve diğer kabilelerden teşkil edilmiştir. Böylece onun ülkesinin, çok eskiden beri Kazak halkının ataları olan ve Türkçe konuşan Kıpçak kabileleri tarafından iskân edildiği anlaşılmaktadır. Küçüm ülkesini bir yandan imar ederken bir yandan da burada yaşayan, çoğunluğunu Türker'in teşkil ettiği çeşitli halkların dini inancı olan Şamanizm ve Mecüsilik yerine İslamiyet'in yayılmasına çalıştı. Bu konuda babası aracılığı ile kardeşi Ahmed Giray'ın ya da zamanın Buhara Hanı Abdullah'ın kendisine yardımcı olduğu rivayet edilir. Küçüm Han bu hususta Kazan'dan pek çok din âlimi getirtti. Aynı zamanda komşuları ile ticari ilişkilerini geliştirdi⁴⁴.

⁴² Hadi Atlasi, *a.g.e.*, s. 20.

⁴³ Hadi Atlasi, *a.g.e.*, s. 19-22.

⁴⁴ Orhan Doğan, "Küçüm Han", *D.i.A.*, T.D.V. yay. C. 26, s. 533. Ayrıca bkz. Fatih Ünal, "Çarlık Dönemi Rusların Sibirya Araştırmaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, s. 615.

Sibiryaya XVI. yüzyılın ortalarına kadar Ruslar tarafından pek bilinmiyordu. Bu dönemde keşif amacıyla yapılan bir gezide birkaç Tatar Mirzası tutuklanıp Moskova'ya getirilmiş, bundan başka da bir olay cereyan etmemiştir. Rusların Sibiryaya ile ilgilenmeye başlamaları Anika Stroganov adındaki bir Rus tüccar sayesinde olmuştur. Sibiryaya'da mevcut olan yeraltı kaynakları ve kürk ticareti oldukça önemli bir yer teşkil etmesi ve buna dikkat çeken Moskova yönetimi bu bölgede Stroganovları destekleyerek onlara çeşitli imtiyazlar vermiştir⁴⁵.

Rusların doğuya doğru ilerlemelerinde önemli bir rol oynayan müteşebbislerden biri de Stroganov ailesidir. Bu aile aslen Altın Orda Devletinin bir ahalsiyken, Rusların eline geçerek inancını değiştirmiş ve dolayısıyla Ruslaşmış bulunan bir Türk Beyinin beşinci neslinden olan Fedor ile başlamış, bunun çocukları ve torunları zamanında da devam etmiştir. Bu sıralarda Fedor'un oğlu Anika artık büyük bir sanayi erbabı olmuş ve imtiyazlarını 1517'de Moskova'dan tasdik ettirmiştir. Anika'nın oğlu Grigoriy Stroganov ise atalarından kalan mirası hızla genişletmiş ve bunları korumak için silahlı muhafızlar bulundurarak kaleler inşa etmek için imtiyazlar almıştır. Kankara ve Kerkedan şehirlerini kurarak Batı Sibiryaya dolaylarında bayındırlık faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bundan sonra Stroganovların burada bulunan yerli Türk ve Finli ahaliye baskı yapmalarından dolayı ayaklanmalar başlatılmıştır. 1572 yılında başlayan bu isyan hareketleri, 1573'te Küçüm Han'ın kardeşi Mamrtkul tarafından daha şiddetli bir hale getirilmiş ve Mametkul, Kama boylarına kadar gelerek Stroganovlara iyice yaklaşmıştır⁴⁶. Mametkul'un Stroganovlar'a iyice yaklaşması üzerine Moskova'dan askeri tedbirler almak için müsaade istenmiştir. Olaylar bu şekilde vukuu bulurken 1577'de İvan Muraşkin'in mukavemetinden kaçan asi Rus Kossakları⁴⁷ reisi Yermak Stroganovlar'ın olduğu bölgeye iltica etmiştir. Stroganovlar ise Yermak'ın şerrinden korktukları için onu iyi karşılayarak ona hediyeler takdim etmiştir⁴⁸.

⁴⁵ James Forsyth, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁶ N. A. Tomilov, *Batı Sibiryaya Türkleri*, çev., Ahsen Batur, Selenge yay. İstanbul 2013, s. 54.

⁴⁷ Kazak veya Kossak diye anılan bu topluluk ilk olarak XV. yüzyılın ortalarında Ukrayna tarihi kaynaklarında adı geçmektedir. Kazaklar, Avrasya bozkırları ile Doğu Avrupa ovaları arasında göçebe olarak yaşamışlardır. Batıda Tuna nehri kıyıları, doğuda ise pasifik okyanusuna kadar geniş bir coğrafyaya dağılmışlardır. Rus hâkimiyetinde ise Karadeniz'in kuzeyinden ve Kırım Hanlığından gelmesi muhtemel tehlikelere karşı sınırdaki adeta bir tampon görevi üstlenmişlerdir. Ayrıntı için bkz. Serhii Plokyh, *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine*, Oxford University Press, Oxford 2001.

⁴⁸ Terence Armstrong, *Yermak's Campaign in Siberia*, The Hakluyt Society Press, London 1975, s. 10.

Stroganovlar, Yermak'ın gelişini kendi lehlerinde kullanmak amacıyla onu Küçüm Han'a karşı kıskırtmışlardır. Stroganovlar, Yermak ve beraberindekilerini doğuya doğru yönlendirerek onların Küçüm Han ile karşılaşmasını sağlamışlardır. Yermak'ın Küçüm Han ile olan bu ilk mukavemeti pek başarılı olmamış, yalnız 1640 adamı sağ kalabilmiştir. Ardından yeni bir sefere çıkmış ve Sibiryâ Türkleri ile Rusların çarpışması Tura ırmağı sahilinde, bugünkü Tura şehri yakınlarında meydana gelmiştir. 1581 yılında Küçüm kuvvetleriyle şiddetli çarpışmalar başlamıştır⁴⁹.

Düşmanın yaklaşması üzerine Küçüm Han, başkent İsker'i terk etmek zorunda kalmış, 1581 yılının Ekim ayında şehir Yermak ve kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. İsker'in işgal edilmesinden sonra Ruslar, ahaliden vergi toplamış, Fin kavimleri onların hâkimiyetini tanımış ve Türklerin bir kısmı da genel durumdan etkilenerek Rusların üstünlüğünü kabul etmiştir. Ruslar İsker'in dışındaki bölgelere gidememiş; gidenler de, Küçüm kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek, imha edilmişti. Adamlarının gittikçe eridiğini ve silahlarının da tükenmekte olduğunu gören Yermak, Sibiryâ'yı Moskova'ya bağlamak ve Kossaklarının eski suçlarını affettirmek üzere, Moskova'ya 50 kişilik bir heyet göndermiştir. 1582 Şubatında Küçüm'ün en mühim adamlarından olan Mametkul, bir ihanet yüzünden Ruslar tarafından esir edilmiş ve Moskova'ya gönderilmiştir. Moskova Yermak'ın bütün istediklerini kabul etmiş ve 1583'te Sibiryâ'ya tayin edilen valiye 500 kişilik bir kuvvet katmış olduğu gibi, yolda da mühim bir süvari bölüğünün kendisine dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁰.

Küçüm Han, başlıca kuvvetleri yanında bulunduğu halde, göç ediyor ve düşmanlarını gözetliyordu. Tam bu sırada Yermak, tükenmiş olan erzakını tamamlamak üzere, 300 adamı ile İrtiş Nehri'nin yukarı taraflarına sefere çıktı. Arada bazı mahalleri ele geçirmiş ise de, Küçüm Han'ın kuvvetleri tarafından tutulmuş e olan Kullar mevkiini, 5 gün süren saldırıya rağmen, geri almakta başarılı olamamıştır. Buhara'dan gelmekte olan bir ticaret kervanına hücum etmek maksadı ile İrtiş'in bir kolu olan Vagay ırmağına doğru hareket eden Yermak orada da aradığını bulamamış ve yorgun arkadaşları ile istirahat için nehrin bir adasına çekilmiştir. Onları ktakip eden Küçüm kuvvetleri nehri geçerek, baskın

⁴⁹ Peter C. B. Armstrong, *Foreigners, Furs and Faith: Muscovy's Expansion into Western Siberia, 1581-1649*, Master of Arts at Dalhousie University, Nova Scotia 1997, s. 49.

⁵⁰ R. Rahmeti Arat, "Küçüm Han", *İ.A.*, M.E.B. yay., c. VI., İstanbul 1977, s. 1072.

yapıp hepsini kılıçtan geçirmişlerdir (5-6 Ağustos 1584). İsker'de bulunan 150'ye yakın Rus, arkadaşlarının başına gelenleri duyar duymaz, şehri terk edip, Rusya'ya doğru yola çıkmışlardır⁵¹.

⁵¹ Michael Khodarkovsky, *The History of Russia from Early to 1689*, ed., Maureen Perria, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 327-329.

BİRİNCİ BÖLÜM

Sibirya Vakayinamesi

Hamsin Yortusu'nda övülen, her şeye kadir Tanrı eğer bize yardım ederse, ölümümüzden sonra da o topraklarda bizim hatıramız eksilmeyecek ve şanımız sonsuza kadar sürecek.

Atik Murza'nın şehrini ele geçirdikten sonra Kossakların söyledikleri sözler.

Sibirya Vakayinamesi

İoann Vasilyeviç Grozniy hükümdarlığı döneminde Sibirya'nın Ruslar tarafından zapt edilmesinin anlatımı ve da önce meydana gelen olayların kısa izahını ihtiva eder.

17. Yüzyıl Elyazmasından Basılmıştır

Petersburg

Halk Eğitimi Departmanı Basımevi

1821

Basımına Müsaade Edilmiştir.

Basıldıktan sonra, basımevinden çıkarılmadan önce, kanunlar uyarınca gerekli yerlere gönderilmesi için Petersburg Sansür Kurulu'na işbu kitabın yedi nüshası sunulmalıdır.

31 Ocak 1821.

ЕРМАКЪ ТИМОФЬЕВИЧЪ

ЗАВОЕВАТЕЛЬ СИБИРИ

въ его настоящемъ Русскомъ вооруженіи, слѣдую
рисунокамъ Сибирской лѣтописи по списку Ремезова.

Remezov Sibirya vakayinamesi nüshasının resimlerine göre, hakiki Rus teçizatıyla Sibirya Fatihî Yermak Timofeyeviç.

Önsöz

Sibirya Tarihi okuyanlar Sibirya vakayinamelerinin varlığını bilir. Sibirya'ya hâkim olma sürecinde, yurttaşlarımızın meşhur kahramanlıklarına tanıklık eden bu değerli eserler bizim için çok önemli olmasına rağmen, tek bir Sibirya vakayinamesi dahi günümüze kadar yayınlanmadı. Muhtemelen bunlardan bazıları da kaybolmuş olabilir. En eski Sibirya vakayinamesini, vakaları 7130⁵² (1622) yılında Yermak'ın hayatta olan yoldaşlarından birçok sözlü bilgiler derleyen Tobol başpiskoposu Kiprian'a borçluyuz. Aynı rahibin emriyle, Tatarlar tarafından öldürülen kahraman Sibirya fatihleri, sürekli anılmak üzere Sinodik⁵³'e yazıldı. [V]

Kiprian'dan sonra Sibirya Metropoliti deyak⁵⁴ Savva Osipov gelmektedir. Benim elimde bulunan ve son zamanlarda yazılarak, 1769 yılına kadar getirilen Sibirya vakayinamesinde ondan büyük bir övgüyle bahsedilmekte; Osipov ise kendi eseri hakkında şunları söylemektedir: “Günümüzde meydana gelen olayları ve diğer her şeyi teker teker anlattım. Sibirya Hanlığı ve saltanat sürenler hakkında, Tatar vakanüvisten aldığım bilgileri yazdım, hassasiyetle yaptığım sorgulamanın sonuncunda gerçeklere ulaştım. Bu vakayiname 7145 (1637) yazında Eylül'ün birinci gününde yazdım”. Kiprian tarafından kaydedilen rivayetler, tarihçi Osipov'un vakayinamesine temel teşkil etmiştir.

Bununla beraber 1650 ile 1700 yılları arasında yaşamış olan Remezovlar tarafından yazılmış, *Tobol Vakayinamesi* olarak bilinen vakayiname de mevcuttur. Tobolsk'tan Moskova'ya 18 Eylül 7206 (1698) tarihinde Sibirya boyarlarından Afanasiy Danilov vasıtasıyla gönderilen bütün Sibirya haritası ve orada yaşayan halkların tasvirini yine bu Remezovlar hazırladı. [VI]

Semen Emelyanov adındaki Remezovların büyüğü Sın Boyarskiy unvanını taşıyan; Leontiy, Semen ve İvan ise onun çocuklarıydı. Tobol vakayinamesi

⁵²988 yılından 1700'lü yıllara kadar Rusların kullandığı takvim Bizans takvimidir. Bu takvim Kostantinopolis'in Yaratılış Dönemi ve Dünya Devri takvimi olarak da adlandırılır. Takvimin başgücünün 1 Eylül olması dışında tamamen Jülyen takvimine dayanır. Bizans takvimine göre dünya, 1 Eylül 5509 yılında yaratılmıştır. Bkz. W. Gareth Jones, “Russia's eighteenth-century Enlightenment” *A History Russian Thought*, ed. William Leatherbarrow, Derek Offord, Cambridge University Press, New York 2010, s. 73.

⁵³ Ölen önemli şahsiyetlerin anılması için isimlerin liste halinde yazılı olduğu kitaba *sinodik* denir. Kaybolmuş *napiseniyelere* (yazı) dayanarak derlenen bu liste 1622 yılında Kiprian Starorusennikov tarafından tutulmuştur. Bkz. Terence Armstrong, *a.g.e.*, s. 84.

⁵⁴ Çar'ın hizmetinde bulunan ve resmi evrak yazımı yapan kişilere verilen ad.

oldukça ayrıntılıdır; Sibiry'a'daki çok eski ve çok yeni olaylar haricinde oranın sakinlerinin mizacı ve yaşam biçimlerini nakletmekte; ancak gerçeği yansıtmayan ve doğrudan olayların anlatımındaki birçok hata eserin değerini düşürmüştür: Buna rağmen Müller, Sibiry'a Tarihi için en çok bu vakayinameden alıntılar yapmıştır.

Bunların haricinde, bazı eski eser toplama meraklılarının Sibiry'a tarihi için bildirdiği şüpheli bilgiler içeren, basit vakayinameler, hikâyeler ve diğer çeşitli materyaller de mevcuttu, topyekün bir Sibiry'a Tarihi için bu eserler kıymete haizdir.

Bütün bu vakayinameler ve hikâyeler başlıca konularda birbiriyle büyük oranda örtüşmektedir. Ancak münferit olaylar ve tarihlerde ise birbirinden çok farklılaşmaktadırlar. Bunların toplanması, incelenmesi ve en iyi olarak kabul edilen vakayinamede bütün eklenti, çıkarılma ve açıklamaların belirtilmiş olmasını arzu etmekteyiz. [VII]

Sibiry'a topraklarının ataman Yermak Timofeyeviç ve Kossak yoldaşları tarafından fethini, daha önce meydana gelen olayların ve bunun sebep olduklarının dökümünü ihtiva eden çeyreklik kâğıda güzel el yazısı ile yazılmış, zincifre fihriste sahip XVII. yüzyıl el yazmasına şans eseri ulaştım. Söz konusu el yazma benzerlerinden hem anlatımının kısalığı hem de bilgilerinin doğruluğu ile ayrılmaktadır. Bu eser Müller⁵⁵ ve Fişer⁵⁶'in Sibiry'a Tarihi'nde yaptıkları kronolojik hataları gidermek için kullanılabilir. Nitekim Rus Devleti Tarihi'nin

⁵⁵ Almanya'nın Hardford şehrinde doğan Gerard Friedrich Müller (1705-1783) Leipzig Üniversitesinde eğitimini tamamladı. 1725 yılında Rusya İlimler Akademisinde çalışmak üzere Rusya'ya davet edildi. Akademik yayınlardan sorumlu olan G.F. Müller 1731 yılında Akademi Profesörü unvanı aldı. 1733-43 yılları arasında Büyük Kuzey Keşfi için gönderilen heyetin başkanlığını yaptı. Birçok Sibiry'a kasabesindeki arşivleri inceleyen G. F. Müller Sibiry'a'dan Urallara kadar olan geniş bir coğrafyada seyahat etti. Büyük Kuzey Keşfi sonuçlarına göre 1745-46 yıllarında Rus İmparatorluğu'nun Genel Haritası üzerine çalıştı. 1748-49 yıllarında onun genel çalışması olan *Sibir İmparatorluğu'nun Tasviri* adlı eserini yayınladı. 1748'de Rus vatandaşı olan G.F. Müller 2 ciltlik Sibir Tarihi eserinin yanında çok sayıda akademik çalışma yaptı. Rus tarih yazımında önemli bir etkisi olan G.F. Müller 1783 yılında St. Petersburg'da yaşamını yitirdi. Bkz. İgor V. Naumov, *a.g.e.*, ed. David N. Collins, *British Library Cataloguing in Publication Data*, Abingdon 2006, s. 7.

⁵⁶ 1697 yılında Almanya Weiltingen'de doğan Johann Ebergard Fischer tarihçi ve dil bilimcidir. J.E. Fischer G.F. Müller önderliğindeki Büyük Kuzey Keşfine katılan ekibin içerisinde de yer almıştır. J.E. Fischer Sibiry'a hakkında çeşitli araştırmalar yapmış fakat bunlar G.F. Müller'in çalışmalarının devamı niteliğinde olmuştur. J.E. Fischer 1771 yılında St Petersburg'da ölmüştür. Bkz. Sara Eigen, Mark Larrimore, *The German Invention of Race*, State University of New York Press, Albany 2006, s. 127.

IX. cildi için kullanan ünlü tarihçimiz N. M. Karamzin⁵⁷, söz konusu elyazmanın değerini bu şekilde tasdik etmiştir.

Adı, vatanımızın şöhreti ve yararına yapılan birçok eseri donatan ve minnettar nesiller tarafından şükranla anılacak olan Ekselansları Kont Nikolay Petroviç Rummyantsev ilgi çekici el yazmayı inceleme nezaketi göstererek, cömertlik etmiş ve bu eserin basılmasına imkân sağlamıştır. [VIII]

Eseri neşrederken: I- Vakayinamelere özgü sıralamaya sahip olduğu için onu Sibirya Vakayinamesi olarak adlandırmayı ve onda kullanılan Dünya'nın yaratılışı tarihlerine Miladi tarihler eklemeyi; II- Orijinaldeki yazım ve diğer olağan kâtip hatalarını düzeltmeyi; III- El yazmadaki noktalama işaretlerini değiştirmeyi ki bu işaretlerden sadece, çoğunlukla yerinde kullanılmayan işaretler bulunmakta; IV- Ona bazı tarihsel açıklamalar ve notlar eklemeyi uygun gördüm. Bu gerekli değişiklikler dışında başka herhangi bir değişiklik yapmadım ve işbu matbu vakayiname orijinali ile birebir benzerliğe sahiptir. [IX]

G. Spasskiy 1 Ocak 1821.

⁵⁷ Nikolay Mihayloviç Karamzin (1 Aralık 1766- 3 Haziran 1826). N.M. Karamzin Orenburg bölgesinde bulunan Mikhailovka köyünde dünyaya geldi. Babası Rus ordusunda subay olarak görev yapmaktaydı. Profesör Schadenle çalışmak üzere önce Moskova'ya oradan da St. Petersburg'a gönderildi. Naikov grubunun üyesi olan Karamzin Rus şairlerinden Dimitrievle tanıştı ve yabancı deneme eserlerini ana dili olan Rusçaya tercüme etti. 1789 yılında Almanya, Fransa, İsviçre ve İngiltere'yi ziyaret etmeye karar verdi. Döndüğünde ünlü eseri olan Rus Gezginin Mektupları'nı yayınladı. Bu eser önce Moskova Degisi'nde daha sonra ise 1797-1801 tarihlerinde toplanarak VI. Cilt halinde yayımlandı. Bu eser uzun yıllar Ruslar için batı hakkında önemli bilgiler ihtiva etti. Karamzin Rusya'nın gelişimini batı kültürüyle uyumlu olarak gerçekleştirebileceğini savunan ilim adamları arasındaydı. Karamzin 1782 yılında Fransızcadan tercüme ettiği Zavallı Lisa ve Boyarın Kızı Natalya adlı emsalsiz iki hikâye kitabı yayınladı. Tarihçi kimliğiyle Karamzin hak ettiği yüksek bir üne sahipti. Karamzin'in çalışmalarına kadar yapılan çalışmalar bir hayli noksanlığını koruyordu. Karamzin'in bu alanda vücuda getirdiği en önemli çalışması XII. ciltlik Rus Devlet Tarihi'dir. Ayrıca Karamzin'in bizim çalışmamız olan Sibirya ile ilgili sözleri de dikkat çekicidir. Sibir'in işgaliyle alakalı N. M. Karamzin'in düşünceleri şu şekildedir: "Sibirya'nın fethi birçok bakımdan Peru ve Meksika'nın fethine benzer. Ateş eden bir avuç insan, binlerce mızrak ve ok sallayanı alt etti." Bkz. Vasil Vasileviç Sipovsk, N. M. Karamzin 1766-1826, St. Petersburg 1899, s. 20-35.

1. SİBİRYA VAKAYİNAMESİ

1.1. Sibirya Ülkesinin Ele Geçirilmesi Hakkında

Tanrı bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e, hükümdar olsun diye Sibir ülkesini hediye etti. Sibirli Murtazeliyev'in oğlu Küçüm Han'ı yenip, onun oğlu çareviç Mametkul'u canlı ele geçirdi. Tanrı, Sibir ülkesini kutsal vaftizle ve kutsal Tanrı kiliseleriyle aydınlattı ve orada aziz başpiskoposluk tahtını onayladı. Busurmanların⁵⁸ Sibir'den sık-sık gelerek Hükümdar toprağı Perm'e saldırdıkları [1] ve bunların gelişiyle Hükümdarın Perm topraklarındaki şehir, kenar mahalleler ve köylerde birçok esir alarak perişanlığa sebep oldukları bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'in kulağına geldi. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç ülkesindeki önde gelen şahıslarından yardım almayı akıl etti. Daha sonra Çar İvan Vasilyeviç, huzuruna Yakov ve Grigoriy Stroganovların getirilmesini emrederek onlara Perm topraklarını Sibirlilerden nasıl korumak gerektiğini ve Küçüm Han'ı nasıl dara düşürebileceği hakkında sorguya çekti. Onlar ise Hükümdara her şeyi ayrıntılı şekilde anlattılar, anlattıkları Hükümdarın hoşuna gidince onları ödüllendirdi. Perm ülkesini Sibirlilerden korumak için ne yapılması gerekiyorsa yapmalarını, Sibirliler ve diğer ordaların ülkeleri hakkındaki fikirlerle ilgili olarak rapor vermelerini emretti. [2]

1.2. Bağışlayıcı Spas'ın, Piskor Adlı Manastırının Bulunduğu Piskor Burnu'nda Kankor Şehrinin Kurulması

7066 (1558) yılının Nisanı'nın (4) gününde, bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç, Stroganov oğlu Grigoriy Anikiev'e Büyük Perm'in seksen sekiz verstaında⁵⁹, Kama Nehri aşağısında, sağ taraftan Lısva Çayı ağızı, sol taraftan Pıznovskaya koyunun aşağısı, Kama'nın iki tarafı boyunca Çusoviy Nehri'ne kadar olan boş arazileri verdi. O yerlerde sağlam ve korunaklı yer seçen Grigoriy Stroganov şehir kursun, kaleler inşa etsin, topçu, kale topları

⁵⁸Basurman, busurman, besermen gibi biçimlerde eski Rusçada özellikle Müslümanları, Ortodoks olmayanları fakat daha çok Asyalıları, Türkleri ifade etmek üzere kullanılan sözcük. Ayrıca Busurman ifadesine Manas Destanı'nda yer alan İslami unsurlarda görmemiz mümkün. Kapı-minen Busurman (Kâfir ile Müslüman), Busurman colun acamin (Müslüman yolunu açacağım), busurman kulu Bolulu (Müslüman kulu olalım) vb. yaklaşık elli beş ifadenin yer aldığını görmekteyiz. Bkz. Wilhelm Radloff, *Manas Destanı*, Haz. Emine Gürsoy Naskali, Türksöy yay., Ankara 1995.

⁵⁹ Versta: uzunluk ölçüsü, 1066 metre.

bakımcılarını, tüfekçileri ve kapı bakımcılarını Sibiryaya, Nogay ve diğer ordaların adamlarından korunmak için yerleştirsın diye, Grigoriy'e kendine [3] vergisiz ve eğitimsiz kimseleri o arazilere ve Kankor şehrine çağırmasına izin verildi. Hükümdarın belgesi deyak Petr Danilov imzalı; emri verenler: Okol'niçey Fedor İvanoviç Umnoy ve Aleksey Fedoroviç Adaşev ve Hazinedar Fedor İvanoviç Sukin ve Hozyayın Yuryeviç Tyutin; emri imzalayan memur Tretyak Karaçarov⁶⁰. [4]

1.3. Orlovsk Volokunda⁶¹ Kergedan, Şimdilerde ise Orlov Olarak Adlandırılan Yeni Bir Şehrin Kurulması

7072 (1564) yılında, Ocak ayının 2. gününde bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç, Stroganov oğlu Grigoriy Anikiev'e gramota⁶² verdi. Daha önce verdiği yerlerin aynısında, Kankor kasabasının yirmi beş versta aşağısında [5] Orlovsk volokunda yer seçsin ve Grigoriy'in kendisi otuz sajenlik⁶³ duvar diksin, hücum tarafındaki alçak kısmı ise kaya ile kapatsın. Kasabada tüfekçi ve nöbetçileri yerleştirsın, o iki kasabada hızlı ateş birliği tutsun. Grigoriy'in kendisinin tutacağı ustalar toplar, tüfekler, küçük toplar ve culverinler⁶⁴ yapsın. Grigoriy o birliğini yanında tutsun. Hükümdarın belgesi o kasaba için verildi. Belgedeki imza Hükümdar memuru Yuriy Başanin'in büyük imzasıydı: bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç; başka bir yerde Senya Nepein'in imzası: Hükümdar Çar ve bütün Rusya Büyük Prensi İvan Vasil'yeviç'in emri; üçüncü bir yerde Koz'ma Romantsov'un imzası: Çar ve Büyük Prens'in sözü ile emrettim; Hazinedar Nikita Afanas'yeviç Funikov, hatırladığım kadarıyla [6] deyak İvan Bulgakov'un imzası ile.

1.4. Çusovsk Kasabalarının Kurulması

7076 (1568) yazında Mart'ın 25. günü, bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç, Stroganov oğlu Yakov Anikiev'e gramota verdi.

⁶⁰Çar İvan Vasilyeviç tarafından Grigoriy Stragonov'a Kama Nehri boyunca ekonomik, hukusal ve ticari ayrıcalıklar verilmesi hakkındaki gramota. 4 Nisan 1558. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 52-54.

⁶¹Volok: iki nehir arasında kereste taşımak için kullanılan yollar.

⁶²X-XVII. yüzyıllarda Rusya'da ve diğer doğu Slav halklarında işletmeler için devlet tarafından verilen belge veya tüzük. Bkz. Mirkasım Usmanov, "Documents of Russian Eastern Correspondence in Turkic Languages and Their Significance in the Science of Sources", ed. Choi Han-Woo, *International Journal of Central Asia Studies*, vol. I., 1996, s. 3-6.

⁶³Eskiden Rusya'da kullanılan, 3 arşın ya da 2,13 metre değerindeki uzunluk ölçüsü birimi.

⁶⁴Culverin: Orta boy top.

Çusovaya Nehrinin ağzından iki yaka boyunca zirveye kadar olan arazi ve çayları; bu arazide, Kama'dan Çusovaya boyunca yukarıya seksen verstada, sağ ve sol tarafta Sibirlilerden, Nogaylardan ve diğer ordalardan korunmak ve sağlamlaştırmak için kasabalar kurulmalı. Kasabada hızlı ateş birliği: toplar, tüfekler, culverinler ve her çeşit kaleler inşa etsinler ve o kasabalara insanlar çağırarak serbest: topçular, kale topları bakımcıları, tüfekçiler, [7] nöbetçiler ve kapı bakımcılarını bulundursun diye gramota verdi. Hükümdarın belgesi Muhafız Birliği deyak Volodimerov'un imzası ile verildi⁶⁵.

1.5. Sibirli ve Nogaylıların Yollarının Üzerine Kurulan Silvyanskiy ve Yayvinskiy Ostroklarının⁶⁶ İnşa Edilmesi

7078 (1570) yazında, bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'in emriyle Yakov Stroganov, Perm şehirlerine geçit vermemek için, Sibiryalı ve Nogayların geçişlerini engellemek için, Silven, İren Tatarları; Ostyakların, Çusovların, Yayvinlerin, İlvinskilerin ve Kosvin Vogullarının bastırılması için Silva ve Yayva Nehirleri üzerine ostroklar inşa etti. Daha sonra bu kalelere hızlı ateş birliği, toplar ve kale topları, tüfekler, culverinler, topçular ve kale topları bakımcıları ile [8] tüfekçiler ve kapı bakımcıları [ve nöbetçiler] yerleştirdi.

1.6. Çeremis ve Başkurların Rus Tüccar ve Liderleri Öldürmesi Hakkında

Xxx (1572) yazının Temmuz'unun x (15) gününde, Tanrı'nın gönderdiği musibet olarak Kama Nehrine Çeremisler⁶⁷ geldi. Ardından çok sayıda Ostyak⁶⁸,

⁶⁵Çar İvan Vasilyeviç'in Yakov Stroganov'a Çusovaya Nehri üzerindeki tuz çalışmalarıyla ilgili mali, hukuki ve ticari ayrıcalıklar konusunda verdiği gramota. 25 Mart 1568. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 54-57.

⁶⁶Ostrok, etrafı sivriltilmiş büyük kazıklar ile çevrili, kalıcı veya geçici tahkim edilmiş yapılar.

⁶⁷Çeremisler Sibir Hanlığı bünyesinde yaşayan ve Küçüm Han zamanında onun buyruğunda olan Ural halklarından birisidir. Kama ve Çusovaya nehirleri buralarda etkin olmuş ve Ruslara karşı çeşitli isyanların yanında yağmalama harekâtları yapmışlardır. Çeremisler (Mariler), geleneksel bir şekilde Rusya'nın Volga ve Kama nehirleri boyunca yaşayan bir Fin-Ogur etnik grubudur. Bugün Marilerin neredeyse yarısı, Başkurdistan ve Tataristan özerk bölgelerinde önemli nüfusa sahip olan Mari El Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Günümüzde Mari adıyla anılan bu etnik grup, Rusçada Çeremis ve Tatarca Çirmeş olarak da bilinirdi. Mariler üç farklı gruptan oluşur: Volga'nın sol kıyısında yaşayan Ova Marileri, Volga'nın sağ kıyısında yaşayan Dağ Marileri ve Başkurdistan Cumhuriyetinde yaşayan Doğu Marileri. Bkz. Terence Armstrong, *a.g.e.*, s. 2, 23.

⁶⁸Ostyaklar Ob vadisinin aşağı ve orta kısmında yaşayan ve Yugra dili konuşan bir halk topluluğudur. Bu yüzden Türklere akraba veya kaynaşmış kavimler arasında yer alır. Rusların XVI. yüzyılda bu kavmi Ostyak olarak adlandırmışlardır. Günümüzde ise kendilerini Kantı veya

Başkurt⁶⁹ ve Buini⁷⁰'yi de kışkırttılar. Daha önce sözü edilen Kankor ve Kergedan kasabaları yakınında x (87) Rus tüccarını kırdılar. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç bununla ilgili olarak Yakov ve Grigoriy Stroganovlara deyak Kirey Gorin imzalı Hükümdarlık gramotasını yolladı. Onlara hükümdar hainleri olan Çeremis, Ostyak, Başkurt ve Buinlere karşı kasabalarından kendi adamlarını toplayarak göndermelerini [9] emretti⁷¹. Bunun üzerine Yakov ve Grigoriy kasabalarından lider seçerek ve onlara gönüllü Kossaklar ve kendi adamlarından savaşçı vererek, Hükümdara ihanet eden hainlere karşı gönderdi. Gönderilenler o melunları öldürüp, bazılarını ise canlı ele geçirdiler. Onların

Hantı olarak isimlendirmektedirler. Ostyaklar da yine Çeremişler gibi Sibir Hanlığı döneminde yaşamış, Hanlık lehine siyasi ve askeri faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bkz. Terence Armstrong, *a.g.e.*, s. 22.

⁶⁹Başkurt kelimesi Beş Ogur'dan gelmekte ve Başkurtlar Kıpçak soyuna dayanmaktadır. Cengiz döneminde Moğol süvarilerinin oluşmasında büyük katkıları olmuştur. Daha sonra Altın Orda Devleti bünyesinde kalabalık bir topluluk halinde varlıklarını sürdürdüler. Bu devletin parçalanması (1481) üzerine Ak İdil ve Kama nehirlerinin doğusunda yaşayanları Şıbanoğulları idaresi altına girdiler. Güneyde ve güneybatıda yaşayanları ise Nogay Mirzaları tarafından idare edildiler. Çok geçmeden Şıban (Tura) hanları bütün Başkurtlar'ı kendi idareleri altına aldılar. İşte bu yıllardan başlayarak Kazan Türkleri'yle bir nevi ittifak kuran Başkurtlar onlarla birlikte Ruslar'a karşı mücadele etmeye başladılar. Fakat Kazan Türkleri'yle birlikte hareket etmeleri, 1552'de Kazan'ı, 1556'da Astarhan'ı işgal eden Ruslar'ın Başkurtlar üzerine yürümelerine yol açtı. Başkurt ülkesini idare eden Urus Mirza Rus ilerleyişine engel olamadı. Ruslar Yayık (Yayıtsk), Samara, Bırsk ve Ufa gibi yerleşim merkezlerini işgal ettiler. Ruslar'ın bu istilâ hareketlerine karşı Başkurt Türkleri ülkelerini büyük bir fedakârlıkla savundularsa da üstün silâh gücü karşısında yenilgiye uğradılar (1649). Ruslar Kazan Türkleri'ne yaptıkları gibi ülkelerini müdafaa eden Başkurt halkını da ağır bir şekilde cezalandırdılar. Bu ağır zulme dayanamayan Başkurt Türkleri bir müddet sonra büyük kitleler halinde isyan ettiler. En şiddetli isyanlar 1661 ve 1765 yıllarında oldu. Başkurtlar yetersiz silâh gücüne rağmen mücadelelerini azimle sürdürdüler. Onların bu şiddetli mücadelesi, Rus tarihçisi Dobrovin'in onları, "Şarkta Rus hâkimiyetine karşı amansızca mücadele eden düşman kavim" olarak tasvir etmesine yol açtı. Ancak bütün bu mücadelelerinin sonunda yine de mağlûp olmaktan kurtulamadılar. Rus istilâsı ve zulmü karşısında İstanbul'a elçiler ve mektuplar göndererek ülkelerinin düşman istilâsından kurtarılmasını istediler. Fakat Osmanlılar'dan cevap alamamaları üzerine liderleri Murad Han maceralı bir yolculuktan sonra 1708 yılında İstanbul'a gitti ve ülkesinin kurtarılması için resmen yardım talebinde bulundu. Onun bu isteğine karşı Osmanlı hükümeti, padişahın ve Kırım Hanlığı'nın Ruslarla barış yapmış olduğunu, fakat kendi başlarına Ruslarla savaşmak isterlerse gayri resmî olarak yardımda bulunabileceğini bildirdi. Tatminkâr bir netice elde edemeyen Murad Han memleketine dönmek mecburiyetinde kaldı ve kısa bir süre sonra da Ruslar'la yaptığı son mücadelede şehid oldu. Rus idaresi devri Başkurtlar için acılarla dolu bir dönemdir. Buna rağmen yılmadan çalışan Başkurtlar, işgal edilen diğer Türk illerinde olduğu gibi kendilerini yenileşme hareketlerine vererek millî şuurlarını muhafaza etmeyi başardılar. Günümüzde ise Başkurtlar Rusya'nın idaresi altında bulunan Başkurdistan özerk bölgesinde yaşamaktadırlar. Perm Krai, Çelyabinsk, Orenburg, Kurgan, Sverdlovsk, Samara ve Saratov oblastı gibi çeşitli bölgelerde de yaşamlarını sürdürmektedirler. Başkurdistan bölgesinde 1.2 milyon, Rusya'nın diğer şehirlerinde 1 milyon ve Kazakistan'da 200 bin civarında nüfusları olduğu bilinmektedir. Bkz. Mehmet Saray, "Başkurt", *D.İ.A.*, T.D.V. yay., İstanbul 1992, s. 131.

⁷⁰Buiniler hakkında yeterli malumata sahip olmadık. Metinde de net ifadeler yer almamaktadır fakat günümüzde Rusya'da biri Volga nehri yakınlarında diğeri Kazan şehrinin güneyinde olmak üzere Buinsk adında iki kasaba bulunmaktadır. Bu yüzden Buiniler belki de Çeremiş, Ostyak ve Başkurtlar gibi hanlığa tabi Rus olmayan halklardan birisiydi.

⁷¹ İvan Vasilyeviç'in Kama Nehri'nde yağma yapan Çeremişler ve diğerlerinin bastırılması için Kama yerleşimine, Yakov ve Grigoriy Stragonovlara birlik göndermesi hususunda kaleme aldığı mektup. 6 Ağustos 1572. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 57-58.

hepsine, hükümdara her konuda boyun eğeceklerine, yardımcı olacaklarına, hükümdara vergi vereceklerine ve hükümdarın itaatsiz düşmanlarına karşı hükümdarları için ihanet etmeden duracaklarına dair yemin ettirdiler. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e karşı gelenleri rehin alarak kendi kasabalarına ve Perm'deki Hükümdar Kumandanlarına gönderdiler.

1.7. Sibirya Han'ı, Küçüm oğlu Mametkul'un Çusovaya Nehrine Gelmesi ve Rusların Esir Edilmesi Hakkında

7081 (1573) yazının Temmuz ayının 20. günü, Aziz Peygamber İlya⁷² gününde, [10] Sibirya ülkesindeki Tobol Nehrinden, Sibirya Hanı Küçüm Han'ın oğlu Mametkul⁷³, Çusovaya Nehrine giden yolları keşfetmek için mirza ve ulanlarını toplayıp ordu ile geldi. Yakov ile Grigoriy Stroganovların kasabalarına mı, Büyük Perm'e mi gitsin; o gelişinde birçok kişiyi, sadık Ostyakları kırdılar, kadınlarını ve çocuklarını esir aldılar. Hükümdar elçisi Tretyak Çebukov ile onun yanında bulunan ve onunla Kazan'a giden Tatarların bazılarını öldürüp, bazılarını ise esir aldılar*. Çusovkiy kasabalarına varmadan beş versta önce, Rus esirler ona

⁷²İbranice'de Eliyah, Grekçe'de Elias olarak adlandırılan İlyas peygamber, Eski Antlaşma peygamberlerinden biridir. Kur'an'da da el- En'âm suresi 6/85 ve es-Sâffât suresi 37/123-130 ayetlerinde geçmektedir. İsmi farklı biçimlerde tercüme edilmektedir: "Tanrısı YHVH olan", "Tanrı YHVH", "Güçlü YHVH", "Tanrım YHVH'dir", ve YHVH Tanrıdır". (*Yehova ya da Yahve olarak da bilinir. Yahudilikte, Tanrı'nın Hz. Musa'ya vahyettiği özel adı. Tanrı'nın adının açıkça söylenip yazılması yasak olduğu için bu adı oluşturan dört sessiz ünsüzle belirtilmesine özen gösterilir. İbrani alfabesindeki yazımıyla biçiminde okunan sözcük dört harfli olarak da anılır.*) Ortodoks Kilisesi, İlyas Peygamberin bayramını 20 Temmuzda kutlar. Büyük ün sahibi Peygamber İlyas, Ürdün (Şeria) Nehri'nin ötesindeki Gilat şehrinin Tişbe kasabasıdır. Kâhinler soyundan olan İlyas, tek başına yaşayan ve çilekeş yaşam süren bir karakterdi. Koyun yününden giysi giyer ve deri bir kemer takardı. İlyas'ın, Tanrı'nın yüceliği için gösterdiği gayret ateşe, öğretilere bulunmak ve azarlamak için kullandığı söylem de ışık saçan çıraya benzetilmiştir. Bu özelliklerinden dolayı İlyas'a Gayretli de denmiştir. Tanrı'yı yüceltme şevkiyle yanıp tutuşan İlyas, İsrail Kralı Ahav ile karısı İzebel'in günahlarını ve Kutsal Yasa'ya itaatsizliklerini sert bir dille eleştirmiş ve dua aracılığıyla göğü 3 yıl 6 ay süreyle kapatarak yağmur yağmasını engellemiştir. Bkz. Ömer Faruk Harman, "İlyas", *D.İ.A.*, T.D.V. yay., İstanbul 2000, s. 160-162.

⁷³ Mametkul'un Küçüm'ün oğlu mu yoksa yakını mı olduğu hususunda metin içerisinde tutarsız ifadeler yer almaktadır. Çar IV. İvan'ın 30 Mayıs 1574 yılında Stroganovlara gönderdiği gramotada Mametkul'dan Sibir Han'ının kardeşi olarak bahsetmektedir. Bkz. s. 58.

* Küçüm'ün hainliğine örnek: Çar İvan Vasilyeviç'i dostluğu konusunda temin ederken oğlu, Mametkul'un Küçüm'e Çar mektubu ile gelen Rus elçisini yağmalayıp ve öldürmesi Küçüm'ün hainliğine örnek teşkil eder. Mametkul'un bunu babasının isteği dışında yapmış olduğunu düşünmemek lazım; şüphesiz Küçüm'ün dostluğu sadece Ruslarda dikkatsizlik yaratarak, onları akınlarla daha garanti ve daha kolay bir şekilde rahatsız etmek içindi. Bu durum Tatarların işine gelen bir siyasetti. Tretyak Çebukov'un öldürülmesi ve Stroganovlara bahşedilen çeşitli imtiyazlar ile ilgili gerçek belge Müller tarafından Sibir Hanlığı tasvirine eklenmiştir (II. Bölüm, 18. Fıkra, s. 70-74). Yine burada, Küçüm'den Çar İoann Vasil'yeviç'e 1570 yılında yazılmış, üslup ve tarihsel hatıra bakımından ilgi çekici olan mektubu aktarılmaktadır.

"Tanrı zengin" "Bağımsız adam Çar Küçüm, Büyük Prens Ak Çar. Duydum ki... eğer adil isen; biz ve bütün ülke halkı savaş halinde; eğer savaşmadıkları zaman ise barış halindedir. Benim

kasabalarda kalabalık asker bulunduğunu, onu beklediklerini söyledi ve o bundan korkarak geri döndü. Yakov ile Grigoriy ise Hükümdar emri olmadan [kasabalarındaki] paralı Kossaklarını Sibiryaya ordusunun peşinden yollamaya cesaret edemediler. Ondan önce, Sibiryaya Sultanı [11] ordusuyla sadık Çağır Ostyaklarını ve ahbablarını kırdı. Çusovskiy kasabalarının yakınında ikamet eden diğerlerini esir aldı. Bunun üzerine Yakov ile Grigoriy bununla ilgili olarak Moskova'ya inançlı Hükümdar, Çar ve bütün Rusya Büyük Prensi İvan Vasil'yeviç'e, Hükümdar onlara ihsan etsin ve onların peşinden karşılıksız gitmeleri ve onlardan hakaretin öcünü almaları için emretmesi için yazdılar. Hükümdar da Yakov ve Grigoriy'e emir etti, Sibiryaya ülkesinde, Yugorskiy Kamen'in ötesinde, Tagçey'de⁷⁴, Tobol Nehrinde, İrtiş'te, Ob'da ve diğer nehirlerde, işe yarayacak yerlerde, korunmak ve gönüllü insanların dinlenmesi için, kaleler yapsınlar. Sibiryalı, Nogaylar ve diğer ordulara karşı ateşli gülle, topçu, tüfekçi ve nöbetçi tutsunlar; kale, balık alanları ve sürülü tarla yakınlarında evler yapsınlar. Tobol Nehrinin iki yakasında, diğer nehirlerde, göllerde ve [12] zirvelere kadar her türlü kaleler ile sağlam şekilde korunsunlar. Ostyaklar, Vogullar ve Yugorlar/Ugorlar Sibiryaya Hanından kopar, hükümdarın emri altına girer ve hükümdara vergi vermeye başlarsa o insanları da vergileriyle birlikte Moskova'ya göndersinler diye hükümdar gramotasının verilmesini emretti. Vergiyi hükümdar hazinesine versinler, o Ostyak, Vogul ve Yugorlar/Ugorları'nın kadınlarını ve çocuklarını Sibiryalı savaşçıların gelişinden Yakov ve Grigoriy kendi kalelerinde korusunlar. Yakov ve Grigoriy gönüllüleri, kendi adamlarını, Ostyak, Vogul, Yugorlar/Ugorları ve Samoyedleri paralı Kossaklarla ve kendi birliğiyle Sibiryaya Sultanına karşı savaşmaya göndersinler. Sibiryalıları esir alsınlar

babam ile senin baban müthiş bir barış içindeydiler ve her iki tarafta karşılıklı ziyaretlerde ulunuyorlardı, zira senin toprakların yakın; adamlarımız barış içinde yaşadı ve aralarında husumet yoktu, sıradan halk barış içerisinde yaşadılar; şimdi ise bizim dönemimizde halk sulh içerisinde değil. Buradan sana mektup göndermedik, çünkü bazıları ile savaş yaptık ve biz o düşmanı mağlup ettik; şimdi barış istiyorsan, biz barışıyoruz, eğer savaşmak istiyorsan, biz savaşırız: beş kişiyi esarete tutmak nedir? Ben elçi ve misafir gönderirim ve barışıyoruz, bizimle barış istiyorsan esaret altındaki o adamlardan birini serbest bırak ve onlarla kendi adamını bize gönder. Birisinin babasının düşmanca ilişkide olduğu biriyle oğlunun da düşman olması makuldür; eğer dost ise, dost olunur, babanın kendisine dost ve kardeş yaptığı ile oğul düşman mı olsun? Ve şimdi... en büyük kardeşle barışıyoruz... yaparız, sadece barış istiyorsan, hızlıca bize haberci gönder. Diyerek, selam ile mektubu yolladım.”

Bu belge çeviri olarak [muhtemelen Tatar dilinden] Devlet Belgeleri ve Anlaşmaları Koleksiyonu'nun II. Bölümünde, s. 52'de yayınlandı. Ben sadece imlasını değiştirdim ve basma belgede nokta ile işaretlenen yerlerdeki benim ayırt edebildiğim sözleri ekledim veya tamamladım ve bunları italik ile ayırdım.

⁷⁴ Metinde geçen Tagçey bölgesi şimdiki Tura havzasıdır.

ve Hükümdara vergi olarak getirsinler. Eğer o kalelere, Yakov ve Grigoriy'e Buharalı tüccarlar, Kazak Ordularından ve diğer ülkelerden mal ile gelmeye başlarsa, onlar da serbestçe, vergisiz ticaret yapabilsinler. Hükümdarın gramotası [13] Sibirya Bölgesi, Yugorskiy Kamen ötesindeki Tagçey, Tobol, İrtiş ve Ob boyu için, kale yerlerine xxx (1574) yazı Mayıs'ın x (30) gününde, deyak Petr Grigoryev imzasıyla verildi⁷⁵.

1.8. Volga Atamanları ve Arkadaşlarıyla Birlikte Yermak Timofeyeviç'in, Büyük Volga Nehrinden Çusovskiye Kasabalarına, Busurmanlara Karşı Yardım için Çağırılması⁷⁶.

7087 (1579) yılı yazının Nisan'ın (6.) günü, Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlar güvenilir insanlardan Volga boyu Kossakları ve atamanlar Yermak Timofeyeviç ile yoldaşlarının taşkınlıkları ve cesaretlerini, Volga'da geçit yerlerinde Nogayları nasıl kırdıklarını ve Ardobazarlıları⁷⁷ nasıl soyduklarını duydular. Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlar onların taşkınlıkları ve cesaretlerini duyunca [14] onların arazilerine, Çusovskiye kasabalarına ve kalelerine, onlara yardım etmeye gelmeleri için kendi adamlarını mektup ve birçok hediye ile onlara gönderdiler. Onlar buna çok sevindiler, elçiler onlara dürüst insanlardan gelerek, onları yardıma çağırdığı gibi; atamanlar ve Kossaklar, Yermak Timofeyeviç ve yoldaşları: İvan Kol'tso, Yakov Mihaylov, Nikita Pan', Matfey Meşçeryak⁷⁸ hemfikirdaşlar ve kalabalık birlikle ki bunların sayısı 540 kişi, kısa sürede onlara doğru yola çıktı*.

⁷⁵ Çar İvan Vasilyeviç'in Yakov ve Grigoriy Stroganovlara Tagçey ve toboldaki yerler için çeşitli harç ve vergilerden 20 yıl boyunca verdiği muafiyet kararı hakkında. 30 Mayıs 1574. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 58-61.

⁷⁶Kossakların Rus ticaret kervanlarını sürekli yağmalaması sonucunda 1 Ekim 1577'de İvan Muraşkin önderliğinde kalabalık bir kuvvet bunların üzerine gönderildi. Muraşkin'in yaptığı bu baskın sırasında çok sayıda Kossak ölümle cezalandırıldı, fakat kaçmayı başaranlar da oldu. Yermak'ın ise bu baskın esnasında kaçanlardan değil de baskını daha önce haber alıp kendi birliğiyle kaçtığı belirtilmektedir. Bkz. G. F. Müller, *Opissanie Sibirskago Tsartsva*, St. Petersburg 1750, s.76, Fatih Ünal, *a.g.m.*, s. 615.

⁷⁷Anlam tamamen açık değildir; belki de hanlığa mensup ve çarşı sakinleri anlamına gelen bileşik ve aşağılayıcı bir terimdir.

⁷⁸ Bu dört yoldaş Yermak'ın ordusunda yer alan sotnikler (100 kişiden sorumlu komutan) idi. Toplam sayı doğrusa, her sotnya (Slav dillerinde kullanılan askeri bir terim) oldukça güçlüydü. Bazılarının soyadı Rusça kökenli değildir. Nikita Pan, Ukraynalı ve Matfey Meshcheryak ise Oka'daki Türkçülüğe tabi Finik halka mensup olabilir. Bkz. Terence Armstrong, *a.g.e.*, s. 41.

* Müller, diğerlerine kıyasla daha tam olan Tobol Vakayinamesi'ne dayanarak, Yermak'ın yoldaşları ile birlikte Volga'dan Kama'ya 1577 yılında Stolnik İvan Muraşkin'in takibinden korkarak kaçtığını ve yanında yedi bine yakın adam olduğunu iddia etmektedir (Истор. Сибир. I. Kitap, 2. Bölüm, s. 75-79). Aynı şeyi kendi Sibirya Tarihi'nde Fişer de dile getirmektedir (I. Kitap,

1.9. Volga Ataman ve Kossaklarının, Yermak Timofeyeviç ve Yoldaşlarının Çusovskiy Kasabalarına Gelişi.

Aynı yılın Haziranının x (28) gününde, Aziz Mucize Yaratan, Çıkar Gözetmeyen Kir ve İoann gününde, Volga'dan ataman ve Kossaklar, Volgalı Yermak Timofeyeviç ve yoldaşları Çusovskiy kasabalarına geldiler. Semen, [15] Maksim ve Nikita Stroganovlar onları güzel bir şekilde karşıladılar. Onlara birçok hediyenin yanında bol miktarda yiyecek ve içecek sundular. Atamanlar ve Kossaklar ise busurman Agaryan/Agarlara⁷⁹ karşı kasabalarda yaşayanlar ile birlikte coşkun ve tek vücut durdular. Agarlar ile sert ve amansız bir şekilde savaşarak onlara karşı sağlam durdular ve kâfirlere saldırdılar: ataman ve Kossaklar onların kasabalarında iki sene iki ay yaşadılar.*

1.10. Vogulların Savaşmak Üzere Çusovskiy Kasabalarının Önlerine Gelişi ve Silvyanskoy Ostrogları

7089 (1581) yazı Temmuz'unun 22. gününde, ezelden beri insanoğlu nesline iyilikten nefret eden sinsi şeytan, kötü kalpli Vogul Mirza'sı Begbeliy Agtakov'u kendi Vogul ve Ostyak kalabalığıyla kışkırttı. (kalabalığı 680 kişidir.) Vogul Mirza'sı Begbeliy Agtakov, Çusovskiy kasabaları önlerine ve Silvyanskoy kalesine kendilerini belli etmeden, gizlice geldiler. O civarda yaşayanların köylerini bastılar, erkek, kadın ve çocuk birçok kişiyi yakalayıp esir aldılar. Ancak en lütufkâr Tanrı kâfirlere müsaade etmedi. Kısa bir süre sonra Rusti savaşçıları kasabalarında onlara karşı zafer kazandılar. Birçoğunu kasabaların yakınlarında yakaladılar ve oralarda geçitlerde birçoğunu kırdılar, Vogulların Mirzası Begbeliy Agtakov da dâhil olmak üzere birçoğunu canlı bir şekilde ele geçirdiler. O dinsizler, Tanrı'nın onlara karşı zafer verdiğini ve bitkinliklerini görünce, bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e haraç vereceklerini ve Rus topraklarına savaş ile gelmeyeceklerine dair Hükümdara dilenerek suçlarını kabul ettiler. [17]

s. 114). Gerçi bu Müller'in söylediğinin kısaltılmış halinden başka bir şey değildir. Bunları yeniden yazan birçok kimse de tekrarlamaktadır.

⁷⁹ Rusçada bu sözcük, Müslümanlar anlamına geliyordu. Vakayinamelerde Busurman olarak daha sık kullanılan bu kelime, kâfir olarak tercüme edilebilir.

* Ne Müller, ne Fişer, ne de onların takipçileri Yermak'ın yoldaşlarıyla birlikte Çusovskiy kasabalarında iki yıl ve iki ay yaşadıklarını söylememekte ve bu yüzden hepsi bizim yayınladığımız Vakayiname ile kronojik olarak uyuşmamaktadır.

1.11. Volga atamanları ve Kossakları, Yermak Timofeyeviç ve Yoldaşları ile Stroganovların Askerlerinin Sibiryaya, Sibiryaya Sultanına Karşı Gönderilmesi

7090 (1582) senesi Eylül'ünün 1. gününde, Aziz babamız Semion Stylites⁸⁰'in gününde, Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlar kasabalarından Sibiryaya Volga atamanları ve Kossakları, Yermak Timofeyeviç ve yoldaşlarını, yanlarına kasabalarından topladıkları askerleri de vererek Sibiryaya ve Sibiryaya Hanına karşı gönderdiler. Acımasız, cesur Litvanyalı, Alman, Tatar ve Rus askerler üç yüz kişiden oluşan birliğe ek olarak, Volga atamanları ve Kossakları ile birlikte gönderdiler. Bu kalabalık sekiz yüz kırkacımasız ve cesur adamdan oluşuyordu⁸¹. Hamsin Yortusu'nda övülen merhametli Tanrı'ya, Meryem'e, bütün göksel güçlere ve onun azizlerine dini törende dua ettikten sonra [18] onların elbiselerini donatarak ve ateşli silah verdiler. Toplar, hızlı ateş eden yedi sere (karışık) tüfekler ve çok sayıda yedek mühimmatla birlikte, Sibiryaya yolu için kılavuz ve busurman dili tercümanlarıyla beraber onları dirlik içinde Sibiryaya gönderdiler. Atamanlar ve Kossaklar da yanındakilerle birlikte, mutlu bir şekilde Sibiryaya ülkesini temizlemek, toprakları arındırmak ve dinsiz barbarı kovmak için bölükler meydana getirerek Sibiryaya, Sibiryaya Sultanına karşı yürüdüler. Atamanlar ve Kossaklar Çusovaya Nehri boyunca yukarı Serebryanaya Nehri ağzına kadar dört gün gittiler. Serebryanaya boyunca iki gün süren yolculuğun

⁸⁰ Simeon Stylites, Adana'nın Kozan (Sis) ilçesinde bir çobanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte 390'lı yıllara tekabül etmektedir. O dönemde bu bölgede Hristiyanlık hızla yayılmıştır. Cyrrhus (günümüzde Suriye'nin kuzeyinde bulunan antik kent) piskoposu Theodorat'ın verdiği bilgilere göre Simeon daha 13 yaşında Beatitudesleri (Hz. İsa'nın Matta İncil'inde geçen sözleri) okumasının ardından 16 yaşında manastıra girmiştir. Manastıra girdikten sonra dini çok abartılı bir şekilde yaşayarak bedenini adeta Tanrı'ya teslim etmiştir. Çok geçmeden Semion'un manastırdan ayrılmasını istemişlerdir. Semion manastırdan ayrılmış ve bir buçuk yıl boyunca kendisini bir kulübeye hapsederek yemeden içmeden orada ibadetini yapmıştır. Semion daha sonra kayalık bir bölge olan Şeyh Barakat Dağı'nda inzivaya çekilmiş ve 37 yıl boyunca burada kalmıştır. 2 Eylül 459'da hayatını kaybeden Simeon ile ilgili Antakya patriği Martyrios cenaze törenine din adamları ve halktan yoğun ilginin olduğunu belirtmiştir. Ortodoks ahalisi için de önemli bir din adamı olan Semion Stylites bu cemaat tarafından Eylül ayının 1. günü anılmaktadır. Bkz. Rev. Frederick Lent, *The Life of Saint Simeon Stylites*, Evolution publishing, Merchantville N.J. 2009, s.103-107.

⁸¹ Yermak'ın askeri birliğinin sayısını tespit etmek oldukça zor gözükmektedir. Stroganov vakayinamesinin 8. bölümünde Volga'dan gelen grubun sayısı 540 olarak belirtilmiştir. Yine Stroganov vakayinamesinin 2. Bölümünde Çusovaya'da silahaltına alınan 30 kişi daha ilave edilerek, 840 kişilik bir birlikle Sibiryaya doğru ilerlediğine vurgu yapılmıştır. Sibir tarihçileri Müller ve Fişer'e göre ise Volga'dan yağma için gelen Kossakların sayısı 7000 civarındadır. Bu sayı Yermak ve yoldaşlarının Stroganovların kalesine ulaştığında 6000 olarak kayda geçtiği belirtilmektedir. Bkz. Hadî Atlasî, *Sibir Tarihi*, çev: Eser Havare, T.T.K. yayınevi, Ankara 2016, s. 36.

ardından Sibiryaya yoluna ulaştılar. Burada amurdan kasaba kurdular ve ona Yermak'ın Kokuy⁸² kasabası adını verdiler. Bu kasabadan x (25) popriře⁸³ boyunca Jaravli olarak bilinen nehre kadar sürüklediler ve o [19] Nehir boyunca aşağıya doğru gittiler ve Tura nehrine çıktılar: işte burası Sibiryaya lkesiydi*.

1.12. Pelım Knezine tabi Sibiryalıların Perm Şehirleri, Kankor, Kergedan ve usovskiy Kasabaları ile Silvyanskoy ve Yayvinskoy Ostroklarının nlerine Gelişi

Aynı zamanlarda doksan yılı, Aziz babamız Semion Stolpnik'in gününde, kötü niyetli, ilahsız Pelım knezi⁸⁴ çok öfke doluydu. Üstelik büyük korku içinde kalbinde kötü bir hainlik düşündü ve pohpohlamayı kurnazlık ile örmeye başladı. İlahsız kendi mahvına giderek o zaman kötü niyetli kendi ordusunu topladı. (ki sayısı yedi yüz kişidir) Kendisiyle birlikte Sibiryaya ülkesinin acımasız, cesur, güçlü mirza ve süvarilerini kalabalık orduyla birlikte çağırdı. [20] Kötü niyetli, çok sayıda Silvyan, Kosvin, İren, İvin, Obvin Tatarları, Ostyakları, Vogulları, Votyakları ve Baskurtları zorla yanına aldı. Ordusuyla birlikte, öfkeli bir Şekilde, Perm Őehirlerinden erdın'a geldi, Şehrin surlarına kadar da Őiddetle ve çok gaddarca yaklaştı ve az kalsın Şehri alıyordu. Ancak her Şeye kadir Tanrı lanetlilere izin vermedi. Kısa bir süre sonra Çerdın'dan Kay kasabasına gitti ve lanetli oradan Kamsk tuzlası⁸⁵ önlerine gelerek buradaki köy ve evleri yaktı. İnsanları esir aldıktan sonra Kankor ve Kergedan kasabalarının önüne geldi. Daha sonra Çusovskiy kasabalarına, Silvyanskoy ve Yayvinskoy kalelerine giderek

⁸²Kokuy Serebryanka'nın kollarından biridir. Yermak'ın 1577 senesinde Stroganovların kalesine gelmesinde bir yıl sonra 1578 yılında usovaya Nehri boyunca ilerleyip Silva Nehrine ıkar. Kış aylarında olduğundan dolayı burda kalır. Yermak kışı burada geçirmek için kendisine müstahkem bir yer yapar. Kışladığı bu yer de Yermak Kasabası (Yermakova Gorodişe) olarak adlandırılır. Müller ve Fişer'in verdiği bu bilgilerle vakayinamede geçen Kokuy kasabası arasında bilgi farlılığı mevcuttur. Bkz. İ. E. Fişer, *Sibirskaya İstoriya s Samago Otkrıtya Sibiri do Zavoyevaniya Sey Zemli Rossiyskim Orujiyem*, St. Petersburg 1774, s. 117, G. F. Müller, *a.g.e.*, s. 79.

⁸³Popriře: Eski Yunan ve Romada kullanılan bu ölçü birimi yaklaşık olarak 185 metreye tekabül etmektedir.

* Müller (Истор. Сибир. Bölüm 3, s. 79-82) ve Fişer (Истор. Сибир. 2. Kitap, s. 116-118)'de Yermak ve yoldaşlarının Stroganov'dan Sibir'e yaptıkları iki seferden bahsedilmekte: 1578'de yollarını kaybederek herhangi bir başarı elde edemeden geri döndükleri birinci ve Stroganov'un silah, levazım ve Zıryan'lardan mahir kılavuzlar temin ettiği 1579'daki 5000 kişilik başarılı ikinci bir sefer. Ancak bu olayda Stroganovların kendi kasabalarından onlarla birlikte Litvanyalı, Alman ve Tatar savaşçı gönderdiğinden bu iki tarihçi de bahsetmiyor.

⁸⁴Pelım Kezinden kastedilen Vogul lideridir. Bu da metin içerinde "*Vogulların savaşmak üzere Çusovskiy kasabalarının önlerine gelişi ve Silvyanskoy ostrogları*" adlı bölümde geçen Begbeliy Agtakov'dur.

⁸⁵Rusyada bulunan ve zengin tuz yataklarına sahip Şimdiki Kaluga Oblastına bağlı Solikamsk Őehridir.

aniden Çusovskiy kasabalarına baskın düzenledi. Bu civarda yaşayan çiftçilerin çoğunu öldürdü, köylerini, evlerini yaktı ve Hristiyanları esir aldı. [21] Buradaki kasabalarda Volga atamanları ve Kossakları yoktu; lanetli ve inançsız Pelim prensinin gelmesinden önce, aynı dönemde Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlar onları Sibiryaya ülkesine, Sibiryaya Sultanına karşı göndermişlerdi. Kasaba ve kalelerde kalan insanlar ise lanetli ve inançsız Tatarların kötü baskılarından, ölümden kendi güçleriyle değil, Tanrı'nın yardımıyla kurtuldular. Bu yüzden lanetlilerin birçok hakaret ve baskılarına maruz kaldılar. Semen, Maksim ve Nikita ise cesur ve gözü pek adamlarıyla, merhametli, Hamsin Yortusu'nda övülen Tanrı'yı, Meryem'i ve bütün azizleri yardıma çağırarak ileri atıldı. Cesurca ve tek vücut olarak lanetlilerin baskılarına karşı koydular ve lanetlilerle savaştılar. İki taraftan da çok sayıda hayatını kaybedenler oldu. Lanetliler ise [22] Russti ordusunun onların Sibiryaya topraklarına gittiğini haber aldılar ve ondan korktular. Bu şekilde, lanetli barbarlar yenildiler ve onlardaki Rus tutsaklar geri alındı; lanetliler ise rezil olmuş bir vaziyette, köpekler gibi kendi yerlerine geri çekildiler. Pelim Prensini gelişi hakkında bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e Çerdın'dan Kumandan Vasiliy Pelepilitsın Perm bölgesini aldıklarını, köyleri, yerleşim yerlerini ve evleri yaktıklarını, Semen, Maksim ve Nikita Stroganovların Hükümdarın şehirlerine yardım etmediklerini, kendi adamlarını yardıma göndermediklerini, Volga atamanları ile Yermak Timofeyeviç'in yoldaşları ve Kossaklarını ona yardıma göndermediklerini yazdı. Onunla ilgili olarak Moskova'dan, bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'in mektubu Çusovskiy kasabasına deyak Andrey Şolkanov imzasıyla xxx (1582) yılı Kasımının x (6) günü, Semen [23] Maksim ve Nikita Stroganovlara gönderildi⁸⁶. Hükümdarın mektubunda "Bize Perm'den Vasiliy Pelepelitsın, sizin kalelerinizden Volga atamanları ve Kossakları, Yermak ve yoldaşlarını, Votyak, Vogul, Tatarlar, Pelim ve Sibiryaya ülkeleri ile savaşmak için xxx (1582) yılı Eylülünün x gününde gönderdiğinizizi yazdı*; aynı gün ise

⁸⁶Çar İvan Vasilyeviç'in Pelim prensi ve Vogullara karşı Nikita Stragonov'un yardım için Semen ve Maksim Stragonov'a adamlarını göndermesi hakkındaki mektubu. 6 Kasım 1581. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 61-62.

*Sözkonusu belgeyi Müller orijinal haliyle yayınladı (Истор. Сибир. Bölüm III, 3. Fıkra, s. 117-119) ancak bizim Vakayinameye kıyasla bazı atlama, değişiklik ve eklentiler mevcuttu ve dahası onu Sibir'in alınmasından sonrasına koydu; bu olaydan önce olması gerekiyordu. Yermak ve yoldaşlarının Stroganovlar tarafından Sibir'e gönderilmesinin tam tarihini gösteren bu belgenin tarihsel önemi beni, Müller'in kopyasını buraya eklemeye itti. İtalik ile Müller tarafından eklenen

Pelım Prensi Sibiryalılar ve Vogullar ile toplanarak savaşmak için Perm topraklarımıza geldiler. Çerdın kasabasına ve kaleye yaklaştılar, insanlarımızı öldürerek onlara tarifsiz birçok zarar verdiler ve bunun sorumluluğu sizindir. Sizler Vogul, Votyak ve Pelımlileri bizim lütfumuzdan uzaklaştırdınız. Onlara savaş açarak o hevesle bizi Sibirya Hanı ile karşı karşıya getirdiniz. Volga atamanlarını kendi yanınıza çağırarak, bizim emrimiz olmadan kalelerinizde yağmacıları barındırdınız. Barındırdığınız o atamanlar ve Kossaklar daha önce

sözleri ve yine parantez içinde italik ile bizim Vakayiname’de bulunan ancak Müller tarafından atlanan veya değiştirilen sözler belirtilmiştir.

“Çar ve Bütün Rusya Büyük Prensi İvan Vasil’yeviç’ten Çusovaya’ya, Yakovlev oğlu Maksim ve Grigoryev oğlu Mikita Stroganovlara, Bize Perm’den Vasiliy Pelepelitsın, sizin kalelerinizden Volga atamanları ve Kazakları, Yermak ve yoldaşlarını Votyak ve Vogul ve Tatarlar ve Pelım ve Sibirya ülkeleri ile savaşmak için xxx (7091) yılı 1 Eylül gününde gönderdiğinizi yazdı; aynı gün ise Pelım Prensi Sibiryalılar ve Vogullar ile toplanarak bizim Perm topraklarımızı savaş ile geldi ve Çerdın kasabasına ve kaleye yaklaştılar, insanlarımızı kırdılar ve insanlarımıza birçok zarar verdiler ve bu sizin ihanetinizdir, sizler Vogul ve Votyak ve Pelımları bizim lütfumuzdan uzaklaştırdınız ve onlara sataştınız ve onlara savaş açtınız; o hevesle bizi Sibirya Sultanı ile kavga ettirdiniz; Volga atamanlarını kendi yanınıza çağırarak, bizim emrimiz olmadan kaleleriniz için hırsızları tuttunuz; o atamanlar ve Kazaklar daha önce bizim Nogay Ordası ile aramızı bozuyordu, Nogay elçilerini Volga’daki geçitlerde kırıyor ve Ardobazarlıları soyuyor ve kırıyor ve bizim insanlarımız da çokça soyuluyor ve zarara uğruyordu ve onların suçları Perm topraklarımızı korumaları ile affedildi ve onlar sizinle aynı Volga’da yaptıkları ve çaldıklarını gerçekleştirdiler: o gün, Eylülün 1 günü Perm’de Çerdın’a Vogullar geldi ve aynı gün senin (sizin) kalelerinden Yermak ve yoldaşları Vogul ve (Ostyak ve Tatarlarla) savaşmak için gittiler ve Perm’e hiçbir şeyle yardım etmediler, *ve bunların hepsi sizin hırsızlığınız ve ihanetiniz haline geldi, bize hizmet etseydiniz ve o Kazakları o zaman savaşa göndermeyip, onları ve kendi adamlarınızı kalelerinizden bizim Perm topraklarımızı koruma için gönderseydiniz.* Ve biz Perm’e Voin Onıçkov’u gönderdik ve Yermak ile yoldaşlarının Kazaklarını alarak, Perm’deki Kamsk tuzlasına götürmesini ve onların burada ayrı ayrı durmalarını emrettik, *ve biz bütün o Kazaklara ve Permlilere ve Vyatkalılara bizim elçilerimiz Voin Onıçkov ve de İvan Gluhov ile o bölgelerden Pelım Prensine karşı kışın kızaklar ile savaşa gitmelerini emrettik, ki daha sonra Pelım savaşçıları ve Otyaklar ile Vogullar Sibirliler ile birlikte bizim topraklarımıza savaş ile gelmesin ve bizim topraklarımızı ele geçirmesin; ve o Kazaklara bahara kadar Perm’de olmalarını ve Otyaklar ile Vogullara karşı Voin ile savaşmaya gitmelerini ve onları bizim emrimizle irademiz altına getirmelerini emrettik. Siz de Çerdın’daki Vasiliy Pelepelitsın ve Voin Onıçkov ile haberleşerek, Vogul ve Otyaklar ile savaşmaya gönderin, aynı şekilde bizim bu mektubumuz ile savaştan yeni gelen Kazakların tümünü hemen Çerdın’a gönderin ve kendi yanınızda tutmayın; gelişlerinde kalelerde bulunmayın ve siz kendi yanınıza atamanla birlikte az sayıda, yüz civarında adam bırakarak, geri kalanını hemen Çerdın’a göndermelisiniz (siz de tek başınıza Kazakları tutmayın ve gelişlerinde kalelerde bulunmanız yasak ve siz kendi yanınızda atamanla birlikte az sayıda, yüz civarında adam bırakarak, geri kalanını hemen Çerdın’a göndermelisiniz)* Eğer kendi kalelerinizden Volga Kazaklarını, ataman Yermak Timofeyeviç ve yoldaşlarını göndermez, kendi yanınızda tutmaya başlarsanız ve Perm topraklarını korumaya başlamazsanız, bu ihanetinizle Perm topraklarına Vogul ve Pelım ve Sibirya Sultanının adamlarından zarar gelirse bizim gözümüzden düşersiniz. Sizi dinleyen ve size hizmet eden ve bizim topraklarımızı veren ataman ve Kazakların asılmasını emrederiz; ve siz o Kazakları aynı şekilde Perm’e gönderin, ve Pelımlılar ve Vogullar ve Votyaklara dair faaliyetlerde Vasiliy Pelepelitsın ve Voin Onıçkov ile iletişimde olarak bizim emrimize uyun, Tanrı onları fethetmemize ve bizim irademiz altına getirmemize yardımcı olsun ve Perm toprakları ile sizin kalelerinizi korusun. Moskova’da 7091 yılı 16 Kasım gününde yazıldı.” Müller’in, elinde böylesine önemli bir tarihsel belge varken, Kazakların Stroganovlar tarafından Sibirya’ya gönderilmesi tarihi ihtimal dâhilinde olmayan Tobol Vakayinamesi üzerinden ve bizim Vakayiname’imizde belirtilen iki sene, iki ay ve on sekiz günü vermesi çok ilginç ve bu yüzden daha sonra meydana gelen olaylar ne bu mektup, ne Vakayiname ve muhtemelen ne de gerçek ile bağdaşmıyor.

bizim [24] Nogay Ordası ile aramızı bozuyordu. Nogay elçilerini Volga'daki geçitlerde kırıyor, Ardobazarlıların mallarını çalıp öldürüyor, bu yetmezmiş gibi bizim insanlarımız da yağmalayıp zarara uğratiyorlardı. Bütün bunlara rağmen onların suçları Perm topraklarımızı korumaları ile affedildi. Volga'da yaptıklarının bir benzerini şimdi sizinle birlikte yapıyorlar. Perm'de Çerdin'a Vogullar geldi ve aynı gün sizin kalelerinizden Yermak ve yoldaşları Vogul ve Ostyak ve Tatarlarla savaşmak için gittiler ve Perm'e hiçbir şekilde yardım etmediler. Biz Perm'e Voin Aniçkov'u gönderdik ve Yermak ile yoldaşlarının Kossaklarını alarak, Perm'deki Kamsk tuzlasına götürmesini ve burada tutulmalarını emrettik. Siz de tek başınıza Kossakları tutup ve gelişlerinde kalelerde bulunmanız doğru olmaz ve siz kendi yanınızda atamanla birlikte az sayıda, yüz civarında adam bırakarak, geri kalanını [25] hemen Çerdin'a göndermelisiniz. Eğer kendi kalelerinizden Volga Kossaklarını, ataman Yermak Timofeyeviç ve yoldaşlarını göndermez, kendi yanınızda tutup Perm topraklarını korumazsanız, bu ihanetinizle Perm topraklarına Vogul, Pelım ve Sibirya Hanının adamlarından zarar gelirse gözümüzden düşersiniz. Sizi dinleyen ve size hizmet eden ve bizim topraklarımızı veren ataman ve Kossakların asılmasını emrederiz ve siz o Kossakları tek başınıza Perm'e gönderin. Moskova'da xxx (1582) yılı Kasım x (16) gününde yazıldı⁸⁷. Bununla Semen, Maksim ve Nikita büyük bir üzüntüye kapıldılar. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'in daha önce kasabalar kurulması ve Sibirya Sultanına karşı adam toplanması ile ilgili emirlerinin olduğu mektupları vardı.[26] Şimdi ise Hükümdarın Volga atamanları ve Kossaklarını göndermeme emri vardı, onlar ise Yermak ve yoldaşlarının Kossaklarını Sibirya'ya göndermişti.

1.13. Yermak'ın Yoldaşlarıyla, Volga Atamanları ve Kossakların Sibirya Ülkesindeki Tavda Nehrine Gelişi

Xxx 1582 yılı Eylül ayının x 9'unda İoakim ve Anna Gününde⁸⁸, korkusuz savaşçılar Sibirya ülkesine geldiler, birçok Tatar kasaba ve uluslarını ele

⁸⁷Çar İvan Vasilyeviç'in Çusovayadaki Maksim ve Nikita Stragonovlara, Volga Kossakları Yermak Timofeyeviç ve emrindekilerinin Çerdin'e gönderilmesi hakkında yazdığı mektup. 16 Kasım 1582. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 61-62.

⁸⁸Aziz Joachim Yahuda kabilesinden Kral David'in torunudur. Aziz Anna ise Levi kabilesinden rahip Matthan'ın kızıdır. Aziz Joachim ve Anna bir müddet sonra Nasıra'da hayatlarını birleştirirler. Evliliklerinden 50 yıl geçmesine rağmen çocukları olmaz. Bu durum yaşadıkları toplumda onlara karşı ön yargılı tutumlar sergilenmesine neden olur. Bunun üzerine Joachim

geçirdiler. Tura nehri boyunca aşağıya doğru inerek cesurca Tavda Nehrine ulaştılar ve nehrin ağzında Tatarları ele geçirdiler. Bunlardan Han sarayından olan Tazak adında adında biri, Sibirya hanları, knezleri, mirzaları, ulanları ve Küçüm Han hakkında her şeyi bir bir anlattı. Tazak'dan herşeyi öğrendiler ve Küçüm [27] Hana Kossakların geldiğini, cesaret ve kahramanlıklarını anlatsın diye onu serbest bıraktılar. Küçüm Han Tazak'tan Rus savaşılarının gelişini öğrendi. Küçüm Han'a Kossakların cesaretini ve kahramanlıklarını şu şekilde anlattılar: Rus savaşıları öyle güçlü ki, yaylarından ok attıklarında ateş çıkıyor, koca bir duman yükseliyor ve gökyüzündeki şimşek misali büyük gürültü kopuyor. Onlardan gelen ok ise görünmüyor, yaralıyor ve öldürüyor. Bu saldırılardan hiçbir askeri teçhizat ile korunması mümkün değil: bizim kuyaklar, bihterler ve örgü zırhlarımız bu saldırılara karşı korunaklı değil hepsini delip geçiyor.* Küçüm Han Tazak'ın anlattıklarına üzülerek büyük bir şaşkınlık içindeydi. Küçüm Ruslara karşı savaşmak için ona yardıma gelmeleri hususunda bütün ülkesine, kasaba ve uluslara haber gönderdi. Kısa sürede onun etrafında toplanan bütün ordusu, knezleri, mirzaları [28] ve süvarilerinin yanında Tatarlar, Ostyaklar ve Vogullar ve diğer busurmanların hepsi onun bu çağrısına uyarak bir araya geldiler.

sürülerini de alarak yüksek bir dağa gider ve artık eve geri dönmeye utanır. Bu arada aziz Anna evinin bahçesinde dua etmeye başlar. Tanrı baş melek Cebrail'i gönderir ve onlara "dünyanın bütün uluslarının kutsanacağını ve sayesinde dünyadaki bütün ulusların selamete ereceği bir kız çocuğuna sahip olacakları" haberi gelir. Joachim eve döner ve Anna onu şehrin kapısında karşılayarak ona sarılır. Anna bir süre sonra 9. Ayda kutsanmış Meryem'i (Thetokos) dünyaya getirir. Bu anlatıdan yola çıkan Ortodokslar Meryem Ana'nın doğumu olarak kabul ettikleri 9 Eylül'de anma etkinlikleri düzenlerler. Bkz. Antonio Pinero, *The Hidden Life of Jesus*, çev. Thomas W. Hudgins, Cascade books, Eugene OR. 2016, s.91-95.

*Müller ve Fişer, birincinin Tobol Vakayinamesi'nden aktardığı, Yermak ve yoldaşlarının Tavda Nehri ağzına gelene kadar meydana gelen birçok olayı koydular; ancak bunlar onun kendi ifadelerine göre başka hiçbir vakayinamede geçmemektedir (Истор. Сибир. II. Bölüm, 55. Fıkra). Bu olayların gerçekliğini, masalsi oldukları ilk bakışta görülebilenleri haricinde red veya kabul etmeden, şunları belirtmeliyiz: 1) Bizim Vakayiname'mizde adı Tazak olan Tatar, Müller'de Tazan olarak geçmektedir ve dahası, Yermak tarafından Küçüm'a gönderildiğini söylememektedir, onun yerine başka bir Tatar olan Kutugay'dan bahsedilmekte ve hatta onun vasıtasıyla sözde Yermak tarafından Küçüm'a hediyeler gönderilmiştir; ancak Müller'in kendi ifadelerine göre bu ne bizim Vakayinamede, ne de diğer vakayinamelerde mevcut değildir; 2) Yermak'ın Stroganovlardan ikinci sefere çıktığında 3000 adamla çıktığı; 1580 yılı baharında gerçekleştirdiği teftişte sadece 1636 kişi, 1581 yılı baharında Tura'da Tatarlarla yaptığı savaştan sonra 1060dan fazla değildi; son rakam, Yermak'on Stroganovlardan yola çıkarken bizim Vakayiname'de belirtilen sayıya yakındır.

Tazak'ın Küçüm'a anlattığı ve bütününüyle basit olan hikâye, onun hemşehrilerinin Avrupa'da 240 yıl önce bilinen yıkıcı ateşli silahlara aşina olmadıklarını göstermektedir. "Küçüm'a, Rus savaşıları öyle güçlü ki, yaylarından ok attıklarında ateş çıkıyor ve koca bir duman yükseliyor ve gökyüzündeki şimşek misali büyük gürültü kopuyor, onlardan gelen ok ise görünmüyor, diyor." Bu, İspanyollar ve onların ateşli silahlarını görünce aynı şaşkınlığı yaşayan Yeni Dünya sakinlerini akla getirmekte.

1.14. Sibir Ülkesi Hanları ve Prenslerin, Nasıl ve Nereden Geldikleri Hakkında

Sibiryaya ülkesinde, İřim Nehrinde, Muhammed Őeriatına baęlı, İvan adında Tatar soyundan bir hűkűmdar vardı. Ona ve devletine karŐı sıradan Tatarlardan olan Cengiz adında biri isyan etti ve kendisi gibilerini yanına alarak, bir eŐkıya gibi ona yűrűdű ve onu űldűrerek kendisi hűkűmdar oldu. Hűkűmdar İvan'ın hizmetçilerinden biri onun oęlu Taybuga'yı Cengiz'in katlinden korudu. Birkaç yıl geçtikten sonra Cengiz, Taybuga varlıęından haberdar oldu. űldűrdűęű ve devletine el koyduęu İvan'ın oęlu olan Taybuga'ya bűyűk sayęı gűsterdi. Onu Prens Taybuga olarak adlandırarak onun bu adla çağırılmasını emretti. Bunun űzerine Taybuga bırakılmasını [29] rica etti; o ise ona ordu topladı ve onu gűnderdi. O da İrtiŐ olarak bilinen ve Őud⁸⁹'un yaŐadıęı nehre geldi, daha sonra İrtiŐ Nehri ve bűyűk Ob'da yaŐayan birçok insanı kendine boyun eędirdi ve oradan geri dűndű ve Cengiz'in yanında kısa bir sűre kaldı ve tekrar rica etmeye baŐladı; Cengiz de onu gűnderdi ve istese orada da kalabilirdi. O ise Tura nehrine gelerek Őehir kurdu ve ona Őingii adını verdi. Őimdi ise orada Tűmen olarak bilinen Hristiyan Őehri durmaktadır. Ondan sonra o Őehirde oęlu Hoca, Hoca'dan sonra oęlu Mar hűkűm sűrdű; o Mar Kazan hűkűmdarı Upak'ın kızkardeŐi ile evliydi ve bu Upak, damadı Mar'ı űldűrdű ve o Őehri uzun yıllar elinde tuttu ve bundan dolayı Ader oęlu Mamet, Upak'ı űldűrdű. Mar'ın çocukları: Ader ve Yabolak; Ader'ın oęlu ise Mamet. O Mamet, Upak'ı űldűrdű ve İrtiŐ űzerine/kıyısına Őehir kurdu. [30] Kurduęu Őehrin adını Sibir koydu ve o Őehirde hűkűm sűrdű; ondan sonra Yabolak oęlu AęaŐ; ondan sonra Mamed oęlu Kazıy; ondan sonra çocukları: Yediger ve Bekbulat. Bozkırdan onların űzerine Murtezali oęlu Kűçűm birçok asker ile geldi ve Yediger ile Bekbulat'ı űldűrdű. Oradan Kűçűm Sibir Hűkűmdarı olarak adlandırılır/bilinir. Bekbulat'ın oęlu Seydak'i

⁸⁹ Őud teriminin kűkenine dair çok sayıda varsayım mevcuttur. Őud kelimesinin Slavca *Tjudjo* (garip veya yabancı) sűzcűęűnden tűretildięi ki bu da Gotik sűzcűk Teutonik (Halk) teriminden meydana geldięi varsayılmaktadır. Bir dięer varsayım Őud teriminin Fin-Ugor kűkeninden gelen Daę Horozu anlamını taŐıdıęıdır. Yine bir baŐka varsayım ise Sami dilinde *ĉudde* (dűŐman ya da muhalif) kelimesinden tűredięidir. Őudların geleneksel olarak Baltık-Fin halklarından olduęu dűŐűnűlse de tam olarak hangi topluluęa ait olduęu hakkında tartıŐmalar vardır. Slav halkları Őudlarla ilk karŐılaŐmalarında onları dięer Fince konuŐan halkların iĉerisine dâhil etti. Bűylece Rus kűltűrel geleneęinde Őud kelimesi Fin-Ugor komŐularının ortak adı haline geldi. Erken Rus vakayinamelerinde de Őudları Rus Hanlıęının kurucularından olan Kiriviĉler, İlmen Slavları Vikingler olarak tanımlar. Bkz. Pavel F. Limerov, "Forest Myths: A Brief Overview of Ideologies Before St. Stefan", *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, S. 30, 2005, ss. 97-134, <http://www.folklore.ee/folklore/vol30/limerov.pdf>.

küçük yaşta Buhara'ya götürdüler. Küçüm'ün ise iki oğlu var: birinin adı Mametkul, ikincisi Ali.*

1.15. Küçüm'ün, oğlu Mametkul'u Rus Askerine Karşı Ordu ile Göndermesi

Küçüm, oğlu Mametkul'u çok sayıda asker ile göndererek onlara, gelen Rus savaşçılara karşı cesurca yürümelerini emretti. Küçüm, oğlu [31]Mametkul'a Çuvaşiye önünde İrtiş Nehri yakınında yerleri toprak tabyalarla muhkem hale getirmesini söyledi. Sözün kısası nehri tahkimli hale getirdi. Mametkul ise kalabalık ordusuyla Babasan olarak adlandırılan bir mevkiye ulaştı. Bu kalabalığı gören Rus askerleri, atamanlar ve Kossaklar bundan hiç korkmayarak, Tanrı'ya umut bağladılar ve kalelerinden hızlıca çıkarak putperestlere doğru atıldılar. Putperestler ise gelenlere karşı güçlü ve amansız bir şekilde atlarla ilerlerdiler, mızrak ve sivri oklarla Kossakları yaraladılar. Ruslar ise tüfeklerinden, hızlı ateş eden toplarından, saçmalarından, şpankalardan⁹⁰ ve arkebüzlerden⁹¹ ateş etmeye başladı ve bunlarla sayısız miktarda putperesti kırdılar⁹². Bu esnada Tatar ordusu ile muharebe acımasızdı ve iki taraftan da çok sayıda ölenler oldu. [32] Kendi ordularının Rus ordusu karşısında büyük kırığa uğradığını gören putperestler kaçmaya başladı. Rus ve Kossaklar yine Tobol Nehri boyunca ilerlemeye başladılar ve dağa geldiler; putperestler ise dağdan ateş etmeye başladı ve yukarıdan onların kayıklarına yağmur gibi ok yağdı ve o yerleri Tatarlardan herhangi yara almadan geçtiler*.

*Başka yerlerde Çar İvan On ve Onsom olarak geçmekte. O ve burada geçen diğer hükümdarlar ile ilgili araştırmalarla Müller ve Lerberg birkaç sayfa dolduruyorlar. Müller, On'un Cengiz Han döneminde, Lerberg ise 14. Yüzyıl ikinci yarısında yaşadığını ve Ebulgazi'nin Ondi şeklinde belirttiği ile aynı olduğunu ve Cengiz Han'ın torunu, Tuşi'nin oğlu Şeybani Han'ın soyundan geldiğini varsaymakta. Birinciye göre On'u yenen, meşhur Cengiz Han idi (Истор. Сибир. I. Bölüm, s. 34 ve dev.), ikinciye göre ise Nogay kabilesinden Yedigeıy adlı biriydi (Изслед. s. 62); ancak iki varsayım da ispatlanmış değil, üstelik Müller'inki ne dönem, ne de efsanelere uyuyor.

⁹⁰Şpanka: İspanyol demek. Burada kastedilen büyük ihtimalle İspanya'da üretilen tüfek türüdür.

⁹¹XV. ila XVII. yüzyıllar arasında kullanılan namludan doldurulan bir tüfek türüdür. Ateşli silahın adı Almanca hakenbüchse kelimesinden türetilerek diğer dillere farklı şekillerde geçmiştir. Öncülü olan küçük toplardan farkı çakmaklı/fitilli olmasıdır. Ardılı olan tüfekler gibi yivsizdir.

⁹²Bu savaşta her iki taraftan da çok sayıda hayatını kaybeden olmuştur. Tatarların okla, mızrakla ve kılıçla karşı koymaya çalıştığı Rusların, topla, tüfekle savaşması Tatarların direncini kırmıştır. Ruslarla çok iyi savaşmalar da sonunda kaçmak zorunda kalırlar. Yermak önderliğindeki Kossakların galip gelmesinin en önemli sebebi ateşli silah kullanmalarıdır. Yine de bu ağır muharebede Tatarların, Ruslara oranla kaybı 20 askerdir. Bkz. P. İ. Nebolsin, *Pokoreniye Sibiri*, St. Petersburg 1849, s.79.

*Yermak'ın Küçüm'ün oğlu Mametkul ile savaşı, Müller (2. Bölüm, 58. Fıkra) ve Fişer Tarihi'ne göre (1. Kitap, 1. Bölüm, s. 125), 1581 yılının Haziran ayında meydana geldi.

1.16. Rus Ordusunun, Hükümdarın Danışmanı Karaça⁹³'nin Ulusuna Gelişi Hakkında

Kossaklar Karaça'nın ulusuna geldiler ve burada hükümdar danışmanı olan Karaça ile ikinci savaşlarını gerçekleştirdiler, onun ulusunu da zapt ettiler. Oradan Han balı ve Han hazinesini ele geçirip kayıklarına yüklediler. Putperestler ise, bazıları at üstünde, bazıları yaya, onlara İrtiş Nehri'nde yetiştiler. Atamanlar ve Kossaklar burada kıyıda onlarla savaştılar ve cesurca putperestlerin üzerine yürüdüler. O esnada muharebe [33] iki taraf için de ölümüne oldu. O zaman putperestler Rus ordusu önünde mağlup olacaklarını anlayınca geri dönmek üzere kaçmaya başladılar. O savaşta Rus ordusundan, Yermak birliğinden ölen azdı, sadece yaralananlar olmuştu. Küçüm ise kendi ordusunun yenildiğini gördüğünden dolayı birçok adamıyla birlikte Çuvaşive adlı dağdaki yüksek bir yerde gitti. Barikatlarda ise oğlu Mametkul birçok adamıyla kaldı. Kossaklar ise İrtiş Nehri boyunca yukarıya doğru devam ettiler.*

1.17. Atik Mirza'nın Kasabasının Alınması Hakkında

Rus ordusu Atik Mirza kasabasının önüne geldi ve onu aldı. Bu sırada hava kararıp gece bastığından dolayı orada kaldılar.* Kossaklar, barikatlarda o kadar kalabalık putperest görmüşlerdi ki bu durum karşısında korkarak kendi kendilerine söylenmeye başladılar: bu kadar [34] kalabalığa nasıl karşı koyabiliriz? Daha sonra durumu değerlendirip bununla ilgili meclis topladılar ve birbiriyle konuşmaya başladılar: bu yerden çekilelim mi yoksa hep birlikte duralım mı? Kossaklar ve Atmanlar arasından farklı sesler yükselmeye başladı: bazıları geri çekilmemiz daha iyi olacaktır derken bazıları ise sertçe bu düşünceye karşı çıkmaktaydı: “Ey yoldaşlarımız, kardeşlerimiz, nereye kaçacağız? Sonbahar

⁹³Karaça'nın eski Tatar dilinde gerçekleri söyleyen, gönlündekini doğru eden anlamları taşıdığı bilinmektedir. Metinde geçen Karaça aslında bir şahıs adı değil bilakis Küçüm Han'a bağlı olan ve yönetimde önemli bir noktada olan mirzalardan birine verilen unvan anlamı taşımaktadır. Bkz. Hadi Atlasi, *a.g.e.*, s.70, Akdes Nimet Kurat, Ahmet Temir, *a.g.m.*, s.593.

*Kazakların Karaça ulusunu istilası, Müller Tarihi (2. Bölüm, 61. Fıkra) ve Fişer Tarihi'ne göre (1. Kitap, 1. Bölüm, s. 125) Mametkul ile yapılan savaşla neredeyse aynı zamanda, yani 1581 yılının Ağustos ayındadır. Karaça'nın ulusunun alınması haberi ile ilgili olarak Yermak'ın Sibir'den geri dönüş seferi, şamanın Yermak'a söylediği kehanetler ve Yermak'ın özel yemin ile Kazaklara yüklediği kırk günlük oruçtan bahsetmektedir. Bütün bu gelişmeler bizim Vakayiname 'de mevcut değildir ve tarihsel gerçekliğe de yansıtılmamaktadır.

* Atik Mirza'nın şehrine giriş, Müller (2. Bölüm, 78. Fıkra ve dev.) ve Fişer'de (1. Kitap, 1. Bölüm, s. 126) 1581 yılı Eylül ayındadır. Ancak bu iki tarihçi de vakayinamelerdeki biz Ruslar için önemli ve ilgi çekici olan ve bizim ünlü Tarihçinin çok ustaca ve dokunaklı bir şekilde resmettiği birçok ayrıntıyı es geçmişlerdir.

geldi bile ve nehirlerde buz oluşmaya başladı, kaçmayalım ve kendimizi kötü ün sahibi yapmayalım, hiçbir kınamaya maruz kalmayalım, sadece Tanrı'ya umut bağlayalım; kalabalık askerlerle zafer kazanılmaz, ancak Tanrı'dan yardım gelir; belki de çaresizlere Tanrı çare olur. Kardeşlerimiz, kâfirler ve lanetli Sibir ülkesinin Agarlılarının, Küçüm Han'ın bize ait olan Perm topraklarımıza ne kadar kötülük yaptığını, Hükümdar şehirlerinin ıssızlaştığını, ne kadar çok Ortodoks'u kırdığını,[35] tutsak ettiğini ve Stroganov kalelerine ne kadar kötülük yaptıklarını duymadınız mı? Bunun için her şeye kadir Tanrı köylü kanı için o lanetlilerden öğ alıyor. Yoldaşlar, dürüst insanlar olarak, Tanrı huzurunda haç öperek ettiğimiz yeminleri ve verdiğimiz sözleri hatırlayalım. Ulu Tanrı'nın vereceği yardımıyla kaçmayalım, gerekirse bir kişi kalana kadar ölüyoruz, ancak geri dönemeyiz, utanç içinde, yemin ile verdiğimiz sözüme karşı gelemez. Eğer, Hamsin Yortusunda övülen, her şeye kadir Tanrı bize yardım ederse, ölümümüzden sonra da o topraklarda bizim hatıramız eksilmeyecek ve şanımız sonsuza kadar sürecek". Bunun üzerine atamanlar ve Kossaklar oy birliğine vardılar. Cesurca perçinlenerek hepsi inandı ve hep birlikte şunu söylediler: "Kutsal Tanrı kiliseleri için ölmeye ve gerçek Ortodoks inancı için acı çekmeye hazırız. [36] Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e hizmet ederiz ve putperestlere karşı sonuna ve ölümüne kadar karşı koyarız. Böylece yeminimizi bozmayarak topyekûn sarsılmadan duracağız". Bu yemin hepsinin hoşuna gitmişti. Gece geçti, gün ağarmaya başladı, güneş parladı ve bulutları parlak ışık ile aydınlattı. Yermak ise askerlerinin bu durumuyla çok ilgileniyordu ve birliğine gözyaşlarıyla şöyle dedi: "Ey dostlar ve kardeşler! Tanrı ve Meryem Ana'ya ve bütün göksel güçlere ve azizlerine, onursuz ve lanetlilerin istilasından korunmak için dua edelim". Ekim ayının x (23) gününde, aziz havari İakov'un gününde, kasabadan savaş üzere çıktılar ve hepsi sanki bir ağızdanmış gibi: Tanrı bizimle! Ulu Tanrım, biz kullarına yardım et, dediler. Tabyalara cesurca ve çok sert bir şekilde yaklaşmaya başladılar; [37] ve putperestlerle büyük savaş oldu. Putperestler ise barikat üstünden ve mazgallardan sayısız ok attılar ve Yermak'ın birliğinden birçok yiğidi yaralayıp bazılarını ise öldürdüler. Putperestler cesur adamların öldüğünü gördüler ve barikatlarını üç yerinden parçalayarak, Kossakları kaçmaya mecbur bırakmak ümidiyle saldırıya geçtiler. Bu sırada iyi çarpışanlar, birbirinin ellerinden tutarak vuruşanlar saldırıda öncü birlik olarak ortaya çıktı. Kossaklar ise putperestlere hep birlikte atıldılar ve cesaretlerini ve lanetli ve dinsiz

Agarlılara karşı amansızlıkları gösterdiler. Kısa sürede putperestler güçlerini kaybetmeye başladılar. Tanrı himayesinde olan Kossaklar putperestlere karşı zafer kazandı. Kossaklar alan kazanarak onların üstesinden geldi ve çok sayıda putperesti öldürdü. Barikatlarını yıkarak bayraklarını onların tabyalarının üzerine diktiler. Küçüm'ün varisi Çareviç Mamaetkul'u yaraladılar ancak Mametkul'un askerleri onu küçük bir kayıkla İrtiş nehrinin öte yakasına taşıdılar. Müstahkem bir mevkiye duran Küçüm Han ise Tatarların mağlubiyetini ve oğlu Mametkul'un yaralandığını gördü. Mollarından bu durum karşısında dua etmelerini istedi. Berbat Tanrılarında yardım istemeye başladılar fakat onlara Tanrıları tarafından küçük bir yardım dahi gelmedi. O sırada Ostyak prensleri adamlarıyla birlikte çekip gittiler. Küçüm kendi yıkımını, ülkesinden ve zenginliklerinden mahrum kaldığını görünce acı bir şekilde feryat etti: “ Ey Mirzalar, Ulanlar! Beklemeden kaçalım. Kendi ülkemizi kaybettiğimizi bizzat görüyoruz. Gücümüz tükendi ve bütün kahraman cengâverlerimizi kaybettik. Ah ben yandım! Ne yapacağım şimdi, nereye gideceğim? Utanç kapladı yüzümü! Beni kim yendi, kim beni vatanımdan mahrum bıraktı? Stroganovlar kendi kalelerinden sıradan insanlardan oluşan adamlarını intikam almak için bana karşı gönderdiler. Atamanlar, Kossaklar, Yermak ve yoldaşları kalabalık olmayan birlikleriyle gelerek bizimle savaştılar. Bizi mağlup ederek bize büyük zararlar verdiler. Birliklerimin tamamına yakını öldürdüler sadece yaralı bir şekilde kaçan oğlum Mametkul canlı kalabildi. Yaptığım hatalar sonunda dönüp beni buldu. Rus topraklarında çok sayıda savaşlar yaparak Ulu Perm'i ve Stroganovların kalelerini himayem altına aldım. Şimdi ise sahip olduğum herşeyden mahrum kaldım ve kendi sonumu hazırladım. Çünkü yeryüzünde acı çekmeyen mutluluk yoktur.” Lanetli Küçüm Han, Sibir şehrine gelerek hazinesinin küçük bir kısmını yanına aldı. Daha sonra Sibir şehrini alelacele terk etti. Kahraman Yermak ve yoldaşları 26 Ekim günü, daha sonra Tobolsk olarak anılacak olan Sibir şehrine geldi ve aziz şehit DimitriySelunskoy burada mukaddes hafızalarda anıldı. Onlar putperestlere karşı kendilerine yardım eden ve zafer kazandıran Ulu Tanrıya memnuniyetlerini bildirdiler. Yermak ve yoldaşları kıymete haiz çok sayıda tilki, sansar ve samur kürkleri, altın sarısı kumaşlar, değerli taşlar ve bunların yanı sıra bol miktarda altın ve gümüş ele geçirerek kendi aralarında paylaştılar. Hamsin Yortusunda övülen merhametli Tanrı'nın putperest düşmanlara karşı bize zafer kazandırdığını duymak gerçekten paha biçilemezdi. Küçüm Han'ın askerleri öylesine kalabalıktı

ki zaman zaman bir Kossak askere on, yirmi veya otuz putperestle mücadele etmek zorunda kalıyordu. İşte Yermak ve yoldaşlarının asıl gurur duyduğu da buydu. Lanetli Küçüm Han birçok adamını kaybetmesinden ötürü mahvolmuştu fakat Tanrı kibirlilerin karşısında oldu ve lütfunu alçakgönüllü Hristiyanlara bahşetti. Dördüncü gün Boyar adında Ostyak prensi ve beraberindeki çok sayıda Ostyaklar yanlarına aldıkları hediye ve yiyeceklerle Yermak'ın şehrine ve ahalisine dâhil oldular. Bundan sonra birçok Tatar eşleriyle ve çocuklarıyla gelerek önceden ikamet ettikleri çadırlarında yaşamaya başladılar.

1.18. Kossakların Yabolak Yakınında Balık Avında Öldürülmesi Hakkında

O kış, aralık ayının 5. gününde Yermak'ın yoldaşları kendi mevkileri olan Yabolak isimli bölgede, endişesiz bir şekilde balık avına gittiler. Bu sırada Küçüm Han'ın varisi Mametkul hiçbirini sağ bırakmamak üzere saldırıya geçti. Yermak'ın Kossaklarının öldürülmesi haberi şehre ulaştı⁹⁴. Yoldaşlarının öldürülmesi haberini alan Yermak bu olaya çok içerlenip öfkelenildi. Duydukları Yermak'ı çileden çıkarmıştı ve askerlerine derhal silahlarını kuşanıp savaşa gitme emrini verdi. Putperestlerin izini sürdü ve Yabolak yakınlarında onlara yetişti. Yermak'ın askerleri bu sayede onun emrini gerçekleştirerek yiğit bir şekilde putperestlerin üzerine hücum etti. Her iki taraftan da birlikler birbirlerine karşı acımasızca harekete geçtiler. Bu ölümcül savaştan dolayı iki tarafta ağır kayıplar verdi. Aniden bastıran karanlık savaşın sona ermesini sağladı. Putperestler kaçarken Yermak'ın birlikleri şehre geri döndü⁹⁵.

1.19. Küçüm'ün oğlu Prens Mametkul'u, Nasıl Canlı Ele Geçirdiler

O bahar, taşkın esnasında şehre Seibohta adında bir Tatar geldi ve Prens Mametkul'un Vogay Nehri yakasında bulunduğunu söyledi. Yermak'ın askerlerinden bazıları Vogay'a gitti ve oraya ulaşınca geceleyin Mametkul'un

⁹⁴ Kossaklar Sibir (İsker) şehrini ele geçirdikten sonra bölgede hızla yayılmaya başladılar. Kossaklar Yabolak Gölü'nde balık tuttıkları bir gece yarısı günlerdir onları takip eden Mametkul'un ani baskısıyla ne yapacaklarını şaşırıldılar. Bu saldırıda 19 Kossak hayatını kaybederken içlerinden sağ kurtulan Kossak'ın biri durumu derhal Yermak'a bildirir. Bkz. Hadî Atlasî, *a.g.e.*, s. 76.

⁹⁵Mametkul'un Yabolak mevkiinde Kossaklar'a üstün gelmesi kendi askerlerini bir nebze umutlandırmışken tekrar Yermak tarafından mağlup edilmesi bölgede tekrar bir endişeye sebep olmuştur. Bu durumda yöre halkı Yermak'a itaatlerini bildirmek amacıyla iaşelerle beraber gelmiş ve ona karşı olan dirençlerini kaybetmişlerdir. Bkz. Hadî Atlasî, *a.g.e.*, s. 77.

kampına saldırdılar. Saldırı esnasında birçok putperesti kırdılar ve Prens Mametkul'u canlı yakalayarak onu şehirlerine getirdiler. Küçüm ise İşim Nehrinde uzunca bir müddet oğlu [43] Mametkul'u bekledi. Ulakların gelmesi çok uzun sürmedi ve Küçüm Han'a her şeyi sırasıyla anlattılar. Kossakların, oğlu Mametkul'u yakalayarak tutsak ettiklerini söylediler. Küçüm ise bu duruma çok üzüldü, oğlu Mametkul için büyük bir keder içindeydi.

1.20. Bekbulatov'un oğlu Prens Seydak'ın Küçüm'e Doğru Gelmesi Hakkında

Bir süre sonra Küçüm'e başka ulaklar geldi ve Bekbulat oğlu Prens Seydak'ın kalabalık bir orduyla ona doğru geldiğini söylediler. Bu haberi duyan Küçüm çok büyük bir korkuya kapıldı. Bunun üzerine onun danışmanı Karaça adamlarıyla Küçüm'ü terk etti. Küçüm ise acı acı ağladı ve kendi kendine: "Tanrı'nın affetmediğini sevdiği dostları da terk ediyor" dedi⁹⁶. Karaça ise Lim ülkesine geldi ve [44] Tara Nehri yukarısındaki, Sosna Nehri yakınındaki büyük gölde yaşamaya başladı.

1.21. Yermak'ın Taşkınlığı ve Cesareti, Nazım Şehrini Alınması ve Volga Atamanı Nikita Pan'ın Birliği ile Birlikte Öldürülmesi Hakkında

Aynı yıl, Yermak birliğiyle birlikte cesaret gösterdi. Kınından çıkmış güçlü kılıçlarıyla Ostyakların Nazım şehrini İrtiş ve Obi nehirleri etrafındaki kasabaları ele geçirdiler. Putperestlerin kalelerine yapılan baskın esnasında Yermak'ın atamanlarından olan Nikita Pan'ın putperestler tarafından öldürülmesi üzerine* Yermak birliğiyle beraber Sibir şehrine geri döndü. Şerhre geri döndükten sonra Yermak'ın yoldaşları Ataman ve Kossaklar durumu ilgili olarak onurlu Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlar'ın kalesine bir mektup gönderdi. [45] Hamsin Yortusunda övülen merhametli Tanrı'nın Küçüm Han'ı yenip onun başşehri Sibir'i almalarına ve Küçüm Han'ın müşirasçısı Mametkul'u canlı ele

⁹⁶Prens Mametkul'un Rusların eline esir düşmesi Küçüm Han'ın elini kolunu bağlıyordu. Mametkul Küçüm'ün Yermakla olan mücadelesinde en etkin rol oynayan komutanlardandı. Küçüm için en zor dönemler bu dönemlerdi. İsker şehrini aldığında öldürdüğü Bekbulatov'un oğlu Seydak da onun üzrine gelmeye başlamış ve en nüfuslu mirzası Karaça da onu terk etmiştir. Yine buradan da anlaşılacağı üzere Tatarlar arasında herhangi bir birliğin olmaması Yermak'ın onlara karşı üstün gelmesine neden olmuştur. Bkz.Sergey Mihayloviç Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, C. VI., Moskova 1860, s. 320.

* Müller'in Sibirya Tarihi'ne göre (3. Bölüm, 33. Fıkra) bu sefer Yermak tarafından Bryazga'nın başarılı bir şekilde başlatmış olduğu askeri faaliyetleri devam ettirmek için gerçekleştirilmiş ve Yermak 7191 (1583) yılının baharında yola çıkmış ve aynı yılın 20 Haziranında geri dönmüştür.

geçirmelerine müsaade ettiğini belirtti. Daha sonra Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlar kalelerinden, atamanlar ve Kossakların raporları doğrultusunda Moskova'ya, bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e bir mektup gönderdiler. Çok geçmeden Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlar Moskova'ya giderek bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e Sibiryaya sahasında Sibir Han'ı Küçüm'e karşı Volga Ataman ve Kossaklarını kendi kalelerinden nasıl gönderdiğini rapor etti. Küçüm Han'ı Küçüm'ün varisi Mametkul'u nasıl canlı ele geçirdiklerini, Sibir Han'ı Küçüm'ü Sibir'den nasıl uzaklaştırdıklarını ve Sibir topraklarının nasıl huzura kavuşturduklarını bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e anlattı. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç, [46] Stroganovların gayret ve hizmetlerinden dolayı, Volga'daki Büyük Solya ve Küçük Solya şehirleri için Hükümdarlık gramotasını kırmızı mühür ve deyak Andrey Şolkanov imzasıyla Semen Stroganov'a bahşetti. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç Maksim ve Nikita Stroganova ise kendi kasaba ve kalelerindeki herkesin vergiden muaf tutulması kaydıyla ticaret yapmalarını lütfetti.

1.22. Kossakların Moskova'ya, Hükümdara Gönderilmesi, Raporlar ile Hükümdarın Huzuruna Çıkmaları ve Hizmetlerini Sunmaları Hakkında.

O zaman Volga atamanları ve Kossakları, Yermak Timofeyeviç ve birliği, Sibir'den Moskova'ya, bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e [47] Sibir baş şehrinin alınması, Küçüm'ün buradan çıkarılması, han varisi Mametkul'un esir edilmesi ve Sibir ülkesinin huzura kavuşturulması hakkında yazdılar. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç, Tanrı'nın lütfunu, Tanrı'nın ona Sibir ülkesini fethini bahşettiğini ve Prens Mametkul'u canlı ele geçirildiğini duyunca ona gelen Kossaklara, paralar, elbiseler ve ipekler vererek büyük bağışlarda bulundu. Sibirdeki Ataman ve Kossaklara da bağışlarda bulunarak onlara büyük hediyeler gönderilmesini emretti. Ayrıca voyvodaların, devlet hizmetinde olan erkeklerle birlikte, Tanrı'nın kendisine egemenlik bahsettiği Sibiryaya kasabalarına gönderilmesi talimatı verdi. Çar İvan vasilyeviç Han'ın varisi Mametkul'un ise Moskova'ya gönderilmesine karar verdi. [48]

1.23. Moskova'dan Hükümdar Komutanları Knez Semen Bolhovskiy ve İvan Gluhov'un Sibirya'ya gönderilmesi.

Sibir ülkesinin alınmasından sonraki ikinci yaz, bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç, Knez Semen Bolhovskiy ve İvan Gluhov'u kalabalık bir ordu ile Moskova'dan Sibirya'ya gönderdi. Atamanlar ve Kossaklar onları büyük bir hürmetle karşıladılar. İvan Vasilyeviç'in komutanları ise Sibir şehrine gelerek onlara çarın mektubundakine göre hediyelerini takdim ettiler. Atamanlar ve Kossaklar ise çar komutanlarını ellerinden geldiği kadarıyla değerli samur, tilki kürkleri ve çeşitli eşyalar hediye verdiler. Daha sonra Ataman ve Kossaklar bu durumdan memnun kaldılar. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'in kendilerine olan lütfundan, onun hizmetinde olduklarından ve onlara gönderdiği hediyelerden dolayı Tanrı'ya şükrederek eğlendiler.* [49]

1.24. Sibir'de İnsanlar Nasıl Aç Kaldı.

Moskova'dan Sibirdaki Kossakların yanına gönderilen birlikler o kış, yanlarında getirdikleri erzaklarını yediler. Kossaklar ise Moskova'dan gelen birlikleri hesaba katmadan kendilerine yetecek kadar erzak hazırlamışlardı. Bu yüzden Moskova'dan gelen birliklerle beraber çok sayıda Kossak kıtlıktan yaşamını yitirdi. Yaşamını yitirenler arasında Moskova'dan gelen birliklerin komutanı Semen Bolhovskiy o zaman Sibirda gömüldü. Kış geçtikten sonra güneş soğuğu ve ayazı azalttığından geyik, karaca ve yabani hayvanlar avlandı. Bu yüzden oradaki birliklere yiyecek temini yapıldı ve kıtlık azaldı. Baharın gelişiyle sıcaklıklar arttı, karlar eridi, canlılar büyümeye başladı, bitkiler ve ağaçlar yeşerirken sular coşkunca akmaya başladı. [50] Çok geçmeden her canlı varlık sevinmeye başladı, meyvelerinden dolayı kuşlar bu topraklara kanat çırpıtı, verimliliğinden dolayı nehirlere balıklar geldi ve av için çok sayıda kuş ve balık var oldu. Bölgede yaşayan Tatarlar, Ostyaklar, Vogullar (ki bunlar egemen çarın emrindeydi) çok miktarda sığır, balık, kuş, yabani hayvan, pahalı yiyecekler ve çeşitli kürkler getirdiler. O zaman Moskovalılar ve Kossaklar Tanrı'nın lütfuyla her türlü yiyecekte bol miktarda sahip oldular, kürk ticaretinden büyük zenginlikler elde ettiler. Böylesi bereketli topraklar verdiği için bütün Rusların

* Sibir'e ilk komutanların 500 kişiyle gönderilmesi 10 Mayıs 7091 (1583) yılında gerçekleşti. Bunlar Sibir şehrine 7092 yılının Kasım'ının 2. günü (1584) ulaştılar

çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e ve Tanrı'ya şükrederek mutluluk içinde yaşadılar⁹⁷. [51]

1.25. Prens Mametkul'un Moskova'ya Gönderilmesi Hakkında.

Bütün Rusların çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'in emriyle komutan İvan Gluhov ve Sibiryatamanları ve Kossakları başkent Moskova'ya, bütün Rusların çarı ve büyük prensi İvan Vasilyeviç'e Sibir Prens Küçüm oğlu Mametkul'u birçok adamıyla birlikte gönderdiler. Böylece Moskova'dan Sibiryataya, çar İvan Vasilyeviç tarafından Atamanlar ve Kossaklara ikinci kez büyük hediyeler gönderildi.

1.26. Atamanlar İvan Kol'tso ve Yakov Mihaylov'un Birliğiyle Birlikte Öldürülmesi Hakkında

O yıl Yermak ve birliğinin bulunduğu şehre kendilerini Nogay Ordalarından korumaları için Karaça'dan elçiler geldi. [52] Kossaklara karşı kötü niyetli olmadıklarına dair yemin ettiler. Yermak ve birliği onların asılsız yemin etmelerine inandılar, fakat onlar Hristiyanların aklına gelmeyecek kötü bir plan hazırlamışlardı. Kossaklar peygamberin söylediği: "her ruha güvenmeyin ancak tüm ruhları araştırın, zira her ruh Tanrı'dan gelmez" hatırlamadılar ve zayıf düştüler. Çünkü Tanrı'nın gerçek bir de gerçek olmayan ruhları vardır. Onlar bu lanetlilerin aldatmalarını ve sahtekârlıklarını fark etmediler. Onların geleneklerini, Karaça'nın şeytani ve kurnaz dönekliğinin esirlerinin üzerinde bir yemin olduğunu anlayamadılar. Nihayet tasavvur edemeyerek Ataman İvan Koltso ve birliğindeki kırk adamını onların üzerine gönderdiler. Bu adamları putperestlerin, lanetli düşmanların ellerine verdiler ve hepsi melun Karaça tarafından katledildi. Ataman İvan Koltso ve birliğinin öldürülmesi haberi Ataman ve Kossaklar tarafından duyuldu [53] ve kalplerinin derinliklerinden ağıtlar yakarak yoldaşları için acı acı ağladılar. Ataman İvan Koltso'nun birliğiyle beraber öldürülmesi haberi bölgede yaşayan putperestlerin de kulağına geldi. Daha sonra Ataman Yakov Mihaylov bölgede ticaret yapan putperestler arasında gözlem yapmayı sürdürdüğü esnada lanetliler tarafından ele geçirilip öldürüldü. Böylece iyi ve cesur atamanlar birer birer göçüp gitti.

⁹⁷ Sibir'de meydana gelen kıtlığın temel sebebi Bolhovskiy'nin buraya 500 kişilik bir askeri kuvvetle gelmesinden kaynaklandı. Hadî Atlasî'nin belirttiğine göre kıtlık öyle bir hal almıştı ki Ruslar, kendi yoldaşlarının cesetlerini yemeye mecbur kalmıştı. Bkz. Hadî Atlasî, *a.g.e.*, s. 87.

1.27. Karaça'nın Şehrin Önlerine Gelmesi, Mağlup Edilmesi ve Oğullarının Öldürülmesi Hakkında

Aynı sene, mart ayı kutsal oruç zamanında Karaça güçlü ve yetişmiş çok sayıdaki birliğiyle beraber geldi. Askeri malzeme taşıyan yük arabalarıyla şehri kuşattı. Karaça'nın kendisi ise Sauskan olarak bilinen yaklaşık iki versta uzaklıkta bulunan bölgede kaldı. Kossaklar [54] uzun süre muhasara altında tutuldu. Kış ayı geçmiş ve baharın gelişinin erken belirtileri baş göstermişti. İlkbahar geçip yaz aylarına müteakip yeryüzü tohumlarını dışarıya saçıp yeşillenirken kuşlar şarkılarıyla beraber gelmişti, kısacası her şey yeniden var olmuştu. Karaça ise biraz olsun geri çekilmedi ve şehri kuşatmayı sürdürdü. Kossaklara karşı öfke ile soluyan engerek yılanı gibiydi ve lanetli amacından saparak Kossakları uzağa taşımak istedi. Lanetli, Kossakları öldürüp kendi birliğine götürmek için ellerini uzatmıştı ve uzun süre şehrin etrafında kalmıştı. Haziran ayının 12. günü gün dönümü sırasında bir gece Ataman Matfey Maşeryak Kossaklarıyla birlikte şehirden sessiz sedasız çıktı. Karaça'nın kampına gelerek onlara verdiği ağır zararların intikamını almak için bir saldırı planı yaptılar. Sahtekâr ve putperest düşmanlarına karşı harekete geçtiler [55] ve ondan acımasız ciddi bir intikam almak için gayret gösterdiler. Yermak ise şehirde az sayıda adamıyla kalmıştı. Putperestler endişesiz bir şekilde uyudukları esnada diğer Kossaklar cesur bir şekilde Sauskanda bulunan Karaça'nın kampına geldiler. Tanrı'nın lütfu ve Meryem Ana'nın yardımıyla Kossaklar çok sayıda putperesti kırıp Karaça'nın kampına kadar ulaştılar ve Karaça ile beraber iki oğlunu öldürdüler. Putperestler Kossakların ani baskınından dolayı oraya buraya kaçarken sayıları çok olmayan Karaça ile beraberindekiler gölün diğer tarafına kaçtı. Diğerleri ise putperestlerin hâkim olduğu şehrin diğer tarafına geçti. Gece geçip gün ağarmaya başladığında şimdiye kadar olanları duyan putperestler alelacele şehri terk edip Sauskan'a geçti. Savaş başladı ve putperestler Kossakları öldürmeyi umut ediyordu. Kossaklar ise en ufak bir şüphe duymadılar [56] çünkü takviye birlikler onlara yardımına gelmişti. Putperestlerin acımasızca saldırıları karşısında Kossaklar kendilerini müdafaa etti. Böylece savaş gün ortasına kadar devam etti ve birlikler çatışmayı durdurdu. Putperestler geri çekilirken Kossaklar da şehre döndü ve sevinç içinde Ulu Tanrı'ya şükranlarını bildirdiler. Karaça ise Kossakları mağlup edememenin utancı içinde evine geri döndü.

1.28. Kahraman Ataman Yermak'ın Rus Savaşçılarla Birlikte Öldürülmesi Hakkında

Aynı yazın Ağustos ayının x (5) gününde, efendimizin Başkalaşımı arifesinde, aziz şehidimiz Yevsigniy gününde, atamanlar ve Kossaklara, Yermak ve birliğine Buharalı tüccarlardan haberciler geldi. Yermakla ticari ilişkileri bulunan Buharalılar Küçüm'ün onların geçmesine izin vermediğini söylediler. Yermak da az sayıda adamıyla İrtiş (nehri) boyunca görüşmeye gitti ve Vogay'a gelince Buharalıları bulamadı. [57] Atbaş olarak bilinen yere ulaştı ve oradan geri döndü. Gün bitmiş gecenin karanlığı çökmüştü, Kossaklar da uzun yolculuktan dolayı bir hayli yorulmuştu. Nehirde bir kanala ulaştılar ve orada gecelediler. Küçüm ise onları gözetledi ve birçok Tatarı göndererek sağlam bir şekilde gözetim altında tutmalarını emretti. Gece boyunca çok yağmur yağdı. Putperestler Yermak ve yoldaşlarına karşı öfkeyle soluyan bir engerek gibi, kılıçlarını intikam almak için hazırlıyorlardı. Arzu ettikleri hedefin sonuna gelmek istiyor ve hak sahibi oldukları yerleri tekrar almayı umuyorlardı. Zaman gece yarısıydı, Yermak birliğiyle birlikte kamplarında çadırlarda uyuyorlardı. Çıldırılmışçasına öfkeyle soluyan putperestler kan dökmek için kendilerini hazırladılar. İsteklerini yerine getirme zamanı çoktan gelmişti. Hızlıca kınından çektikleri kılıçlarıyla saldırıya geçtiler. Böylece hepsi öldürülmüş sadece biri kaçmış, bilge, cesur ve hatip Yermak da orada öldürülmüştü.* Daha sonra [58] bazıları esirlerin verdiği bilgiye göre: sizin kahraman savaşçınız Yermak'ın burada uykusundan uyandığını ve sizin birliğinizin bizler tarafından kırıldığını gördükten sonra kendi hayatı için hiçbir umudun olmadığını anlayınca kayığa doğru koştuğunu ancak bunlara mesafe uzak olduğu için ulaşamadığını, burada nehre düşüp boğulduğunu söylediler. Tanrı, kahraman ve sağlam Kossaklara ani ölüm gönderdi böylece hayatları son buldu. Şehirde ataman Matfey Meşeryak ve birliği, baş ataman zeki

* Müller ve Fişer, Tobol vakayinamesine uyararak (Müller, Истор. Сибир. 3. Bölüm, 64. Fıkra; Fişer, 1. Kitap, 2. Bölüm, s. 160), Yermak'ın, ona saldıran Tatarlardan kaçarken boğulduğunu söylüyorlar; ancak böyle bir olay Yermak'ın üstün meziyetleri ve destansı kahramanlıkları ile bağdaşmamakta. Büyük ihtimalle, bizim Vakayiname ve diğer tanıklıkların ileri sürdüğü gibi, Yermak savaş alanında şanlı bir şekilde hayatını kaybetti ve belki de öldükten sonra Tatarlar tarafından suya atıldı. Bütün Sibiryalı tarihçilerin ortak şahitliğine göre Yermak, 7092 (1584) yılı Ağustos'un 5ini 6sına bağlayan gece öldü. Yermak'ın ölümünü anlatırken Tobol vakayinamesi onun hem ruhsal özelliklerini hem fiziksel görünümünü övmektedir. Buna göre Yermak, orta boylarda, uzuvları sağlam ve geniş omuzluymdu. Yüzü düz ve güzel, sakalı kara, saçları da karaydı ve biraz da dalgalıydı.

Yermak ve birliğin öldürüldüğünü duydular ve şehirde onların ardından gözyaşı döktüler.

1.29. Kossakların Rusya'ya Yola Çıkışı Hakkında

Birkaç gün sonra ataman Matfey Meşeryak ve geri kalan Kossaklar Rusya'ya doğru yola çıktı. Sibir şehrini ise boş kaldı. [59]

1.30. Prens Alli Küçümov'un Şehre Gelişi Hakkında

Kossaklar şehirden çıktıktan sonra Küçüm'ün oğlu Prens Alli şehirden çıkan Kossakları gördü ve kendi adamlarıyla şehre geldi. Daha sonra babası Küçüm de büyük bir mutlulukla baş şehri Sibir'e geldi.

1.31. Seydak'ın Gelişi Hakkında

Kossakların lideri ve komutanı, ataman Yermak'ın öldürüldüğü, diğer Kossakların ise şehirden çıktıkları, Tatarların onlardan çok korktukları için buna çok sevindikleri ve eğlendikleri Prens Seydak Bekbulatov'un kulağına geldi. Daha sonra Prens Seydak Bekbulatov korkusuzca Sibir şehrine geldi. Küçüm'ü yenerek Sibir şehrini ele geçirdi⁹⁸. [60]

1.32. Kumandan İvan Mansurov ve Volga Kossaklarının Moskova'dan İkinci Defa Gelmesi, Matfey Meşeryak'ın Birlikleri ve Geriye Kalan Birlikler ile Daha Önce Sibiry'a Savaşmak Üzere Bulunmuş Diğer Birliklerin Geri Dönmesi Hakkında

Yermak'ın öldürülmesinden iki yıl sonra, 7094 (1585) yılının yazında, Çar baş şehir Moskova'dan kumandan İvan Mansurov'u birçok asker ile gönderdi. Tura Nehrine geldiğinde burada birliği ile birlikte Volga atamanı Matfey Meşeryak ile karşılaştı. Kossaklar kumandanların Sibir topraklarına gelmesine sevinip şükrettiler. Hepsi tek vücut olarak oradan Putperestlere karşı harekete geçti. Hep beraber Tura'dan, İrtiş'ten aşağı inerek Tobol'a ulaştılar ki orada şimdi Tanrı'nın koruduğu Rus şehri Tobolesk vardır. Putperestler ise sözü edilen yerde,

⁹⁸ Küçüm ve seydak arasında meydana gelen çekişme Rusların lehine oldu. Seydak'ın İsker şehrini ele geçirmesi burada yaşayan Tatarlar arasında bölünmeye yol açtı. İsker'de yaşayan Tatarların bir kısmı burayı ele geçiren Seydak'ın yanında yer alırken bir kısmı ise Küçüm'ün yanında yer almayı tercih etti. Bu durum aslında hem Seydak'ın hem de Küçüm'ün zararına oldu. Çünkü artık Ruslar'ın karşısında topyekün durabilecek bir Tatar mukavemeti asla olmayacaktı. Bkz. Hadi Atlası, *a.g.e.*, s. 99.

[61] İrtiş Nehrinin kıyısında toplandılar. Burada toplanmış kalabalığı gören kumandan ve birliği paniğe kapılarak İrtiş kıyısına yaklaşmadı. Tekrar İrtiş nehrinden aşağı gitti ve büyük Obi nehrine ulaştı. Zaten sonbahar gelmiş kış yaklaşmıştı. Hava soğuğa çevirdi, kar yağdı ve nehri buz kapladı. İvan Mansurov havanın değiştiğini, kış geldiğini gördüğü için kışı burada geçirdi. Obi Nehri kıyısında, İrtiş ağzında kasaba kurdu ve bütün adamlarıyla buraya yerleşti. Volga Kossakları Matfey Meşeryak ve birliği de onlarla birlikteydi.

1.33. Ostyakların Kale Önlerine Gelmesi Hakkında

Birkaç gün sonra çok sayıda Ostyak kaleye gelerek her taraftan saldırmaya başladı. Kaledeki insanlar kale duvarından saldıranlara karşı koydular. [62] Gecenin karanlığı çöktüğü sırada putperestler geri çekildiler. Ertesi sabah kaleye tekrar gelen putperestler taptıkları putlarını da yanında getirdi. Putlarını kalenin yakınındaki ağacın dibine alçak bir yere koydular. Hristiyanları yenip onları kılıçtan geçirmek için inanarak ondan yardım dilediler. Putperestlerin o putu kendi aralarında çok meşhurdur. Birçok putperest ona uzak şehirlerden her gün çok sayıda hediyeler getirir. Putperestlerin putlarına hediye sunduğu esnada Kossaklar kaleden top atışı yaparak ağaçla birlikte taptıkları putlarını havaya uçurdu. Putperest kâfirler dehşete düşmüş ne olduğunu anlayamamıştı. Birisinin okla ateş ettiği inananak kendi aralarında söylenmeye başladılar: “aslında Rus birlikleri çok güçlü ok atıyormuş. Böylesine büyük bir ağacı çökertip Tanrımızı paramparça ettiler.” O günden sonra Ostyaklar bir daha kale önlerine gelmediler. [63]

1.34. Moskova'dan Komutan Danila Çulkov'un Üçüncü Defa Gelişi Hakkında

Bir süre sonra bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi Fedor İvanoviç, komutan Danila Çulkov'u çok sayıda asker ve ateşli silah birliğiyle Moskova'dan Sibir'e gönderdi. Komutan Danila Çulkov Sibirya topraklarına geldi. Danila Çulkov'un gelişi Sibir'in kâfir kabileleri arasında duyuldu. Rus birliklerinin sık sık gelişinden korkan Tatarlar daha önce başkent olarak kabul ettikleri İrtiş ve Tobol nehri ağzında bulunan Sibir'i terk ettiler. Rus birlikleri şehre vardı ve şehri müstahkem bir hale getirerek buraya yerleştiler. [64]

1.35. Bekbulatov'un Oğlu Prens Seydak'ın Sibirli Birlikleriyle, Savaşmak İçin Tobolesk Őhrinin Önlerine Gelmesi Hakkında

Bu lanetli Müslüman prens Seydak kendisi için Sibirli birliklerden oluşan büyük bir ordu kurmayı planladı ve Tobolesk Őhrine savaşmak üzere geldi. Ruslar bu topraklara yerleşmesin diye insanları öldürüp buraları ele geçirmek istiyordu. Seydak ar kumandanlarına buraya ticaret yapmak için geldiğini söyledi. Savaşçı adamlarını bir yerde saklı tutarak bir günlüğüne Ruslarla ticaret yaptı. Ertesi sabah saldırı için bütün adamlarıyla beraber geldi ve Őhri kuşatarak hücuma geçti. Moskova'dan gelen birliklerle Volga Kossakları onların bu yzszlğne ve Őhre verilen ağır hasarı görünce onların Őhrin surlarına yaklaşmasına müsaade etti. Őhirden onların arasına ateş etmeye başlayarak birçoğunu öldürdüler. Bazıları yeniden hücum etmek için Őhrin dışına ıktılarsa da [65] çoğu öldürüldü, bazıları ise canlı olarak ele geçirildi. Bu savaşta prens Seydak yaralı olarak yakalandı. Bu lanetli birlikler kamplarına doğru kaçmaya başladı. Rus askerleri ise onları kamplarına kadar kovalayarak kılıçtan geçirdi. Düşman bütün her Őeyini kmaplarında bırakırken zor da olsa canlarını kurtardı. Bu savaşta Volga Atamanlarından Matfey Maşeryak ldrld. Bundan sonra Sibir topraklarında bulunan lanetliler arasında büyük bir korku oluşmaya başladı ve tüm Tatarlar yakın ya da uzak olsun ara ait Őhirlere savaşmak için gelme cesareti gösteremedi.*

* Müller bu olayı bizim Vakayiname'den farklı Şekilde tarif etmiştir. Ona göre (Истор. Сибир. 4. Bölüm, 12. ve 15. Fıkra.), 7096 (1588) yılı yazında Seydak'ın, Kazak Ordası sultanı, Karaça mirza ve 500 Tatarla birlikte Őahin avı ile eğlenerek Tobolsk Őhrine o kadar çok yaklaştılar ki, Golova lkov böylesine cesur bir davranışta kötü niyet olduğundan Őphelenerek, onlara karşı tuzak kurmaya karar verdi. Bu amaçla onları yemek ve barış görüşmeleri için birilerini gönderdi; ancak Őhre gelirken yanlarına en fazla yüz asker alacak, geri kalanını Şehir kapılarının ötesinde bırakacaklardı. Tatar prensler lkov'un teklifini kabul ettiler ve lkov onları, Şüphe uyandırmayacak Şekilde unvanlarına yakıştır bir biçimde kabul etti. Yemek esnasında ise onlara Őarap teklif ederek, içirmeye çalışıyor ve bu esnada onların bütün davranışlarını gözlemliyordu. Seydak'ın biraz düşünceli olduğunu fark edince, ona biraz sitem etti ve gerçek dostluk kanıtı olarak her misafirin büyük bir kadeh Őarap içmesini talep etti. Ancak lkov'un teklifi yerine getirilmedi. Seydak ve ziyafete katılan herkes İşlam'ın yasakladığını bahane ederek Őarap içmiyordu. Bu lkov tarafından kötü niyet olarak algılanarak, gerçek niyetinin ortaya çıkması için sebep oldu. Onun verdiği işaretle hemen silahlı askerler içeri girdi ve Seydak'ı yakaladılar ve diğer Tatar Őeflerini bağladılar, Őhre onlarla birlikte gelenleri ise kılıçtan geçirdiler. Şehir dışında bekleyen 400 Tatar ile savaşmaya gerek kalmadı, zira Őefleri ve arkadaşlarının başına geleni öğrenir öğrenmez, hepsi kaçıp gitti. Müller böylesine bir hikâyeyi nereden aldığını belirtmese de, benzer hikyelerin alındığı kaynak olan Tobol vakayinamesinden alındığını düşünebiliriz.

1.36. Sibir Ülkesinde Şehir ve Kalelerin İnşa Edilmesi Hakkında

Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvan Vasil'yeviç ve ondan sonra onun oğlu bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvanoviç'in emriyle Sibir ülkesinde [66] şehir ve kaleler kurulmaya başlandı. Sibir ülkesinde Ortodoks Hristiyan dini yayılmaya başladı. Tanrı'nın kiliseleri yükseldi ve İncil öğretisinin vaazı Sibir'in bütün köşelerine akarken birçok yerde ilahi sesleri yankılandı. Bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvanoviç'in emriyle Hristiyan şehirler ve kaleler inşa edilerek buralarda Tanrı'nın kiliseleri yükseldi. Baba, Oğul ve Kutsal Ruhu yüceltmek için manastırlar kuruldu. Ülkelerinde böylesine inayeti ve bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi İvanoviç'in üzerlerinde yükselen elini gören dinsizlerin çoğu çara boyun eğerek dinlerini bıraktılar. Çak sayıda dinsiz vaftiz için gelerek vaftiz olup Ortodoks dinini yaşadı. Tanrı'nın lütfü her yere yayıldı ve Sibir topraklarında zenginlik arttı. [67]

1.37. Yasak Vergisi⁹⁹ Hakkında

Dürüst adamlar Semen, Maksim ve Nikita Stroganovların fikriyle, iyi ve vakur savaşçı olan atamanlar, Kossaklar, Volgalı Yermak Timofeyeviç ve yoldaşlarının yardımı, cesareti ve yiğitliği sayesinde bütün Sibir topraklarının alınmasından, temizlenmesinden, Sibir Tatarları, Ostyaklar ve Vogulların bastırılmasından ve bunlara ek olarak Kama, Çusovaya, Usva, Silva, Yayva, Obva, İna, Kosva ve diğer nehirler boyunca kasaba ve kaleleri yakınlarında yaşayan Müslümanları, bütün Rusların çarı ve büyük prensi İvan Vasil'yeviç'e ihanet etmeden hizmet edecekleri, her şeyde ona uyacakları, iyiliğini düşünecekleri ve yasak vereceklerine dair yemine getiren dürüst insanlar. Bundan sonra Semen, Maksim ve Nikita [68] kasaba ve kalelerinden Tatar, Ostyak ve Vogul uluslarına o yasak vergisi için nehir yoluyla adamlarını göndermeye başladılar. Müslümanlardan yasak toplayarak adamlarıyla beraber Moskova'ya, Novgorod Çet'ine¹⁰⁰ gönderdiler. Daha sonra bütün Rusya'nın çarı ve büyük prensi Feodor İvanoviç'in emriyle o Müslümanlardan yasak vergileri onların

⁹⁹ Yasak vergisi: Sibiry ve Kuzey halklarından alınan aynı vergiye verilen ad.

¹⁰⁰ Çet: 16. Yüzyıl Çarlık Rusyası'ndaki 4 idari bölgeden her biri.

yaşadıkları Çerdin, Ufa, Verhoturye ve diğer Sibiryâ şehirlerinde kumandanları tarafından toplanmaya başlandı^{101*}.

Bu anlatı Sibir ülkesinde şehirlerin, kalelerin inşası ve Yermak Timofeyeviç ile yoldaşlarının ataman ve Kossaklarının Sibir'e gönderilmesi, Kossakların Sibir ülkelerindeki seferleri ve Küçüm'un mağlup edilmesi, onun oğlu Prens Mametkul'un esir edilmesi ve [69] Sibir ülkesinin Rus devlet adamları tarafından ele geçirilmesi ile ilgilidir. Bununla ilgili bu hikâye sonlanmaktadır, okuyanlar anlasın ve o yapılanlar unutulmasın ve hatırlansın diye bu hikâyeyi yazdım.

1.38. Gizli Danışman ve Şövalye Aleksey Nikolayeviç Olenin'in Sibiryâ Vakayinamesi Yayıncısına Mektubu

Bu günlerde beni onurlandırdığınız Sibiryâ Vakayinamesi nüshasını büyük bir memnuniyet ve minnetle kavuşmuş bulunmaktayım. Size ait olan bu 17. Yüzyıl elyazmasının basıma verilmesini uzun zamandır arzu etmekteydim ve nihayetinde övgüye değer Devlet Şansölyesi Kont N. P. Rummyantsov'un Rusya ile ilgili en doğru tarihsel bilgilerin yayılmasına yönelik himayesi ve sizin emeklerinizle benim arzum yerine getirildi. Ancak vatanımız eski edebiyatına dair bu ilgi çekici ve faydalı eserin gün yüzüne çıkmasıyla ne kadar sevindiysen, başlığında Yermak Timofeyeviç'in farazi kabartma portresini görerek o derece üzüldüm. Efendim, sizin bana anlattığınız ve [1] bu yüzün zengin Sibiryâ bölgesini Tatarlardan alan o ulu şahsı resmettiğine hala inanan Sibiryâ sakinlerine

* Vakayiname'mizde Çarlardan sadece İvan Vasil'yeviç ve Feodor İvanoviç, şehirlerden ise, doğrudan Sibiryâ'da olanlardan Tobolsk ve Verhoturye'nin adı geçtiğine göre, bu vakayinamenin yazılmasını büyük ihtimale 16. Yüzyıl sonu veya 17. Yüzyıl başı ile tarihlendirebiliriz. Zira Verhoturye şehrinin kurulmaya başlaması ve kısmen inşası Kumandan Vasiliy Petroviç Golovin ve Golova İvan Vasil'yeviç Voeykov tarafından 7106 (1598) yılında gerçekleştirildi, bu yıl ise vatanımız tarihinde Çar Feodor İvanoviç'in ölümü ve Boris Feodoroviç Godunov'un tahta çıkması ile bilinmektedir. Vakayiname üslup ve yazı stilinden, onun bu dönem yazıldığı sonucuna varılabilir. İmla kurallarına uyulmaması ve noktalama işaretlerinden sadece nokta kullanılmasının yanı sıra, kelimeler de titlo altında kısaltılarak yazılmış, en sık görülen ise bir veya iki son veya orta harf satır üzerinde bazı özel işaretler ile belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı, olağan baskı yöntemiyle orijinali tıpatır aynı şekilde vermek mümkün değildi. Ancak eğer Vakayiname'mizin sahip olduğundan daha eski bir tarih veya başka türlü sebepler böylesine bir aynılığı gerektirseydi, bu ancak litografya ile mümkün olabilirdi. Bazılarının istediği gibi onu imla kurallarına uymadan, noktalama işaretleri olmadan veya bilgisiz katibin keyfi olarak koyduğu noktalar ile, ancak en önemli olanların, yani kısaltılmış harf ve kelimelerin düzeltilerek basılması herhangi bir fayda getirmeyerek, bu Vakayiname'yi birçoğu için anlamsız ve anlaşılmasız hale getirecek ve istenilen hedefe ulaşılmayacaktı. Sibiryâ Vakayiname'sinin imlasını düzelterek ve okuma kolaylığı ve açıklık için gerekli yerlere noktalama işareti koyarak onu en kesin doğruluk ile bastım ve elimde bulunan orijinal elyazma herkesi ikna edebilir.

üzülüyorum; zira o resim gerçekte 15. veya 16. Yüzyıl başı Batı Avrupa şövalyesini temsil etmektedir. İşte size bunun kanıtları*[2]

Sözkonusu şövalyedeki şapkayı Sibiry'a da metal veya Yermak'a ait olan özel miğfer olarak görüyorlar, lakin bu *şaperon* (chaperon) olarak bilinen kadife veya çuha şapkadır ve 15. ve 16. Yüzyılda, Rusya hariç, neredeyse bütün Avrupa'da kullanılmıştır. [3] Bu şapkanın altından görünen çatki, yine o dönemin başka bir Avrupa şapkası olan ve şaperon ile birlikte giyilen *bareti* (barette) anımsatmaktadır. 15. Yüzyıl sonunda bütün Avrupa'da insanlar, özellikle askerler sakal bırakmaya başladı ve aynı zamanda gömleklerde fırfırlı veya dik, bazen de katlanan yakalar ortaya çıktı: kolle veya frez adı veriliyordu; bizim atalarımız, özellikle de Kossaklar bunları gömleklerine dikmiyorlardı; dolayısıyla bu kıyafet Yermak'a (Vasilij Timofeyeviç'e) uymamakta, aynı şekilde sözkonusu farazi portresindeki plaka zırh da uymamakta. Bu tarz zırhlar Sibiry'a fatihi döneminde tek parça zırh giymeyen Rus askerler tarafından kullanılmıyordu. Bizim zırhlar ya pansır¹⁰² gibi demir örgü zırh veya levha zırh olarak bilinen halkalar ile tutturulan demir şerit zırhlardı veya aynı levhaların perçinler ile deri ve kadifeye tutturulduğu [4] kuyaklar veya gibi dörtköşeli pullardan oluşan bahter¹⁰³; veya deri ve kadifeye tutturulan büyük farklı boyutlardaki levhalardan oluşan zersalo¹⁰⁴. O dönem Rus asker teçhizatı budur; Yermak döneminde Alman, Fransız, İngiliz ve diğer Avrupa halkları tarafından kullanılan baştan ayaklara kadar olan plakalar değil. Ruslar ve Lehler savaş gereçlerinde Avrupalılardan çok Asyalıları taklit ediyorlardı. Son olarak sözkonusu belirsiz zırhlı savaşçının göğsüne asılan ve belki de Çarlık parası veya Yermak'ın hiçbir zaman mükâfatlandırılmadığı o dönemin saygı alameti olarak algılanan madalya da sözkonusu portrenin sahteliğini kanıtlamakta.

* Sibiry'a'da iki Yermak portresi gördüm: birinde sert yüzlü, dalgalı saç ve sakallı, mızrak ve kuşbaşı şeklinde kabzası olan kılıç ile silahlı; diğesinde herhangi bir silahı yok, yakışıklı ve uzun sakallı. İki portrede de elbisesi aynı; benim Sibirskiy Vestnik ve Sibiry'a Vakayinamesine eklediğim Yermak'ın kabartma portresindeki gibi. Her ne kadar birincisi diğesine kıyasla daha fazla görülse de; işbu mektubun saygıdeğer yazarının ispatladığı gibi, orijinal ile pek benzerliği yoktur. İşbu mektupta resmedilen yeni Yermak portresi çalışmasının zarıflığı ile ayrılmakta ve Sibiry'a'nın meşhur fatihini boydan ve Remezov ve diğer tarihsel kanıtlara göre olması gerektiği şekilde göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu portre ressam keskisi ve fırçası için örnek görevi görebilir ve bu unutulmaz adamın hayranları için, gayretli ancak bilgisiz hayranları tarafından uydurulan bilinen tüm portrelerinden daha çok saygı duyulacak bir nesne olacaktır. Yeteneklerin gerçek hamisi ve bilimsel çalışmaların yardımcısı E. P. Aleksey Nikolayeviç'e derin şükranlarımı sunmayı büyük bir borç olarak görüyorum. G. S.

¹⁰² Pansır: bir örgü zırh çeşidi.

¹⁰³ Bahter: Orta Asya ve İran'a özgü zırh. Farsça metinlerde bihter olarak geçiyor.

¹⁰⁴ Zersalo: bir levha zırh çeşidi.

Bununla beraber, bana kalırsa Sibiryaya fethinden önce o dönem Kossak atamanının aklına kendi portresini yaptırmak pek gelmiyordu ki söz konusu sanat Rusya’da pek bilinmiyordu; aralıksız emek ve tehlike içinde üç yıl boyunca devam eden engin Sibiryaya bölgesinin fethi esnasında ise [5] kendi portresini düşünmeye müsait zamanı yoktu ve muhtemelen portre yapacak kimse de yoktu; maalesef bu yüzden Rusya’ya büyük hizmetler sunan bu unutulmaz adamın resmedilmesinde yüz hatlarının doğruluğuna dikkat etmeden sadece tam silahlı haliyle nasıl olduğu ile yetinmek zorunda kalacağımızı düşünüyorum. Yermak’ın bu resmi için, anlatılar ve Moskova Silah Deposunda bulunan değerli eserlerden oldukça iyi bilinen o dönem silahlarımız hakkında biraz gayretli bir araştırma ile kolayca ve esaslı bir şekilde ortak bir fikre varılabilir. Üstelik bu konuda Yermak’ın iki defa tam teçhizatlı gösterildiği Remezov, Tobol veya Sibiryaya Vakayinamelerindeki resimleri de kılavuz edinebiliriz. O Vakayinameye göre onun zırhı esas olarak: “ustaca 5 halkadan dövülen iki arşin¹⁰⁵ uzunluğunda pansır [6] omuzlarda dört arşin, göğsünde ve kanatlar arasında Çar mühürleri, altın kartallar. Etek ve kollarında üç verşok¹⁰⁶ bakır süsleme^{**}”den ibaretti.

Her ne kadar bu Vakayinamenin resimleri çok doğru olmasa da, o dönemin gerçek Rus silahları yardımıyla^{**} bana Yermak Timofeyeviç’in zamanında muhtemelen yürüdüğü askeri elbiseyi tahayyül etme olanağı sağladılar. Sibiryaya fatihinin bu yeni resminde yüz hatları ve duruşunda Remezov Vakayinamesi’nde onun dış görünüşü hakkında söylenen her şeyin korunmasına özen gösterdim “çok cesurdu ve akıllıydı ve insancıldı ve ileri görüşlüydü ve her tür [7] bilgeliğe doluydu, yüzü düz, sakalı ve saçları siyah, biraz dalgalı saçlı, orta yaşta ve geniş omuzlu”. Ünlü Yermak’ı işte böyle resmetmeye çalışıyordum! Efendim, faydalı çalışmalarınıza duyduğum saygı belirtisi olarak bu küçük çalışmayı (şahsen üstlendiğim emek bakımından küçük) size ithaf ediyorum. Eğer isterseniz ekteki tam teçhizatlı Yermak Timoveviç resmi bulunan bakır kabartma mührü yayınladığınız Sibiryaya Vakayinamesine ve aynı şekilde Sibirskiy Vestnik’inize bu mektubumla birlikte ekleyebilirsiniz. Size en içten saygılarımı ve bağlılığımı sunarım. [8] 7 Haziran 1821.

¹⁰⁵ Arşin: 71.12 cm olan uzunluk birimi.

¹⁰⁶ Verşok: yaklaşık 4.29cm olan uzunluk birimi

* Реме́зовской Списокъ Императорской Академіи Наукъ стат. 93 (ЧГ) листъ 29 а по старому щету 24.

** Bu silahların bir kısmı bir zamanlar bana aitti, şimdi ise tarafımca İmparatorluk Sanatlar Akademisi’ne hediye edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİBİR'İN İŞGALİYLE İLGİLİ ÇAR TÜZÜK VE MEKTUPLARI

2.1. Çar İvan Vasilyeviç Tarafından Grigoriy Stragonov'a Kama Nehri boyunca ekonomik, Hukuksal ve Ticari Ayrıcalıklar Verilmesi Hakkındaki Gramota 4 Nisan 1558

Ben, Bütün Rusya'nın Çarı ve Büyük Prensi İvan Vasilyeviç, bize ait olan Kama nehri boyunca Büyük Perm'in 88 versta aşağısı, Lısva çayı ağzından sağ kıyısı boyunca, Kama nehrinin her iki yakasından Çusovaya nehrine kadar olan boş araziler, sık ağaçlıklar, akarsu ve göller, boş adalar ve göletler için bize alçakgönüllülikle ricada bulunan Anika Stroganov oğlu Grigoriy'e bu yerler için yetki verdik. Şimdiye kadar bu bölgede herhangi bir tarım faaliyeti ve konut inşası olmadı, hazinemize buralardan herhangi bir vergi gelmedi, bu topraklar kimsenin adına kayıtlanmadı ve kimseye verilmedi. Tapu veya resmi belgeli bir şekilde kimsenin adına da kayıt yapılmadı. Grigoriy Stroganov top ve tüfekler monte etmek, Nogay ordası ve diğer ordaların saldırılarına karşı savunma amaçlı ateşli birlikler bulundurmak, göller ve akarsular boyunca ormanları kesmek, temizlenen arazileri işlemek, konut inşa etmek, kayıtsız ve yasadışı adamları işe almak ve tuz işleri yaparak tuz çıkarmak için alçakgönüllü bir şekilde o topraklarda kale inşa etmek istediğini söyledi. Top ve tüfek kurmak, topçular bulundurmak, Nogay ve diğer ordalara karşı kalede silahlı birlikler bulundurmak, akarsular boyunca ormanları kesmek, toprağı temizledikten sonra işlemek, meskenler inşa etmek, adamları işe almak, tuz aramak ve tuz çıkarmak için Grigoriy Stroganov'a gramota verdim ve ondan orada bir kale inşa etmesini istedim. Perm'den tüm vergilerimizi getiren Kadaul adında bir adam Moskova'da hazinemizden sorumlu yetkililer tarafından sorgulandı. Kadaul, Grigoriy Stroganov'un alçakgönüllülikle bizden istediği bu yerler hakkında Permlilerin burada yerleşik olmadığını, tahrip edildiğinden bu yana hazinemize herhangi bir gelir getirmediğini söyledi. Grigoriy ve Permliler Kadaul'un söylediği gibi şimdiye kadar boş topraklarımızdan bize herhangi bir vergi gelmedi, Perm halkı onlara herhangi bir vergi ödemedi. Kazan'a da herhangi bir ödenmedi ya da şimdi ödeniyor. Perm topraklarında insanların seyahat özgürlüğünü kısıtlayacak bir enge de görülmemekte. Ben, Bütün Rusların Çarı ve Büyük İvan Vasilyeviç, Anika Stroganov oğlu Grigoriy'e,

Kama nehri boyunca Büyük Perm'in 88 versta aşağısı, Lısva çayı ağzından sağ kıyısı boyunca, Kama nehrinin her iki yakasından Çusovaya nehrine kadar olan yerlerde güvenli ve savunulması kolay, yoğun ormanlık alanlarda da kale inşa ederek buraya top ve tüfekler yerleştirmesini emrettim. Grigoriy'e Nogay ve diğer ordaların saldırılarına karşı savunması için topçu erleri ve silahlı birlikler getirmesini söyledim. Akarsu ve göller boyunca ormanları kesmek, kale etrafındaki arazileri işletmek, bina inşa etmek ve kayıt dışı olanları vergilendirmesi için ona izin verdim. Grigoriy sadece Perm ve diğer kasabalarımızda vergi veren ve kayıtlı kişileri onaylamayacak, aynı zamanda boyarların aileleri, hırsızlar ve kanun kaçaklarını da kabul etmeyecektir. Bizim bölgemizden ve diğer kasabalardan vergi mükellefiyeti olan erkekler eşleri ve çocuklarıyla birlikte gelirse, valilerimiz, kasaba yetkililerimiz ve seçilmiş liderlerimiz onlar hakkında soruşturmalar gönderirse Grigoriy, bu durumda olan vergi mükellefiyeti erkekleri, eşleri ve çocuklarıyla beraber onların hakkında kesin soruşturmalarının olduğu kendi kasabalarına göndermeli ve onları tutup alıkoymamalıdır. Eğer bizim topraklarımızdan ya da diğer kasabalardan parayla ya da mallarla gelip tuz, balık ve diğer mallardan satın almak isteyen olursa, bu insanlar mallarını özgürce satacak ve satın alacaklarında da vergi alınmayacaktır. Grigoriy Perm'den yaşamak için bu bölgeye gelen kim olursa olsun kabul edecek fakat bunlar münhasıran kayıt dışı ve vergilendirilmemiş kimseler olacak. Nerede tuz bulunursa orada tuz fabrikası ve tuz işletmeleri kurulacak. Gümüş, bakır ve kalay cevherinin bulunduğu her yerde, Grigoriy bu durumu ivedilikle bize bildirecek ve bizim bilgimiz dâhilinde olmadan burada çalışma yürütemeyecek. Perm'e bağlı avcılık ve balıkçılık sahalarına giremeyecektir. 7066 (1558) Meryemana Yortusu Günü'nden 7086 (1578) Meryemana Yortusu Günü'ne kadar 20 yıl süreyle vergiden muafiyet verdim. Kayıt dışı ve vergi mükellefiyeti olan kim olursa olsun kasabalara, kırsal bölgelere, ekilebilir arazilere ve yeni temizlenmiş alanlara gelebilir. Bizim asil ve soylu hazinemiz Grigoriy'e röle vergisi, güherçile parası, çiftçilik, savunma hizmetleri, tuz ve balıkçılık vergisinin yanında diğer vergiler için 20 yıl boyunca muafiyet verdi. Köylü olsun veya olmasın her türlü insanlar Grigoriy'nin kalesine yerleşmek için gelebilir. Bizim Permdeki yetkililerimiz her ne olursa olsun Grigoriy Stroganov hakkında herhangi bir yargılama yetkisine sahip olmayacaklardır. Grigoriy sorumlu olduğu kasaba veya kaleleri için herhangi bir kefalet ödemeyecek veya birini onlara göndermek

zorunda olmayacak. Lakin Grigoriy kendi yerel idaresinde bulunan tüm durumlara karşı kendisi veya görevlendirdiği kişi sorumlu olacak. Diğer kasabalardan kim Grigoriy ile ilgili bir dava açarsa, bu yasal belgeleri çıkaracak, bu yasal belgelere göre hem davacı hem de sanık Meryem Yortusu'a kadar olan süre zarfında dava bizzat Moskova'da görülecektir. Belirlenen yıllar sona erdiğinde Yakov Stragonov Meryem Ana Yortusu tarihiyle eş zamanlı kâtiplerimizin belirlediği miktar tutarınca tüm vergilerini Moskova'ya getirecektir. Anika Stroganov oğlu Grigoriy'e verdiğim imtiyazlar: elçilerimiz Moskova'dan Sibir'e, Sibir'den Moskova'ya; Kazan'dan Perm'e, Perm'den Kazan'a seyahat ettikleri sırada Grigoriy ve yöre halkı imtiyazlı yıllar içerisinde elçilerimize at arabası, rehber ve saman vermek zorunda olmayacak. Fakat kasabadaki tüccarlar elçilere, ulaklara ve seyahat edenlere kendi aralarında alış veriş yapıyormuş gibi, aynı fiyattan tuz, ekme ve erzak satabilir. Bütün seyyahlar ihtiyacı olan at arabası, kayık, kürekçi ve dümencileri en ucuz fiyattan kiralayabilecek. Bu da Anika Stroganov oğlu Grigoriy'e verdiğim imtiyazlar: Permlilerin vergileri kesin olarak belirlenemez ve imtiyazlı yıllar içerisinde onlardan herhangi bir ücret talep edilemez. Permliler ise Grigoriy'e ait mülkler olan: Kama boyunca Lısva çayına kadar olan ormanlar ya da arazilere, Çusovaya nehrine kadar olan göller ve akıntılar boyunca olan bu alanlara giremez ve yeni kazançlı yerler elde edemezler. Permlilerin eski avlanma alanlarında avlanmalarına izin verin. Grigoriy, Kazandaki vali ve kumandanlarımızla şimdiye kadar Kazan'da bizim hazinemize vergisi gelmeyen yeni avlanma yerlerini elinde bulundursun. Eğer Grigoriy'nin bize yapılan mütevazı talebinde bir yanlış çıkar ya da hırsızlık yapıp bu yönde bir davranışı olursa bu tüzüğüm geçersiz sayılır. Bu tüzük 4 Nisan 1558 (7066) yılında Moskova'da verildi.

2.2. 25 Mart 1568 Yılı Çar İvan Vasilyeviç'in Yakov Stroganov'a, Chusovaya Nehri Üzerindeki Tuz Çalışmalarıyla İlgili Mali, Hukuki ve Ticari Ayrıcalıklar Konusunda Verdiği Gramota

Bütün Rusya'nın Çarı ve Büyük Prensi İvan Vasilyeviç, Anika Stroganov'un oğlu Yakov'a, vergilerden muafiyet ve kardeşi Grigoriy'e sahip olduğumuz mülklerden olan, Lısva çayından Çusovaya nehrine, Kama nehri boyunca orman, akarsu ve göllerle kaplı boş araziye verdi. Çusovaya nehri boyunca bulunan boş arazilerde tuz ayırma kapları buldular ancak bunları kalelere

bilgimiz olmadan monte etmeye cesaret etmediler. Çusovaya nehrinin diğer tarafı, Lasvinskiy çam ormanlarına dek Kama nehrinin aşağısından Çusovaya nehrinin kolları, 20 versta üzerinde uzanan göller de dâhil olmak üzere bizim ayrıcalığımızda olan bu boş arazilerin hiç biri onlara verilmedi. Buralarda bulunan boş arazilerin herhangi biri işlenmedi, konut inşa edilmedi, bizim kralımıza ve büyük soylu hazinemize bir şey ödenmedi. Bu araziler ne kimseye verildi ne de kimsenin adına kayıtları. Permlilerin buraya yerleşmesi veya satın alması hususunda herhangi bir resmi kayıt düzenlenmedi. Yakov vergi vermeyen ve kayıt altında olmayan kişileri tespit edip, buralarda tuz fabrikaları ve kaleler kurup buraları sağlamlaştırsın, ağır ateşli silahlar ile hızlı ateş eden savunma sistemleri kurarak Nogaylar ve diğer Ordalara karşı buraları koruma altında tutsun. Anika Stroganov oğlu Yakov'a verebileceğimiz yerler: Çusovaya nehri boyunca vergiden muaf tuz çalışma sahaları, Lısva çayı ağzından Kama nehrine, Çusovaya nehri yukarısından nehrin kollarının her iki yakasına, Çusovaya nehri aşağısından Lasvinskiy ormanı ve son olarak Kama nehrinin her iki yakası. Yakov buralarda kaleler ve tuz işletmeleri inşa etmeli, kayıtsız ve vergi vermeyen erkekleri istihdam etmeli, hızlı ateş eden savunma sistemleri kurmalı; marangoz, nalbant, topçu sınıfı ve hızlı ateşli birlikler kurarak Nogaylar ve diğer Ordaların buraya gelmelerini engellemelidir. Bütün Rusya'nın Çarı ve Büyük Prensi İvan Vasilyeviç, Anika oğlu Yakov'a alçakgönüllülikle istediği yerleri vererek ona emretti. Çusovaya nehri boyunca onun ticaret yapması için verdiğimiz aynı yerlerde tuz işletmeleri ve kaleler kurarak onları sağlamlaştırsın. Kamanın 20 versta aşağısına, Çusovaya nehri etrafındaki göller bölgesinde evler ve tesisler inşa ederek, buralarda hızlı ateş birlikleri, nöbetçiler ve topçu sınıfı bulundurarak Nogarlılar ve diğer Ordalara karşı korusun. Nehirler ve göller boyunca bulunan ormanları keserek tarlalar yapın ve onları işleyin, kayıt dışı olan erkekleri istihdam ederek avcılık, balıkçılık ve diğer kazançlı işlerle uğraşın böylece hazinemizi güçlendirin. Yakov Permde bölgesindeki vergi vermeyen, kaçak boyarlar ve ailelerini, hırsızları ve haydutları kabul etmemeli. Yakov'a vergi mükellefi bölgelerinden, diğer kasabalardan eşleri ve çocuklarıyla gelenler olursa bizim yöneticilerimizin eşleri ve çocuklarıyla gelenler hakkında yaptıkları soruşturmadan sonra Yakov bunları kasabalarına geri gönderebilir, onları kabul etmek veya korumak zorunda değil. Fakat o kasabaya bölgemizden veya başka bölgelerden gelen kimseler tuz, balık ya da diğer malları satın almak için para

yahut mal ile gelirse, bu insanlar mallarını serbestçe satacak ve aidat ödemedi onlarla alışveriş yapılacaktır. Perm'de yaşamak için diğer bölgelerden gelenler varsa, Yakov özellikle vergilendirilmemiş ve kayıt altına alınmamış kimselerin dışındakilerini kabul edebilir. Bu bölgelerde tuz ayırma kabı bulunursa, burada tuz çıkarma işlemleri yapılabilir. Bu bölgedeki akarsu ve göletlerde balık avlamak için herhangi bir vergiye tabi tutulmayacaktır. Yine bu bölgede bakır, kalay ve gümüş madenleri bulunursa, Yakov derhal bizi bilgilendirmeli ve bilgimiz dâhilinde olmadan bu madenler üzerinde herhangi bir çalışma yapmamalıdır. Yakov Permliler tarafından resmi olarak kaydedilen Perm bölgesindeki balık ve avlanma alanlarına girmemelidir. Yakov'un alçak gönüllülükle istediği Çusovaya nehrinin 20 versta aşağısından Kama nehrine ve Kama nehrinin her iki yakasından Lasvinkiy ormanına kadar olan bu yerleri 10 yıllığına vergiden muaf tuttum. Benden daha önce alçak gönüllülükle istediği yerlerin Meryem Ana Yortusu tarihi olan 1558 yılından 1578 yılına kadar. Yakov'un kalesine gelen kayıt dışı ve vergilendirilmemiş kimseler, elverişsiz yerler, kasaba civarındaki ekilebilir alanların yanı sıra güherçile vergisi, tarım ve savunma hizmetleri, tuz vergisi ve bu alanlarda yapılan balıkçılık için bana ve büyük soylu hazinemize vergi verme yükümlülüğü olmamalı çünkü biz bunlar için kendisine 10 yıllık imtiyazlar verdik. Yakov eğer bu tuzu alıp diğer kasabalara gönderirse, diğer tüccarlardan gelenlerle aynı olan bu tuz ve balık üzerindeki tüm vergileri ödeyecektir. Bizim valilerimiz, devlet yetkililerimiz Yakov'a ait olan bölgelerde herhangi bir kimseyi yargılama yetkisine sahip olmayacak fakat buralarda görülen davalardan Yakov sorumlu tutulacak. İnsanlar diğer ülkelerden veya bizim bölgelerimizden mallarıyla beraber seyahat ederse, ticaret yapsın veya yapmasın bunlardan herhangi bir ödeme veya vergi alınmayacaktır. Köylü olsun veya olmasın her türlü insanlar Yakov'un kalesine yerleşmek için gelebilir. Bizim Permdeki yetkililerimiz her ne olursa olsun Yakov Stroganov hakkında herhangi bir yargılama yetkisine sahip olmayacaklardır. Yakov sorumlu olduğu kasaba veya kaleleri için herhangi bir kefalet ödemeyecek veya birini onlara göndermek zorunda olmayacak. Lakin Yakov kendi yerel idaresinde bulunan tüm durumlara karşı kendisi veya görevlendirdiği kişi sorumlu olacak. Diğer kasabalardan kim Yakov ile ilgili bir dava açarsa, bu yasal belgeleri çıkaracak, bu yasal belgelere göre hem davacı hem de sanık Meryem Yortusu'a kadar olan süre zarfında dava bizzat Moskova'da görülecektir. Belirlenen yıllar sona erdiğinde Yakov

Stroganov Meryem Ana Yortusu tarihiyle eş zamanlı kâtiplerimizin belirlediği miktar tutarınca tüm vergilerini Moskova'ya getirecektir. Anika oğlu Yakov Stroganov'a bu imtiyazları verdim: Yakov'un yerleşim yerlerinden Vycheгда tuzlarından Perm'e, oradan Kamadaki yerleşimlerine seyahat ettikleri esnada Permdeki yetkililerimiz Yakov ve maiyetindekileri kefalete sokmayacak ve herhangi bir konuda yargılamayacaklar. Yakov'a verdiğimiz diğer bir imtiyaz: elçilerimiz Moskova'dan Sibir'e, Sibir'den Moskova'ya; Kazan'dan Perm'e, Perm'den Kazan'a seyahat ettikleri sırada Yakov ve yöre halkı imtiyazlı yıllar içerisinde elçilerimize at arabası, rehber ve saman vermek zorunda olmayacak. Fakat kasabadaki tüccarlar elçilere, ulaklara ve seyahat edenlere kendi aralarında alış veriş yapıyormuş gibi, aynı fiyattan tuz, ekmek ve erzak satabilir. Bütün seyyahlar ihtiyacı olan at arabası, kayık, kürekçi ve dümencileri en ucuz fiyattan kiralayabilecek. Anika oğlu Yakov'a verdiğim imtiyazda: permdeki insanlardan herhangi bir vergi alınmamalı ve belirlenen yıllar arasında herhangi bir hesaba tabi tutulmamalıdır. Permliler ise Yakov'a ait mülkler olan: Çusovaya boyunca Kamanın her iki yakasından Lasvinskiy çam ormanlarına kadar olan akarsu ve göllere giremez. Ancak Permlilerin ellerinde mevcut resmi kayıtlara göre eski avlanma alanlarında avlanmalarına izin verin. Yakov Kazandaki vali ve kumandanlarımızla bizim hazinemize vergisi gelmeyen yeni avlanma yerlerini elinde bulundursun. Eğer Yakov'un bize yapılan mütevazı talebinde bir yanlış çıkar ya da hırsızlık yapıp bu yönde bir davranışı olursa bu tüzüğüm geçersiz sayılır. Bu tüzük 25 Mart 1568 (7076) yılında Moskova'da verildi.

2.3. 6 Ağustos 1572 Yılında, İvan Vasilyeviç'in Kama Nehri'nde Yağma Yapan Çeremişler ve Diğerlerinin Bastırılması İçin Kama Yerleşimine, Yakov ve Grigoriy Stroganovlara Birlik Göndermesi Hususunda Kaleme Aldığı Gramota

1572 yılında kumandan Prens İvan Yuriçeviç Bulgakov, Perm'den adamımız İvan Borisov ile Kamadaki tüccarların teknelerine yapılan Çeremiş saldırıları hakkında bize bir haber gönderdi. Adamınız Tretyak Çubukov 15 Temmuzda hain 40 Çeremiş ve beraberindeki Ostyak, Bakurt ve Buinilerin kama nehri üzerinde 87 Permlî balıkçı ve tüccarı öldürdüğünü bize yazdı. Bu Gramota size ulaştığında yaşamak için önlem almanız gerektiğini unutmayın. İyi bir lider ve bunun yanında ateşli silahları iyi kullanan Kossaklar seçin. Bize bağlı gönüllü

Kossaklar, Ostyaklar ve Vogulların (ki bunlar doğru insanlar) bir araya gelmesini sağlayın, eşleri ve çocukları için korunaklı yerler yapın. Bir lider seçip, gönüllü Kossaklar ve okçuları, biraaraya gelen gönüllü Ostyak ve Vogulları kullandıkları silahlara ve isimlerine göre listeleyin. Bize karşı hainlik yapan Vogul ve Ostyakların listesinin bir nüshasını da Kazandaki devlet dairemize ve Moskova'ya sekreterimiz Andrey Shchelkalov ve Kirey Gorin iwlw bize gönderin ki sayılar hakkında bilgi sahibi olalım. Bize göndermiş olduğunuz silahlı birlikler, Kossaklar, Ostyak ve Vogulların listesi savaş sırasında hain olan Çeremiş, Vogul, Ostyak ve Nogayları ayırt etmek içindir. Bu hainlerden herhangi biri yerleşim yerlerine saldırmaya gelirse gönüllü birliklerimizin Çeremişlerle savaşmasına izin verin. Kendilerini koruyarak tedbirli bir şekilde geri çekilmelerini söyleyin ve bizden ayrılmış, bize ihanet etmiş Çeremiş, Ostyak, Vogul, Votyak ve Nogaylılarla savaşmalarına izin verin. Eğer bazı Çeremiş ve Ostyak isyancılardan ayrılıp bize gelirse onları öldürmeyip koruma altına alın, biz onlara ayrıcalıklı olmak zorundayız. Bazı görevi kötüye kullanan suçlulara gelince, şuan bize gerçek sadakatlerini göstermek istiyorsalar bizim merhametli sözlerimiz hakkında konuşmalarına izin verin. Onları bağışlayıp cezalarını hafifleterek onlar için her şeyi kolaylaştırmalıyız. Onlar, hainlerle savaşıp onları yenen gönüllülerimize katıldıktan sonra liderleriyle beraber bize sadakatlerini kanıtlamalıdır. Kim olursa olsun bu yaşamlarının üstesinden gelmezse kadınları ve çocukları onların (hainlerin) kölesi olacaktır. Eşleri, atları, inekleri, elbiseleri ve her türlü çiftlik hayvanı ele geçirilmiş, hainler karşı bizim için savaşmış ve sonunda dürüst bir şekilde gelip bize sadık olmak isteyen Çeremişlere gelince hiç kimsenin onlardan canlı ganimet almamaları hususunda emir vermeniz gerekmektedir. 6 Ağustos 1571 (7080) yılında Moskova'da yazıldı.

2.4. Çar İvan Vasilyeviç'in Yakov ve Grigoriy Stroganovlara Tagçey ve Toboldaki Yerler İçin Çeşitli Harçlar ve Vergilerden 20 Yıl Boyunca Verdiği Muafiyet Karara Hakkında. 30 Mayıs 1574

Bütün Rusların Çarı ve Büyük Prensi İvan Vasilyeviç Anika oğlu Yakov ve Grigoriy'e imtiyazlar verdi: Onlar, Tobol nehri, Tagçey Sibir ve Nogay arasında, Sibir sınırları ve Yugra silsilesinin ötesinde bize ait olan yerlerde Sibir Han'ının savaş için birlikleriyle toplandığını bize naçizane söylediler. 1573 yılı Aziz Elias Günü'nde Sibir Han'ının kardeşi Mametkul ordusuyla birlikte gelerek

Perm'e ulaşan yolları keşfediyordu. Onlar, Ostyak halklarımızı öldürüp onların eşlerini ve çocuklarını esir aldılar. Bu Sibirliiler aynı zamanda Kossak Ordasına giden elçimiz Tretyak Çubukov ve onun hizmetinde olan Tatarları da öldürdüler. Yakov ve Grigoriy Sibirli birliklerin emrimiz olmaksızın verilen kaleler ve topraklarından sonra Kossakları göndermeye cesaretleri olmadığını söyledi. Bundan önce Yakov ve Grigoriy yerleşim yerleri, balık ve avlanma alanlarında Sibir Han'ı bizim Ostyak ve Çagir halklarımızı öldürmüştü. Sibir Han'ı Ostyak, Vogulve Yugralılara hazinemize herhangi bir vergi ödememeleri konusunda emir vermiş ve bizim halklarımızdan bazılarını esir alıp bazılarını ise öldürmüştü. Aynı zaman da Ostyak ve Vogulları Yugralılarla savaşmaya zorlamıştı. Bize ihanet eden Çeremişleri Tagçey'e göndererek burayı ele geçirdi. Şimdiye kadar Tagçeyler bize ve de Kazan'a vergi vermedi ancak Nogay'a vergi verdiklerini söylediler. Tagçey etrafında yaşayan Ostyaklar bizim Ostyak halkımız gibi vergi vermek zorundadır. Vergilerini Sibirliilere ödemeyip bize katılıp onlara karşı mücadele vermelidirler. Buna müteakip Yakov ve Grigoriy Stroganovlara vereceğimiz imtiyazlar: Tagçey ve Tobol nehri civarındaki göllerde, savunma yapılabilecek yerlerde kaleler inşa etmek, birçok silahlı asker bulundurmak ve demir üretimi yapabilmek için saban alanları ve avlanma yerlerini tutun. Sibir bozkırlarında herhangi bir Ostyak bize vergi vermeye başlarsa onu düşmanlara karşı koruma altına almalıyız. Ben, Bütün Rusların Çarı ve Büyük Prensi İvan Vasilyeviç Yakov ve Grigoriy Stroganovların bu mütevazı taleplerine göre onlara verdiğim imtiyazlar: göller civarı, Tobol nehri yakasındaki ekilebilir alanlar, balık avlama sahalarını tutun; bu bölgede demirden kaleler yaparak Sibirli veNogaylı düşmanlara karşı silahlı birlikler bulundurun. Tobol nehri ve göller bölgesi boyunca evler yapın, ağaçlar dikin, tarlaları sürün ve avlanma yerlerini elinizde tutun. Sürgün edilenler, hırsızlar ve kaçak boyar ailelerinin haricinde olan vergilendirilmemiş ve kayıt altına alınmamışları toplayıp onları kötülöklere karşı koruma altına almalısınız. Bu topladığınız insanlar demir, bakır, kurşun, kalay ve kükürt madenleri bulmak için bu alanda çalıştırılmalıdır. Başkaları da bu alanda çalışmak ve hazinemize katkıda bulunmak isterse onların da çalışmalarına izin verin. Hangi milletten olursa olsun çalışmalarına engel olmayın ve madenler için kim ne kadar ödeme yapar, ne kadar vergi verirse bize bildirin ki biz de konuyla ilgili kararname yayınlayalım. Yakov ve Grigoriy Stroganovlara Tagçey ve Tobol nehri, göller bölgesi ve ekilebilir alanlar için 1574 Meryem Ana Yortusu

Gününden 1594 Meryem Ana Yortusu Gününe kadar vergi muafiyeti verdik. Vergilendirilmemiş ve kayıt altına alınmamış kim olursa olsun Yakov ve Grigoriy'nin kalelerinde yaşamaya gelerek imtiyazlı yıllar içerisinde ekilebilir alanların temizlenmesine başlayabilir. Yakov ve Grigoriy Stroganovlar tuz sahaları, ekilebilir alanlar, savunma hizmetleri, çalışma ve avlanma alanlarıyla birlikte diğer kazançlı alanlar için imtiyazlı yılların sonuna dek bize vergi ödemeyecekler. Lakin bu bölgede eski köyler ve mezralar, yakın zamanda temizlenmiş araziler, (ekilebilir hale getirilmiş alanlar) varsa Yakov ve Grigoriyburalara müdahale etmek zorunda değiller ve bu alanlar için bize eskisi gibi vergilerini ödemeyi sürdürmelidirler. Yakov ve Grigoriy yeni yerlere gelecek olanların diğer bölgelere mal alıp göndermesi hususunda kararnamemize göre, diğer tüccarların ödediği gümrük vergileriyle aynı miktarda ödemek zorundadır. Ostyak, Vogul ve Sibir'i terk edip bize vergi verenler olursa bunların vergileri bizim hazinemize gönderilecektir. Eğer bunlardan vergi vermeyenler olursa, Yakov ve Grigoriy kendi sakinlerinden seçtiği güvenilir insanları buraya yerleştirerek hazinemize bunlardan vergi alacaktır. Yakov ve Grigoriy vergi veren Ostyak, Vogul ve Yuğralıların eşleri ve çocuklarını Sibirlilere karşı koruyacaktır. Yakov ve Grigoriy gönüllü Ostyaklar, Vogullar, Yuğralılar ve Samoyedleri biraraya toplayarak ağır silahlar ve işe alınan Kossaklarla beraber Sibirya'yı ele geçirmek ve Sibirlilere karşı savaşmak için göndersin. Yakov ve Grigoriy Stroganovlara ayrıca şöyle bir imtiyaz verdim: eğer yeni yerleşim yerlerine Buhara, Kossak Ordası ve diğer bölgelerden atlarıyla gelenler olursa vergi vermeden her çeşit mamul mallarla ticaret yapsın. Yakov ve Grigoriy'nin bölgesinde yaşayan kim olursa olsun Permdeki yetkililerimiz ve valilerimiz onların üzerinde herhangi bir yetkiye sahip olmayacak ve bunun yanında güvenlik görevlilerimiz ne olursa olsun Yakov ve Grigoriy'nin yerleşim yerlerine gelemeyecek. Yakov ve Grigoriy kendi yerleşim yerlerinden sorumlu olacak ve her davada kendileri veya emir verdikleri kim ise onlar yargılama yapacak. Diğer kasabalardan Yakov ve Grigoriy Stroganovlarla ilgili herhangi bir dava söz konusu olursa bölgede bulunan yetkililerimizden resmi evraklarını alarak bu evraklara göre hem davacı hem de sanık Teslis Gününe kadar Moskova'ya gelecek ve dava burada görülecektir. Bu belirlenen yıllar sona erdiğinde kâtiplerimizin belirlediği miktarda vergilerin tamamı Telis Gününe kadar Moskova'ya gönderilecektir. Yakov ve Grigoriy Stroganovlara verdiğim

imtiyazlar dâhilinde: onların damları veya yerleşim yerindeki sakinleri Vycheгда tuz sahasından Permdeki Tagçey yerleşimine ya da Vycheгда tuz sahasından bizim perm yetkilerimize yaptıkları seyahat esnasında, Yakov ve Grigoriy Stroganovlarla onların aidiyetinde olan kişilere herhangi bir kefalet koyulamaz ve mahkemeye çıkarılamazlar. Elçilerimiz ve ulaklarımız Moskova'dan Sibir'e, Kossak Ordasından Sibir'e ya da Kossak Ordasından Moskova'ya geldiklerinde Yakov ve Grigoriy Stroganovlar onlara verdiğimiz imtiyazlı yıllar içerisinde Sibiryalı elçilerimize veya diğer ulaklarımıza at arabası ve rehber vermek zorunda olmayacak. Elçilerimiz, ulaklarımız ve diğer seyyahlarımız ekmek, tuz ve diğer ihtiyaçlarını kendi aralarında aynı fiyattan satın alabilecek. Seyahat edenler yerel geleneklere göre kürekçi, dümenci ve tekneleri uygun fiyattan kiralayabilecek. Yakov ve Grigoriy Stroganovlar İrtiş, Ob ve diğer nehirlerde demirleme yerlerine uygun alanlarda geceyi geçirmek isteyenler için bir yerleşim yeri kuracak ve ateşli silahla donatılmış birliklerle burayı güvende tutacak. Kurulacak olan bu yerleşim yerlerinde balık tutma ve avlanma yapılabilir. Bu gromota 30 Mayıs 1574 yılında Sloboda'da verildi.

2.5. Çar İvan Vasilyeviç'in Pelm Prensi ve Vogullara Karşı Nikita Stroganov'un Yardım İçin Semen ve Maksim Stroganov'a Adamlarını Göndermesi Hakkındaki Mektubu. 6 Kasım 1581

Bütün Rusya'nın Çarı ve Büyük Prensi İvan Vasilyeviç'den Grigoriy Stroganov oğlu Nikita'ya. Semen ve Maksim Stroganov bize mütevazı dileklerde bulunarak şunları söylediler: “*Veliahtlar ile birlikte Veliaht Prens, yerleşim yerlerine saldırmış, pek çok köyü yakmış ve köylüleri esaret altına almış*” dedi. Şimdi Pelm prensinin Çusovaya yakınındaki kalesi Vogullarla doludur. Onlar Büyük Perm'den savaşmak için emrimizdeki adamları göndermemizi rica ediyorlar. Vogullarla birleşmediklerini ve onlara yardım etmediklerini söylüyorlar. Bu mektubu aldığınızda Semen ve Maksimle beraber savaşacak çok sayıda adam göndermelisiniz. Adamlarınız Semen ve Maksimle birlik olmalı ve onlarla beraber mücadele etmelidirler. Vogul birliklerinin sayısına göre, Pelm prensine karşı Semen ve Maksim'in adamlarıyla birlikte yardım için Permdeki liderlerin toplanmasına yönelik emirler verin. Savaş için tüm önlemleri alın ki mücadeleye hazır hale gelebilesiniz. 6 Kasım 1581 yılında Moskova'da yazıldı.

2.6. Çar İvan Vasilyeviç'in Çusovayadaki Maksim ve Nikita Stroganovlara, Volga Kossakları Yermak Timofeyeviç ve Emrindekilerinin Çerdin'e Gönderilmesi Hakkında Yazdığı Gramota. 16 Kasım 1582

Bütün Rusların Çarı ve Büyük Prensi İvan Vasilyeviç'ten Çusovayada bulunan Grigoriy oğlu Nikita ve Yakov oğlu Maksim'e. Vasiliy Pelepelitsin Yermak ve emrindekilerinin, volga ataman ve Kossakların sizin kalenizden Votyak ve Vogullara karşı savaşmak için gönderildiklerini Eylülün 1. günü bize bildirdi. Aynı gün Pelin prensi Sibir birlikleri ve Vogullarla bir araya gelerek savaşmak için Permdeki topraklarımıza gitti. Çerdin kasabesindeki kalelerimize saldırarak adamlarımızı öldürdü ve halkımıza büyük zayıflar verdiler. Siz bize bağlı olan Pelin prensi, Votyaklar ve Vogulları bizden uzaklaştırdınız, onları kışkırtıp onlarla savaşmaya gittiniz. İşte bu sizin bize karşı yapmış olduğunuz ihanetten başka bir şey değildir. Bu kışkırtmanız nedeniyle Sibir Han'ı ile olan ilişkilerimizi zedelediniz ve bizim iznimiz olmadan çapulcu Volga Atmanlarını davet ederek onları görevlendirdiniz. Bu Ataman ve Kossaklar Volga geçidinde Nogaylı elçilerimizi öldürdüler, Ardobazarlıları yağmalayıp kırdılar ve çok sayıda insanımızın mallarını yağmalayarak onların hayatına son verdiler. Onlar Permdeki topraklarımızı koruyarak suçlarını affettirmeye çalışabilirler ancak bunlar Volgadaki fiiliyetleri ve soygunlarını örtbas etmek için sizinle birlikte hareket ediyorlar. Yermak ve yoldaşlarının sizin kelenizden çıkıp Vogullara karşı Çerdin kasabasına savaşmak için gittiklerinde Perm topraklarımıza hiçbir yardımları olmadı. Bütün bunlar senin dürüst olmaman ve vatan hainliğinden kaynaklandı. O zaman Perm'in savunması için kalenizden Yermak ve adamlarının yerine kendi adamlarınızı göndermiş olsaydınız bize hizmet etmiş olurduydunuz. Biz Voin Oniçkov'u Perm'e göndererek Yermak ve emrindeki Kossakların alınması ve Permdeki Usolye Komenskoye'ye getirilmesi talimatını vermiştik. Biz onların bu bölgede ayrı ayrı kalabileceklerini, temsilcileriyle beraber Vyetka ve Permlilerle beraber yaşamaları gerektiğini emretmiştik. Voin Oniçkov ve Yvan Glukhov'u Pelin birlikleri, Vogullar ve Ostyaklar bölgemizi işgal ve istila etmesin diye Pelin prensine kış aylarında kızaklarla gönderdik. Biz Kossakların bahara kadar Permde kalmalarını emrettik fakat onlar ise Voin Oniçkovla birlikte Ostyak ve Vogullara karşı savaşmaya gittiler. Çerdinde Vasiliy Pelepelitsin ve Voin Oniçkovla belgeleri değiştirerek kendi adamlarınızı Vogul ve Ostyaklarla savaşmaya

göndermelisiniz. Bizzat bu belgeye uyararak savaştan gelecek olan Kossakları tutmayıp derhal Çerdin'e göndermelisiniz. Eğer onlar dönene kadar kalede kalamazsanız Atamanla beraber yüz kadar adamı kalede tutun ve geriye kalan suçsuzları Çerdin'e gönderin. Ataman Yermak Timofeyeviç ve yoldaşlarını kalelerinizden göndermeyip, onları koruma altında alıp, Perm topraklarını savunamaz bunun yanında eğer bu ihanetiniz yüzünden Vogullar, Ostyaklar, Pelin birlikleri ve Sibir Han'ı Perm topraklarımıza herhangi bir zarar verirse bizde olan itibarımızı kaybedersiniz. İşte o zaman size hizmet bize ihanet içinde olan Ataman ve Kossakların idam edilmesi için emir veririz. Kossakları derhal Permden uzaklaştırmalı ve Ostyak, Vogul ve Pelin meseleri ile ilgili emrimiz doğrultusunda Vasiliy Pelepelitsin ve Voin Oniçkovla belgeleri değiştirmelisiniz. Böyle Tanrı onları yenip egemenliğimiz altına almamıza, kalelerimizi ve Perm topraklarımızı korumamıza yardımcı olabilir. 16 Kasım 1582'de Moskova'da yazıldı.

2.7. Çar İvan Vasilyeviç'in Semen, Maksim ve Nikita Stroganovlara Erzak ve Adamları İçin İlkbahara Kadar 15 Adet Kayık Hazırlamaları Hakkında Göndermiş Olduğu Gramota. 7 Ocak 1584

Bütün Rusların Çarı ve Büyük Prensi İvan Vasilyeviç, Anika oğlu Semen, Yakov oğlu Maksim ve Grigoriy oğlu Nikita Stroganovlara. Kararnamemiz gereğince Prens Semen Dmitriyeviç Bolkhovskiy'nin, Sibirdeki kış seferinde hizmet vermek üzere kalelerinizden 50 silahlı adamınızı alması için karar verildi. Şuan söylenilenlere göre kışın at sırtında Sibir'e gitmenin mümkün olmadığı bilgisi bize ulaştı. Prens Semen'e Permden Sibir'e ilerlememesi ve 50 silahlı adamın sizin kalelerinizde kalması yönünde emrettik. İlkbaharda yapacağımız Sibir seferi için Prens Semenden erzaklarıyla beraber 20 kişiyi taşıyabilecek 15 adet kayık hazırlamasını, kendi adamlarını almasını ve size ait olan at arabası, yem, rehber ve adamlarınızı almamasını emrettik. Bu Gramota size ulaştığında derhal bahara kadar orduyu hazırlayın, Prens Semen Bolkhovskiy oraya varıncaya dek erzaklarıyla beraber 20 kişi taşıma kapasiteli 15 kayık hazırlanması için emir verin. Prens Semen Bolkhovskiy, komutan İvan Kireyev ve İvan Glukhov Sibir'e geldiğinde ordu ve erzaklar ile beraber hazırlanmış kayıklar Prens Semen Bolkhovskiy veya komutan İvan Kireyev ve İvan Glukhov'a teslim edin ki teknelerden dolayı kalenizde bir gecikme olmasın. Eğer adamlarınız hazır olmaz,

ivedi bir şekilde tekneler ve erzaklar teslim edilmez ve zararımıza sebep olursanız bundan böyle öfkemize maruz kalırsınız.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1502 yılında Altın Orda Devleti'nin yıkılması Rusların güney ve doğuya doğru yayılmasının önünü açtı. 1552 yılında Kazan Hanlığı'nın işgali ve 1156'da Astrahan Hanlığı'nın işgali Rusların Sibir Hanlığına doğru ilerleyişine neden oldu.

XVI. asırda Rusların eline geçen Sibiry Türk Tarihi açısından önemli bir coğrafyadır. Eskiçağlardan beri insanoğlunun var olduğu bu coğrafya belirli aralıklarla Türklerin temas ettiği bir yer haline geldi. Türklerin Orta Asya'dan batıya doğru yapmış oldukları göç hareketlerinden nasibini alan yerler arasında Sibiry da vardır. Günümüzde Rusya sınırları içerisinde kalan bu engin coğrafya en eski devirlerde İskit, Hun, Moğol ve Tatar hâkimiyetinde kalmıştır. Bölgede bulunan kültür izleri burada Türklerin var olduğunun bir kanıtıdır. Buradan hareketle Sibiry coğrafyasını, tarihini ve kültürel mirasını bilmek Türk tarihi açısından oldukça mühimdir.

Ruslar Sibir Hanlığı'nı ele geçirdikten sonra Sibir tarihini ve coğrafyasını ortaya koymak amacıyla çeşitli vakayinameler yazmaya başlamıştır. Bu vakayinameler Sibir Hanlığı'nın işgalini ve daha önce Ruslar tarafından mukavemete uğratılmış Yermak'ın Sibiry fatihi olma serüvenini destansı bir şekilde anlatmaktadır. Biz de bu vakayinamelerden biri olan Sibirskaya Letopis'in çeviri ve incelemesini yaparak Sibiry tarihi araştırmalarına küçük de olsa bir katkı sağlamak istedik.

Sibirskaya Letopis ya da bir diğer adıyla Stroganov Vakayinamesi olarak bilinen bu eser XVII. asra ait elyazması haliyle 1821 yılında St. Petersburg'da basılmıştır. Eserde İvan Vasilyeviç Grozni'nin çarlığı döneminde Sibiry'nin zapt edilmesi ve daha önce meydana gelen olayların açıklamasına yer verilmiştir. Vakayinamenin ilk sayfasında Yermak Timofeyeviç'in Rus askeri teçhizatlarıyla temsili bir resmi bulunmaktadır. Stroganov Vakayinamesi Rus tarihçi Grogoriy İvanoviç Spaskiy tarafından orijinaline sadık kalınarak bazı düzeltme ve notlandırmalarla yeniden yayınlanmıştır. Spaskiy eseri neşrederken Sibiry tarihiyle ilgili dönemin araştırma eserleriyle de vakayinameyi karşılaştırmıştır. Sibiry tarihi hakkında önemli eserler meydana getiren Alman kökenli G. F. Müller ve J. E. Fişer'in yazmış oldukları eleştirilirken, Rus tarih yazımında

önemli bir yeri olan N. M. Kramzin ise Spaskiy tarafından desteklenmiştir. Bu da Sibiryaya tarihini tarafsız bir bakış açısıyla ele alan eserlerin değil Rus tarih yazımında ulusçu bakış açısıyla yazılmış eserlerin müellif tarafından dikkate alındığının kaçınılmaz bir göstergesidir.

Stroganov Vakayinamesi Sibiryaya'nın işgaliyle ilgili olarak olayları sıralı bir şekilde anlatmaktadır. Öncelikli olarak Rusların doğu sınırında bulunan Sibir Hanlığı'nın sık sık çar toprağı olan Perm'e saldırdıklarını ve burada yaşayan ahaliye zulüm ettikleri yönünde ifadelere yer vererek Sibiryaya'nın işgalini meşru temellere dayandırmaktadır. Sibiryaya'nın işgalinde önemli bir yeri olan Tatar soylu Rus ailelerden Stroganovların önemine ve çar IV. İvan'ın onlara bölgede vermiş olduğu ticari, siyasi ve ekonomik bir takım imtiyazlara vurgu yapılır. Ayrıca İvan'ın bölge ile alakalı düşüncelerine ve bu düşüncelerin kutsi boyutuna dikkat çekilir.

Sibiryaya'nın işgalinde yapılacak olan hazırlıkların ne şekilde gelişeceği konusunda çar IV. İvan, Yakov ve Grigoriy Stroganovları huzuruna çağırıp onların vermiş olduğu raporlar doğrultusunda bölgede müstahkem yerler yapmaları ve Sibiryaya'dan gelecek olan saldırılara karşı koyabilecek teçhizatlı birlikler bulundurmaları yönünde talimatlar verir. Buna mukabil Rusların doğu sınırında yeni kale ve şehirlerin kurulmasına başlanır.

Vakayinamede Sibirlilerle ilk temasın 1572 yılında Çeremiş ve Başkurtların Rus tüccarlarını öldürmesiyle gerçekleştiği belirtilir. Kankor ve Kerkecan şehirlerinde 87 Rus tüccarın öldürülmesi ve Stroganovların bölgeye gönüllü Kossakları bölgeye göndererek intikamlarını almalarından bahsedilir. Sonraki yıl Küçüm Han'ın oğlu Mametkul'un bölgede yapmış olduğu saldırılarından bahseder. Vakayinamenin dikkat çeken bir ayrıntısı da burada kendini ele verir. Sibiryaya'dan gelen saldırılara değinirken Hıristiyanlığın kutsal sayılan günlerine denk getirilir. Bu yönüyle vakayinamenin dini anlamda da kendini meşru kılma çabası içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Sibir Han'ı olan Küçüm'ün Ruslara karşı yapmış olduğu taarruzlar neticesinde Stroganovların bölgesinde bulunan Kossak lideri Yermak Timofeyeviç'i yardıma çağırması hususunda vakayinamede bazı ifadelere yer verilmiştir. Yermak Stroganovlar tarafından mı çağırıldı, yoksa Rus yönetiminin o dönemde çetelere karşı almış olduğu tedbirler neticesinde mi Çusovskiy kasabasına geldiği hakkında vakayiname ve diğer Sibiryaya kaynakları arasında

çelişkili bilgiler yer almaktadır. Sibir tarihi müellifi G. F. Müller bu konuda vakayinamede verilen bilgilerden farklı düşünmektedir. Müller, Yermak'ın 5000 kişilik düzensiz askeri birlikle Sibiryaya doğru yola çıktığından bahseder. Oysaki vakayinamede bu sayı sadece 540 olarak gösterilmiştir. Aslında bu bilgilerin çelişmesi ilk zamanlarda Rus ticaret bölgelerinde çapulculuk yapıp daha sonra Sibiryaya fatihi olarak anılacak Yermak'ın destansı bir şekilde anlatılmasından kaynaklanmaktadır. Zaten vakayinamede Yermak'ın, Stroganovlar aracılığıyla daha önce yapmış oldukları suçlardan ötürü çardan affını istemesi bu durumu ispatlar niteliktedir.

Stroganovlar, Yermak'ın bu bölgede Sibirlilere karşı yapmış olduğu akınlar hakkında Çar'a olumlu malumatlar vermiştir. Bu durum Rus hükümeti tarafından da aynı ölçüde hoşnutlukla karşılanmıştır. Bunun nedenine gelecek olursak bölgede önemli kürk ticareti olan Sibiryanın, Rusya topraklarına katılması o dönemde Rus ekonomisi açısından hayati önem taşıması olarak değerlendirebiliriz. Vakayiname tahlil ettiğimiz esnada Yermak'ın Sibiryaya yapmış olduğu taarruzlar olumlu netice alıyorsa Stroganovlar bu durumda destekleyici gramotalar alıyor fakat herhangi bir olumsuzlukta da bu durumun tam aksi Çar tarafından şiddetli bir şekilde uyarılıyordu. Bu duruma örnek olarak Pelm Prensinin Rus topraklarına saldırdığı esnada başarılı bir harekât yürütmesi neticesinde Çar'ın Stroganovlara tepki olarak yazdığı mektubu gösterebiliriz.

Moskova yönetimi işler yolunda gitmediği zaman durumu kendi lehine çevirmek için vakayinamede destansı bir kahraman olan Yermak'ı nasıl da bir anda hırsız ve çapulcu konumuna soktuğu Vakayinamenin kendi kendisiyle çeliştiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Sibirliler tarafından yapılan baskınlardan bahsedilirken vakayinamede nefret içeren cümleleri görmek de mümkündür. Sibir Hanlığı'nın idaresinde Müslüman zümrenin olması, o dine mensup olanları anlatırken aşağılayıcı ifadelere yer verilip, kendi tebaalarından bahsederken de tam tersi yüceltici ve ilahlaştırıcı terimler kullanılmıştır. Rusların ateşli silahlar kullanmaları övgüyle anlatılıp, Sibirlilerin bunları ateşli ok olarak tanımlaması ve dönemin teknolojisinden bihaber oldukları bahsi de bir diğer meseledir. Kroniğe bu yönüyle de bakacak olursak, Sibirlilerin onca güçlü mukavemetine rağmen Kossaklara boyun eğmesinin ana nedeni de burada ortaya çıkmaktadır.

Vakayinamede Küçüm Han'ın soyu hakkında ve nereden geldiği hususunda da tafsilatlı bilgiler yer almaktadır. Buna göre, Sibiryâ ülkesinde, İşim Nehrinde, Muhammed Őeriatına bağlı, İvan adında Tatar soyundan bir hükümdar vardı. Ona ve devletine karşı sıradan Tatarlardan olan Cengiz adında biri isyan etti. Kendisi gibilerini yanına alarak, bir eşkıya gibi ona yürüdü ve onu öldürerek kendisi hükümdar oldu. Hükümdar İvan'ın hizmetçilerinden biri onun oğlu Taybuga'yı Cengiz'in katlinden korudu. Birkaç yıl geçtikten sonra Cengiz, Taybuga varlığından haberdar oldu. Öldürdüğü ve devletine el koyduğu İvan'ın oğlu olan Taybuga'ya büyük saygı gösterdi. Onu Prens Taybuga olarak adlandırarak onun bu adla çağrılmasını emretti. Bunun üzerine Taybuga bırakılmasını rica etti; o ise ona ordu topladı ve onu gönderdi. O da İrtiş olarak bilinen ve Çud'un yaşadığı nehre geldi, daha sonra İrtiş Nehri ve büyük Ob'da yaşayan birçok insanı kendine boyun eğdirdi ve oradan geri döndü ve Cengiz'in yanında kısa bir süre kaldı ve tekrar rica etmeye başladı; Cengiz de onu gönderdi ve istese orada da kalabilirdi. O ise Tura nehrine gelerek Şehir kurdu ve ona Çingi adını verdi. Şimdi ise orada Tümen olarak bilinen Hristiyan Şehri durmaktadır. Ondan sonra o Şehirde oğlu Hoca, Hoca'dan sonra oğlu Mar hüküm sürdü; o Mar Kazan hükümdarı Upak'ın kızkardeşi ile evliydi ve bu Upak, damadı Mar'ı öldürdü ve o Şehri uzun yıllar elinde tuttu. Bundan dolayı Ader oğlu Mamet, Upak'ı öldürdü. Mar'ın çocukları: Ader ve Yabolak; Ader'in oğlu ise Mamet. O Mamet, Upak'ı öldürdü ve İrtiş üzerine Şehir kurdu. Kurduğu Şehrin adını Sibir koydu ve o Şehirde hüküm sürdü. Ondan sonra Yabolak oğlu Ağaş; ondan sonra Mamed oğlu Kazıy; ondan sonra çocukları: Yediger ve Bekbulat. Bozkırdan onların üzerine Murtazali oğlu Küçüm birçok asker ile geldi ve Yediger ile Bekbulat'ı öldürdü. Oradan Küçüm Sibir Hükümdarı olarak adlandırılır. Bekbulat'ın oğlu Seydak'ı küçük yaşta Buhara'ya götürdüler. Küçüm'ün ise iki oğlu var: birinin adı Mametkul diğerinin ise Ali'dir.

Vakayinamenin ilerleyen bölümlerinde sıklıkla Yermak-Küçüm mücadelesine yer verilir. Atik Mirza Şehrinin alınmasında Yermak'ın kendisine tabii birliklerini motive edici sözleri "Ey yoldaşlarımız, kardeşlerimiz, nereye kaçacağız? Sonbahar geldi bile ve nehirlerde buz oluşmaya başladı, kaçmayalım ve kendimizi kötü ün sahibi yapmayalım, hiçbir kınamaya maruz kalmayalım, sadece Tanrı'ya umut bağlayalım; kalabalık askerlerle zafer kazanılmaz, ancak Tanrı'dan yardım gelir; belki de çaresizlere Tanrı çare olur. Kardeşlerimiz,

kâfirler ve lanetli Sibir ülkesinin Agarlılarının, Küçüm Han'ın bize ait olan Perm topraklarımıza ne kadar kötülük yaptığını, Hükümdar şehirlerinin ıssızlaştığını, ne kadar çok Ortodoks'u kırdığını, tutsak ettiğini ve Stroganov kalelerine ne kadar kötülük yaptıklarını duymadınız mı? Bunun için her şeye kadir Tanrı köylü kanı için o lanetlilerden oç alıyor. Yoldaşlar, dürüst insanlar olarak, Tanrı huzurunda haç öperek ettiğimiz yeminleri ve verdiğimiz sözleri hatırlayalım. Ulu Tanrı'nın vereceği yardımıyla kaçmayalım, gerekirse bir kişi kalana kadar ölürüz, ancak geri dönemeyiz, utanç içinde, yemin ile verdiğimiz sözüme karşı gelemeyiz. Eğer, Hamsin Yortusunda övülen, her şeye kadir Tanrı bize yardım ederse, ölümümüzden sonra da o topraklarda bizim hatıramız eksilmeyecek ve şanımız sonsuza kadar sürecek” verilerek, Yermak'ın üstünlüklerinden bu şekilde büyük bir övgüyle bahsedilerek onun Küçüm'e karşı galip geldiği her safhada durumu ilahi tasavvurlarla da destekleyecek destansı anlatımlar yapılır.

Küçüm'ün mağlup oluşu da tezat bir şekilde ve onu aciz bir duruma getirerek tasviri edilir. “Ey Mirzalar, Ulanlar! beklemeden kaçalım. Kendi ülkemizi kaybettiğimizi bizzat görüyoruz. Gücümüz tükendi ve bütün kahraman cengâverlerimizi kaybettik. Ah ben yandım! Ne yapacağım şimdi, nereye gideceğim? Utanç kapladı yüzümü! Beni kim yendi, kim beni vatanımdan mahrum bıraktı? Stroganovlar kendi kalelerinden sıradan insanlardan oluşan adamlarını intikam almak için bana karşı gönderdiler. Atamanlar, Kossaklar, Yermak ve yoldaşları kalabalık olmayan birlikleriyle gelerek bizimle savaştılar. Bizi mağlup ederek bize büyük zararlar verdiler. Birliklerimin tamamına yakını öldürdüler sadece yaralı bir şekilde kaçan oğlum Mametkul canlı kalabildi. Yaptığım hatalar sonunda dönüp beni buldu. Rus topraklarında çok sayıda savaşlar yaparak Ulu Perm'i ve Stroganovların kalelerini himayem altına aldım. Şimdi ise sahip olduğum her şeyden mahrum kaldım ve kendi sonumu hazırladım. Çünkü yeryüzünde acı çekmeyen mutluluk yoktur.” Vakayinamede bu ve buna benzer tasvirleri sıklıkla görmek mümkündür. Kendi halkı tarafından birçok kahramanlıklara adını yazdıran ve Sibir Hanlığı'nın son Han'ı olarak tarihte yerini alan Küçüm'ün bu şekilde zayıflatılarak gösterilmesi yazılanların geçerliliğinin ne derece doğru değerlendirilmesi gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Vakayinamede dikkat çeken bir isim vardır ki bu da Karaçi'dir. Karaçi'nin hile yoluyla Kossaklar'dan yardım istediği ve bunun üzerine İvan Koltso ile Yakov Mihaylav'un yardıma gittiği anlatılır. Koltso ve Mihaylov daha sonra

Karaçi tarafından öldürülür. Bu Sibir işgalinde yolunda giden durumu kısa süreli de olsa sekteye uğrattı. Yermak'ın arkadaşlarının öldürülmesi onun Karaçi üzerine yüremesi ve Karaçi'nin çocuklarını öldürmesi vakayinamede bahsi geçen bir diğer olaydır. Bütün bunların yanında metinde geçen Karaçi'nin kim olduğuna dair yeterli malumatlara ulaşamamış olmamız daha elzem bir hadisedir. Karaçi'nin bir unvan mı yoksa Tatarlarda kudretli bir komutan mı olduğu sorusuna bir cevap aldığımız söylenemez. Yine de bu bölümün bize vermiş olduğu mesaj, Rusların Sibiryada hızlı ilerleyişi ve işgalinin Tatarlar arasında başlangıçta mevcut olmayan birliktelik ateşini yaktığı gerçeğidir.

Yukarıda Küçüm'ün Yermak'a karşı mağlup olduğunu dile getirmiştik. Küçüm bundan sonra Sibir şehrini terk etmiş ve bozkırlarda sürekli bir şekilde yer değiştirerek yaşamına devam etmişti. Bu durumda Yermak, Küçüm'den herhangi bir tehdit gelmeyince Sibiryada istediği yerleri teker teker himayesi altına almıştı. Yermak'a Moskova'dan da İvan Bulhovkiy önderliğinde birlikler katılmıştı. Bulhovkiy'nin yaklaşık 500 kişilik adamıyla Sibir'e gelmesi bazı dengeleri değiştirdi. Şehirde yeterli miktarda yiyeceğin olmaması burada kıtlığa yol açtı. Bu sırada Küçüm'ün, Buharalı tüccarları esir aldığı yönündeki haberler Kossaklara ulaştı. Vaziyeti öğrenir öğrenmez Yermak birlikleriyle beraber Küçüm'ün üzerine yürüse de başarılı olamadı ve Ruslar'ın Sibiryada fatihi olarak adlandırdığı Yermak, Küçüm tarafından öldürüldü. Yermak'ın öldürülmesi Sibir Hanlığı'nın işgalini engellemedi. Çünkü işgal derin bir safha kazanmıştı ve Ruslar buraya kadar tesadüfi bir şekilde getirdiği işgal harekâtını sonlandırmadı. Sibiryada 1598'de tamamen Rusların eline geçmesiyle bu tarihten itibaren bölgede yerleşim yerleri ve kaleler inşa ettiler.

Sonuç olarak Sibir Hanlığı'nın işgalini ve burada meydana gelen mücadeleleri kronolojik olarak anlatan Sibir vakayinamesi tamamen Rus bakış açısıyla ele alınmıştır. Yapılan savaşlar destansı bir şekilde anlatılarak gelecek nesillere aktarılmış ve ulus devlet yaratımında önemli bir rolü olan tarih ilmine Rus tarihinden notlar düşülmüştür. Hıristiyan temalar metin içerisinde ilmik ilmik dokunarak dini temellerde işgal meşru zeminlere oturtulmuştur. Tarihin en eski devirlerinden beri Türklerin ana ocağı olan bu coğrafya Rusların eline geçmesiyle beraber Türk tarihi açısından elbette ki hazin bir sonuç olmuştur.

KAYNAKLAR

- ACAR, Serkan “Sibir Hanlığı”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s.s., 388-406.
- ARAT, R. Rahmeti, “Kırgızistan”, *İ.A.*, C. VI., M.E.B., Yay., İstanbul 1977, s.s., 735-741.
- _____, “Küçüm Han”, *İ.A.*, C. VI., M.E.B., Yay., İstanbul 1977, s.s., 1071-1074.
- ARMSTRONG, Peter C. B., *Foreigners, Furs and Faith: Muscovy's Expansion into Western Siberia, 1581-1649*, Master of Arts at Dalhousie University, Nova Scotia 1997.
- ARMSTRONG, Terence, *Yermak's Campaign in Siberia*, The Hakluyt Society Press, London 1975.
- ATLASÎ, Hadî, *Sibir Tarihi*, çev: Eser Havare, T.T.K. yayınevi, Ankara 2016.
- BAİKALOFF, Anatole V., “Notes On The Orijin Of The Name *Siberia*” *The Modern Humanities Research Association and University College London, School of Slavonic and East European Studies*, C. XXIX., S. 72, Aralık 1950, s.s., 287-289.
- _____, “The Conquest and Colonisation of Siberia”, *Modern Humanities Research Association and University College London, School of Slavonic and East European Studies*, S.10, April 1932, s.s. 557-571.
- BAŞTAV, Şerif, “Sabir Türkleri” *Belleten*, C. V., S. 17- 18, Ankara 1995, s.s., 53-99.
- BREİTSCHNEİDER, E., *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, Londra 1888.
- BRUN, Conrad Malte, *Universal Geography All the Part of World*, XXXVIII. Book, Palala Press, London 1882.
- CHERNETSOV, Valeriy Nikolayevich, *Prehistory of Western Siberia*, ed. Henry N. Michael, Mc. Gill-Queen's University Press, London 1974.
- CZAPLİCKA, M. A., *Aborjinal Siberia A Study in Social Anthropology*, Haz. R. R. Marett, At The Clerandon Press, Oxford 1914.

- DOĞAN, Orhan, “Küçüm Han”, *D.i.A.*, T.D.V. yay. C. XXVI., Ankara 2002, s.s., 532-533.
- EİGEN, Sara, LARRİMORE, Mark, *The German Invention of Race*, Satete University of New York Press, Albany 2006.
- FALCHETTA, Piero, *Fra Mauro's World Map*, Brepols Yayınevi, Venice 2006.
- FİŞER, İ. E., *Sibirskaya İstoriya s Samago Otkrıtiya Sibiri do Zavoyevaniya Sey Zemli Rossiyskim Orujiyem*, St. Petersburg 1774.
- FORSYTH, James, *A History of the Peoples of Siberia Russia's Nort Asia Colony 1581-1990*, Cambridge University Press, Newyork 1992.
- GOLDEN, Peter, “Sibir”, Çev., Serkan Acar, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. XI., S., I, 2011, 181-184.
- GÖMEÇ, Saadettin, *Türk Hun Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2012.
- HADJAS, I., “Chronogy of Pazyryk and Ulandryk kurgans based on high resolution radiocarbon dating and dendrochronology a step towards more precidise dating of Scythian burials”, *İmpact of Environment on Human Migration in Eurasia*, ed. E. Marian Scott, Kluwer Academic Publishers, London 2005, s.s., 107-116.
- HARMAN, Ömer Faruk, “İlya”, *D.İ.A.*, C. XXII., T.D.V. yay., İstanbul 2000, 160-162.
- HAYDAR, Mirza Muhammed, *Tarikh-ı Rashidi*, Çev: E. Denison Ross, London 1895.
- KURAT, Akdes Nimet, TEMİR, Ahmet, “Sibir (Sibirya) Hanlığı”, *Türk Dünyası El Kitabı (Coğrafya-Tarih)*, C. I., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2001, s.s., 586-604.
- HAYİT, Baymirza, *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.
- HAYWOOD, A. J., *Siberia A Cultural History*, Signal Books Limited, Oxford 2010.
- HOWORTH, H. H., “Two Early Sources for Mongol History” *The Journal of the Royal Asiatic Society*, C. XV., S. 4, Ocak 1883, s.s., 346-356.

- JACOBSON, Esther, *The Deer Goddess of Ancient Siberia*, E.J. Brill, Leiden 1997.
- JONES, W. Gareth “Russia’s eighteenth-century Enlightenment” *A History Russian Thought*, ed. William Leatherbarrow, Derek Offord, Cambridge University Press, New York 2010, s.s., 73-94.
- KHODARKOVSKY, Michael, *The History of Russia from Early to 1689*, Edt., Maureen Perria, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- LENT, Rev. Frederick, *The Life of Saint Simeon Stylites*, Evolution publishing, Merchantville N.J. 2009.
- LÍMEROV, Pavel F., “Forest Myths: A Brief Overview of Ideologies Before St. Stefan”, *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, S. 30, 2005, ss. 97-134, <http://www.folklore.ee/folklore/vol30/limerov.pdf>.
- MAKAROV, N.P., BATASHEV, M.S., “Cultural Orijins of the Taiga-Dwelling Peoples of the Middle Yenisei”, *Languages and Prehistory of Central Siberia*, Ed. Edward J. Vajda, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia 2004, s.s., 233-249.
- MALLORY, J. P., ADAMS, D. Q., *Encyclopedia of Indo-European Culture*, Fitzroy Dearborn Publishers, London 1997.
- MÜLLER, G. F., *Conquest of Siberia*, Printed By Geo. Nichols, Earl’s Court, Leicester Square, London 1843.
- _____, *Opissanie Sibirskago Tsartsva*, St. Petersburg 1750.
- NAUMOV, İgor V, *The History of Siberia*, ed. David N. Collins, British Library Cataloguing in Publication Data, Abingdon 2006.
- NEBOLSİN, P. İ., *Pokoreniye Sibiri*, St. Petersburg 1849.
- NEUMANN, Karl Friedrich, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger A Native of Bavaria in Europe, Asia and Africa 1396-1427*, The Hakluyt Society, London 1859.
- ÖGEL, Bahaeddin, *İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi*, T.T.K. yay., Ankara 2014.
- PİNERO, Antonio, *The Hidden Life of Jesus*, çev. Thomas W. Hudgins, Cascade books, Eugene OR. 2016.

- PLOKHY, Serhii, *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine*, Oxford University Press, Oxford 2001.
- RADLOFF, Wilhelm, *Manas Destanı*, Haz. Emine Gürsoy Naskali, Türksoy yay., Ankara 1995.
- ROUX, Jean Paul, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı yay., İstanbul 2001.
- SARAY, Mehmet, “Başkirt”, *D.İ.A.*, T.D.V. yay., İstanbul 1992, s.s., 130-131.
- SCHWEITZER, Peter P., *Siberia and Anthropology: National Tradition and Transnational Moments in the History of Research*, Eingereicht an der Human-und Sozialwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien 2001.
- SİNOR, Denis, *Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- SİPOVSK, Vasil Vasileviç, *N. M. Karamzin 1766-1826*, St. Petersburg 1899.
- SOLOVYEV, Sergey Mihayloviç, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, C. VI., Moskova 1860.
- SVERDRUP, Herald U., *Amaong the Tundra People*, University of Colifornia Press, Colifornia 1939.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- TOMİLOV, N. A., *Batı Sibirya Türkleri*, çev., Ahsen Batur, Selenge yay. İstanbul 2013.
- TOPSAKAL, İlyas, “Türk Tarihi Açısından Sibirya'nın Kısa Tarihi”, *Turkish Studies*, C. VI., S. I, 2011, s.s., 1801-1820.
- USMANOV, Mirkasım, “Documents of Russian Eastern Correspondence in Turkic Languages and Their Significance in the Science of Sources”, ed. Choi Han-Woo, *International Journal of Central Asia Studies*, vol. I., 1996, s.s., 21-43.
- ÜNAL, Fatih, “Çarlık Dönemi Rusların Sibirya Araştırmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, s.s., 613-647.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	HARUN ARSLANTÜRK
Doğum Yeri ve Tarihi	ÇILDIR/ 09.02.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/ Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı/Genel Türk Tarihi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce - Rusça
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Ardahan Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	harunarslanturk@ardahan.edu.tr
Tarih	19.06.2017